

Civilno societetako monitoring reporto pala e
nacionalne strategiake implementacia
pala e Romengi jekhipe, inkluzia thaj participacia
ande Bulgaria

Funded by the

Civilno societetako monitoring reporto pala e nacionalne strategiake implementacia pala e Romengi jekhipa, inkluzia thaj participacia ande Bulgaria

O projekto „Romano sivilno monitoringo 2021 – 2025“ ki Bulgaria si kordinirime katar

Centro bash ki mashkaretnikano dialogo thaj tolerancia “Amalipe”

<https://amalipe.bg/>

thaj

Asociacia Integro

<https://integrob.org/>

O reporto kerdas e CSO-ura ke Amalipe Centro vash Interethnikalno Dialogo thaj Toleranso, IndiRoma Fundacia, Integro Asociacia thaj Luma Bi Granicengi Asociacia.

E reporteski translacia kerdas: Melinda Vajda Ferkovicsné.

Le partura sas ramosarde kathar le authora:

- NRSF Implementacia: Lily Makaveeva, Kamen Makaveev (Integro Asociacia),
- Revizia pe tematikane area: Alexey Pamporov thaj Gancho Iliev (Luma Bi Granicengi Asociacia), e kontribuciasa kathar Alex Levi (Hayir Fundacia), Emilia Mazneva (DA fundacia), thaj Daniela Mihaylova (Egalne Shaipe Fundacia).
- Fokusi pe maj vasne problemura save afektisaren e Romeni: Nikolay Bliznakov (IndiRoma Fundacia) e kontribuciasa kathar Alex Levi (Hayir Fundacia), Daniela Mihaylova (Egalne Shaipe Fundacia) thaj Deyan Kolev (Amalipe).
- Labjaripe e EU-ske Finansikane Instrumentengo: Deyan Kolev (Amalipe Centro vash Interethnikalno Dialogo thaj Toleranso)

O reporto kerdilas perdal e „Preparaciaki Akcia- Roma Civilno Monitoring- Te zoraren e romani thaj pro-romani civilno societetako butji thaj participacia ande hakajengo monitoring thaj kontrolipe” so kerdas ande konzorcio e Demokraciaki Institucia ko Centralno Europutni Univerziteta (DI/CEU) thaj e Europutne Romane Grassroot Organizaciengo Networko (ERGO Network), o Fundación Secretariado Gitano (FSG) thaj e Europutne Romane Hakajengo Centro (ERRC). O finansialne zhutipe avle kathar e Europutni Komisiake Generalno Direktorato vash Justicia thaj Protekcia e Konzumenturengi (DG Just) perdal o kontrakto JUST/2020/RPAA/PR/EGUA/0095.

Ando reporto le ekspertonge dikhipa naj sakana egalno e konzorcioake vaj e Europutni Komisiake dikhipenca, anda kadi naj len respozibiliteta sar labjaren le informacii.

Kontento

XURDE LAVA	5
EGZEKUTIVNO KIDIPE	7
1. NRSF IMPLEMENTACIA	14
1.1. Vasne lasharipe thaj e implementaciako efektive	14
1.1.1. Paruvipe ando NRSF thaj ando Akciako Plano	14
1.1.2. Progreso ande implementacia	16
1.1.3. Efektive ko monitoring	19
1.1.4. Datengo kidipe	22
1.2. NRSF-eski singergia e domestikane thaj EU akcienca	22
1.2.1. Komplementarne hakaja	23
1.2.2. Ande harmonia e EU Akcienca	24
1.2.3. Buti e problemurenca ande anglune evaluacii	25
1.3. Romengi participacia ande implementacia thaj monitoring	25
1.3.1. Romane CSO-engi involviripe ande implementacia	25
1.3.2. Roma ande publikane institucii save keren implementacia e NRSF-eski	26
1.3.3. Romengi participacia ando monitoring thaj evaluacia	26
1.3.4. E Nacionalno Romani Platformeski Kontribucia ke NRSF Implementacia	27
2. REVIZIA PAL TEMATIKANE AREA	28
2.1. Maripe mamuj anticiganizmo thaj diskriminacia	28
2.2. Edukacia	30
2.3. Butji	35
2.4. Sastipe	37
2.5. Beshipe, esencialne servizura thaj environmentalno egalipe	39
2.6. Socialno protekcia	42
2.7. Socialne servizura	43
2.8. Chavorengi protekcia	45
2.9. Promocia (e zhanipeske) e Romani arteski, kulturaki thaj historiaki	47
3. FOKUSI PE MAJ BARE PROBLEMI SAVE IMPAKTO KEREN PE ROMA	48
3.1. Edukacia: Segregacia, shkolako sigutno mukhipe thaj nashavipe kathar e shkola	48
3.1.1. NRSF efektive ande problemengo lasharipe	48
3.1.2. Sinergia kaver akcienca	50
3.1.3. Romani participacia	50
3.2. Pharipe ande registracia	51
3.2.1. NRSF efektive ande problemengo lasharipe	51
3.2.2. Sinergia kaver akcienca	51
3.2.3. Romani participacia	52
3.3. Sastipe	52
3.3.1. NRSF efektive ande problemako lasharipe	53
3.3.2. Sinergia kaver akcienca	55
3.3.3. Romengi participacia	56
3.4. Maripe mamuj anticiganizmo thaj diskriminacia	56
3.4.1. NRSF efektive ande problemako lasharipe	57
3.4.2. Sinergia kaver akcienca	58

3.4.3. Romengi participacia	58
4. LABJARIFE E EU FUNDACIAKE INSTRUMENTENGE	60
4.1. Kondicii vash EU fundeski implementacia vash Romengo egalipe.....	60
4.2. Roma civilno societeta ande EU fundeski implementacia.....	66
5. MAJ BUT RAKHIPE	70
KONKLUZII THAJ REKOMENDACII.....	71
REFERENCII.....	74
LISHTA E PROBLEME NGI THAJ KONDICIENGI.....	77
Koalicija katar o organizacies,save realiziringe o Romano sivilno minitorigo 2021 – 2025 ki Bulgarija	91

Xurde lava

BGN	Bulgariako Lev (love)
CEICSEM	Centro vash Edukaciaki Integracia e Chavorenge thaj Studentenge kathar Ethnikalne Minoritetura
CERD	Komisija pal e Eliminacia/Xosipe e Rasikani Diskriminaciake
CLLD	Komuniteta-sherutnipe Lokalno Lasharipe
CSO	Civilne Societetake Organizacia
CPD	Komisija vash Protekcia mamuj Diskriminacia
CPL	Chavorenge Protekciako Hakaj
DPCEI	Sherutnipe vash Prevencia thaj Protekcia kathar Domestikano Azvbavipe, Kooperacia pe Ethnikalne thaj Integraciake Problemi, thaj Interakcia e Civilne Societetasa
EAFRD	Europako Agrikulturalno Fundo pal Ruralno Lasharipe
ECRI	Europaki Komisija mamuj Rasizmo thaj Intoleranso
EEA	Europaki Ekonomikani Area
EEA FM	Europaki Ekonomikani Area Financialno Mehanizmo
EP	Edukaciako Programo (2021-2027)
ERDF	Europikano Regionalno Lasharipesko Fundo
ESF	Europako Socialno Fundo
ESIF	Europake Strukturalne thaj Investmentikane Fundura
EU SILC	EU Statistiki pal Potjin thaj Zhivipeski Kondicii
EURSF	EU Roma Strategiako Frameworko
FRA	EU Agencia vash Fundamentalne Hakaja
ITI	Integraciako Teritorialno Investmento
HRDOP	Manushikane Resorsenge Lasharipe Operaciako Progarmo (2014-2020)
HRDP	Manushikane Resorsenge Lasharipe Programo(2021-2027)
ISCED	Internacionalno Standard Klasifikacia e Edukaciake
MEP	Membro ke Europako Parlamento
MES	Minsitro e Edukaciako thaj Dzhantipesko
MH	Ministro e Sastipesko
MLSP	Ministro e Butjako thaj Socialne Hakajengo
MP	Membro ko Parlamento
MRDPW	Ministro e Regionalne Lasharipesko thaj Publikane Butjako
NAMRB	Nacionalno Asociacia e Municipalitetenge ande Republika e Bulgariake
NCCEII	Nacionalno Konsilo vash e Kooperacia pal Ethnikalne thaj Integraciake Problemura
NEET	Naj ande Edukacia, Butji vaj Treningo (terno manush)
NRCP	Nacionalno Romano Kontakt Punkto
NRIS	Nacionalno Roma Integraciaki Strategia (2012-2020)
NRSF	Nacionalno Romano Strategiako Frameworko (2022-2030)
NSI	Nacionalno Statistikaki Institucia
OECD	Organizacia vash Ekonomikani Kooperacia thaj Lasharipe
OSCE	Organizacia vash Sekuriteta thaj Kooperacia ande Europa
RCM	Romano Civilno Monitoro
RDOP	Lasharipeske Regii Operaciako Programo (2014-2020)
RDP	Regionalno Lasharipesko Programo (2021-2027)

REF	Roma Edukaciako Fundo
SAA	Socialno Zhutipesko Akto
SSA	Socialne Servizengo Akto
SESGOP	Dzhantripe thaj Edukacia vash Godyaver Bararipe Operaciako Programo (2014-2020)
TSA	Patjavipe ande Socialno Resipe

Egzekutivno Kidipe

Ande praktikalno termo, e implementacia pal o Nacionalno Romano Strategiako Frameworko (NRSF) ande Bulgaria feri limitime kerdas progreso. Paruvipe kerde ando NRCP ama na zurarde kadaleske limitime mandatura, rezponzibilitetura thaj manushengi kapaciteta. E regulaciaki zor e neve strategiake ashel maj tikni sar azhukarde, vi te keren komperacia e maj palunesa. O akanutno NRSF sas akceptisardo perdal ministerialno decizia thaj anda kadi naj andre but institucii (sar municipalitetura, Komisia vash Protekcia mamuj Diskriminacia (CPD) thaj kavera save naj ande Konsilo e Ministrengo). O valoro so das o nevo NRSF Akciako Plano kovlo si; ande kado maj feder aktivitetura si pe save implementacia kerde thaj na kerde neve. E Romani participacia tikni si ande implementacia, monitoring thaj evaluacia. Jekh bi baxtalo trendo barjol, e xojako vakeripe mamuj civilno societeta thaj e restriktivne hakaja.

Pozitivo barjaripe ande kontrolaki perioda si ke kerde e profesia pal edukaciako mediatoro thaj lesko finansiripe si katar o them, o sherutno e instituciako reformo e NRCP-esko, o barjaripe e obstetrikane procedurenge, sar vi o seriozno involvipen e Europake fondurenge (maj but e ESF+ finansirime programura). Kadala si maj feder kathar e Romane organizaciengi advokacia thaj zhutipe kathar e Europaki Komisia.

But pharipe ashile, sar e diskriminacia thaj xojake vakeripe mamuj Roma, segregacia ande edukacia, beshipe thaj e baro numero e Romengo kas naj insuranso.

NRSF Implementacia

E majbare barjaripe ke implementacia e NRSF-eski sikaven strukturalno paruvimata ama limitirime praktikalo progreso. O kerdipen e neve departamentosko responsibilo, mashkar aver agenda, vash 'kooperacia ande ethnikane thaj integraciake problemi' telal o Konsilo e Ministrengo lesko cilo si te kerel maj lashi koordinacia e integraciake hakajenge ama na kerel bare lasharipe ande butji e Nacionalno Konsilo vash e Kooperacia pal Ethnikalne thaj Integraciake Problemura (NCCEII), savo ashel maj but bi efektivo thaj limitirime ande resurse.

O nevo 'Nacionalo Akciako Plano 2024–2027' inke kerel anglune mesure bi e dikhipeske lenge impaktenge. Komparacia e bare pharipenca, limitirime rezultura resle ke edukacia, buti, sastipeski thaj beshipeski politika, e dureder segregaciasa, bare bu butjaripesa, limitirime akcesesa ke sastipeske servisura thaj na dosta suportesa ke Romani civilno societeta.

Naj signifikanтно rezultatura katar e NRSF implementacia, so si ramosardo ande sako sukcesivno EC-esko butjarno reporto vash e Bulgaria. Naj informacia pal e mesure save si kerde sar responso pale rekomodacie save si andee raportura katar o Romano Civilno Monitoro. E Romengi inkluzia ashel tikni ando monitoring thaj manadzamento thaj e lokalone autoritetura butivar na len e responsabiliteta vash e mesura e integraciake. Trubul jekh integritime dikhipe, maj lashi koordinacia thaj maj lasho finansiripe vash e efektivo implementacia e NRSF-eski, maj feder ande area pal beshipnaske/kherenge hakaja.

Revizia pal e themeski situacia perdal hakajengi area

Anticiganizmo thaj diskriminacia: Naj politikano mangipe te maren pen mamuj o anticiganizmo thaj diskriminacia. Naj mesurmento pal xojake vakeripe thaj kriminalura ni ando NRSF thaj ni ando Nacionalno Akciako Plano, sar maj anglune reportura. O koncepto pal 'anticiganizmo' si numa ramosardo (na eksPLICITNES ama sar indirektno deskripcia), ama

naj konkretne mesurmentura. E Bulgaria naj jekhutne instituciako sorso vasj xojake kriminalurenge thaj anticiganizmoske statistiki.

E NRSF-eski baza self-reportime data si kathar percepciake surveyo pal diskriminacia so e Nacioanlno Statistikaki Institucia (NSI) kerdas, ama naj eksplanacia soske numa kadala data labjarde sar resorsura. Kaver vasne sorsura sar kathar o Ministro vash Andrutne Butja (saves si data pal xojake vakeripe thaj xojake kriminalura thaj e policiake investigacii), kathar o Maj Opruno Mujalipe (saves si data pal xojake kriminalura, vi pal Romane kazura), kathar o Ministro vash Chachipe (data pal e Romengi proporcja pe mujalipeske procesura) thaj kathar e Antidiskriminaciaki Komisia (informacia pal kazura) naj kerdi referencia ama shaj gindinenas te dikhen len.

Jekh kovlo punkto ko NRSF si ke naj planura te kiden maj but Roma-senzitivno statistiki pal anti-diskriminaciake efortura. Kathe e maj bari problema si e 'self-determinacia' e Romengekana kasave diskriminaciake incidentura pecisajven, le Roma na keren identifikacia pal pende sar Roma. Sar rezultato pal numa cerra problemi keren report ke institucii. E CSO-engi rola thaj lengi interakcia e lokalne autoritetenca te zhutinen e viktimuren but vasno si ke shaj den zor e viktimenge te den report pal pengo kazo thaj shaj zhutinen lenge so te phenen. Bare diferencii si ande diskriminaciake nivelura thaj sar keren kadalenca butji ande regia thaj vasno si soske lokalne karakteristikii si e populacia thaj e hakaja ke lokalno administracia.

Edukacia: E Bulgaria reslas progresko ande Romengi inkluzia sar mainstream mesurmentura phenen. Sa le publikane xurdelina thaj grizharipe/ institucii vash shavore 0-3 bersha si bi lovenge kathar o bersh 2022 so zhutil e Romane familien kon chore si. E xurdelin kathar o bersh shtar si mandatorialno thaj si than sako shavoreske. Kado zhutil pe na-enrolmentaki diskriminacia. Sa le pustika ande sa le gradura si bi lovenge so zhutinel e chore shavoren. Jekh rodipe pal Roma phenel, ke e edukaciake mediatorengi rola barilas, thaj ke Decembra 2023, 1, 184 mediatora sas ande municipalne shkoli. Ama jekh nevo pharipe si ande edukaciako sistemo so avlas kathar o slobodno mizhgipe e manushengo ando EU. Naj akanutne, lashe data pal e shkolenge nashipe thaj anda kadi but pushipe si pal e enrolmentako numero so si publisarime kathar o NSI thaj kathar o Ministro vash Edukacia. E Romane shavorengi edukaciaki segregacia – shaj te avel ande 'na oficialne' Romane shkoli vaj ande segregaciake Romane klasura ande xurdelina thaj shkoli- si prezento ande maj bute municipalitetura. Vi te si kado baripe, le figure/statistiki maj tikne si sar ando 2020 COVID-19 perioda.

Butji: O NRSF inke lel maj anglune butjake objektivura bi te dikhelas e strukturalne problemura. Si andre mainstream mesurmentura pal specifiakne grupura sar zhuvja, sar (NEET) terne kon na keren butji, naj ande edukacia vaj treningo, thaj sar le phure, dikhel e kritikalne area sar bi lashe butjake kondicii, butjaki eksplotacia, e surro ekonomia, thaj e integracia e cirkularne migrantenge. Ethnikane datengi kolekcja si limitime pe lokalne butjake oficii ama e maj cerra reportura aven kathar e dar e diskriminaciake. Ando 2023 27, 141 Roma sas registrime sar bi butjarna ande jekh shon- so 10%-enca maj but si sar ando 2022 thaj shtarvar maj but si o bi butjaripe.

Sastipe: Le sistematikalne problemi so dikhle sas ando paluno RCM monitoring reportura¹, vi akana prezentno sit haj e pharipe maj bare si. Anglunivar, naj univerzalno sastipesko

¹ Shaj dikhen: <https://www.romacivilmonitoring.eu/countries/bulgaria/>

insuranso, thaj vash socialno thaj ekonomikalno bi egalipe, Romen – maj feder kon ande gava beshen- limitime akceso si ke medikalne servizura. Dujto punkto si, ke e pharipe te resen e sastipeske servizura maj bare si, ke naj len identitetake dokumenturi, 30-40% si o eszonalno bi butjaripe thaj ke ande bute regii naj dosta medikalne manusha. Signifikantno progreso sas kerdo perdal jekh mainstream mesurmento: katar o 2023, shtar preventivne ezgaminacii den e khamne zhuvjenge kas naj inshuranso. Sar e monitoringeske rekomendacii phende pal e pre-COVID reportura, o Ministro vash Sastipe akana kerel jekh pilot dikhipel pal sastipeski mediacia ande epta municipaliteta, kaj e sastipeske mediatora direktnes den butji sar sastipeske butjara, thaj kade shaj zhutinen na numa le manushen kon ande area beshen ama sakones kon mangel sastipeski mediacia. E treningeski klasa ko 2024 (34 sastipeske mediatora) specifikalnes sitjon ande materniteta thaj shavorengo departamento e hospitalenge.

Beshipe: E zorake evikcii e Romengi kathar penge khera vi akana jekh si kathar le maj bare manushikane hakajengi violencia/azbavipe ande Bulgaria. Bari sistematikalni dosh keren e Bulgariake mujalipe thaj publikane administracii ke na lens ama pe diskriminacia. But butja naj ande nacionalno hakaj, ama pe municipiano nivelo si but irrelevantne thaj inefektivne praktiki. O hakaj ko beshipe ande Bulgaria naj eksplicitno ande themesko hakaj thaj naj nish ande jekh normativno akto. E themes naj akanutno nacionalno beshipesko hakaj ande strategiako dokumento, thaj naj unifromo legislacia pal publikano zhutipe ande beshipeski provizia. Sar pozitivno punkto, ando 2024 lasharde e problema ken a sas oficialno adreso e manushen ande informalne beshipe.

Socialno Protekcia: E Bulgariake socialno sistemo si pal nasvalipe, dizabiliteta, phuripe thaj socialno ekskluzia – o maj paluno zhutil le chorenn perdal municipalne programura sar zhutipe ande xaben thaj tatjaripe. Kathar 2018 ko 2022 o fundo vash socialno ekskluzia sas mashkar 1.3% thaj 1.6% ande totalno socialno protekciako budzheto, o maj baro ando 2021 sas vash e post-COVID pharipe. Naj mesurmentura pal specifikalne Romane komunitetura, e ekspertura phenen ke pasha e gavenge phure, vi e Romen zhutinde. O akceso ke kadala servizura but mol pe ID karta thaj registrime adreso.

Socialne Servizura: E Bulgariako Socialne Servizengo Akto (SSA) so efektivno si kathar o Juliush 2020, mainstream servizura kerel kade ken a navarel eksplicitne e minoritetenge grupuren sar e Romen thaj e migranten. Ande praktika, e socialne servizura na resen e marginalizaciake grupura- maj feder e Roma ande informalne mahala- ke naj len residenciaki registracia thaj personalne dokumentura. Socialne servizengo planipe si bazirime pe Cenzushesko 2021 data, save na lens ama pe bi registraciake thana, so limtisarel o akceso. Naj socialne trubujipengo zhutipe thaj socialno mappingo e targetesko pal e Roma vaj chore komunitetura.

Chavorengi Protekcia: E chavorengo protekciako sistemo ande Bulgaria ashel reaktivno, o fouksi si pe mukhipel e chavorengo thaj promocia e instituciengo grizharipengo alternativura, desari te zuraren e familii.

E koordinacia mashkar e servizura si kovli, thaj vi te si anti-diskriminaciake hakaja, varesave socialne benefitura na den e familienge kaske shavore na xuterde vakcina vaj naj ande shkola-so afekto kerel pe chore grupura sar le Roma. Romane chavore si but reprezentisarde ande themesko grizhipel, maj butivar ke chore si le thaj na xutren zhutipe, kaj e decizii anen maj angla jekh chavoresko biandipe vaj pala o biandipe. E stereotipura phararen lengo akceptaripe ande foster grizhipel. Preventivne hakaja naj dosta lasharde, maj feder pal sigutne bijava aande Romane komunitetura. Jekh nacionalno programo ando 2023 dikhel

kadi problema, ama na resel realnes e komuniteta, lehalno zuraripe vaj targetesko fundo. E seksualno edukacia na zhutinen e hakajenge paruvipe save limitisaren e klasengi diskucii pal gender. Ni ande chachipesko sistemo naj chavorikane-senzitivne procedure, thaj cerra speacialistura si. Trubulas maj zuralo familiako zuraripe, Roma-inkluzivne hakaja thaj chavorikane fokuseske chachipeske reformura te keren prevencia e separacienge.

Romano Arto thaj Kultura: Na sas targetime mesurmentura ande Romani kultura. Kado si e maj cerra lashardo parto ando NRSF thaj e administrativne reportura ko Ministro vash Kultura na chache informacii den. Oficialnes, sa le mesurmentura si mainstream, thaj le Romane performerenge thaj organizacienge si hakaj te keren kompeticia. Naj Romano historikano muzeumo, arteski galleria vaj permanentno Romane kulturako ekspozicia ande ni jekh nacionalno vaj regionalno muzeumo, so sikavel patjardi strukturalno diskriminacia. Le Romane CSO-en naj kapaciteta thaj infrastruktura te keren kompeticia e themeske thaj municipalne muzeumenca thaj galerienca. Vi te dine monitoring rekomendacii ande palune strategiaki perioda, na kerde plano pal mesurmentura thaj dikhipa ando Minsitro vash Kultura. O Ministro na del efektivne mesurmentura bare impakotsa save promocio kerelas thaj zhutinelas e Romani kultura thaj Romane artistura.

[Le maj vasne problemi so impakto keren pe Roma](#)

Segregacia ande Edukacia: Edukaciaki segregacia ashel o maj baro pharipe e Romane chavorenge, ke maj but sar pash e Romane chavorenge ande Romane dominantne shkoli phiren. Vi te sas politikalno suportu vash shkolako enrolmento, e desegregacia na xutrel prioriteta thaj butivar maladyol resistenciasa. O NRSF vakerel pal pharipe ama na labjarel o termo 'desegregacia', e akciake planura butivar repetisaren e limitime, cerra fundenge mesurmentura kathar le palune bersha. E Edukaciako Programo (ko-fundacia kathar o EU) 14 milliona EUR das pe desegregacia, kadala butja naj egalne, naj ande harmonia e NRSF-esa. Jekh tikno themutne-suportesko programo zhutil e municipalni desegregacia, ama e 250,000 EUR pe jekh bersh naj dosta. Roma CSO-uren bari rola sas ande advokacia vash desegregacia thaj sukcesesa kerde integracia lenge ande nacionalne edukaciake strategii thaj EU programura. Ama si so te lasharen ande koordinacia, fundura thaj hakajengi implementacia. Ke akanutni thaj dujto segregacia trubul maj baro investment, konsistentno nacionalne-lokalne hakaja, thaj bari Romani participacoa ande planipe thaj implementacia.

Pharipe ande Registracia: But Romen si problema te keren registracia permanento adreso, anda soste naj len identitetake dokumenturi,, na resen sastipesko sistemo, edukacia, legalne hakaja, socialne servizura. Ando bersh 2021 244, 000 manushen na sas vaidne identitetake dokumentura, thaj pash le manushen nichu na sas kadala ni jekhvar. Le restriktivne legalne thaj administrativne mangipe keren kadala, sar si te sikaven legalno residenciako adreso so pe Nacionalno Klasifikaciaki lishta si, so ekskluzia kerel but Romane kherenge vash e informalne kherengo statusi. Le Municipalne Registraciake Komisii naj efektivne thaj le masnushen- maj feder ternen thaj zhuvjen- naj legalne zhanipe thaj resorsura te den penge problem inke jekhvar ko mujalipe. Le CSO-ura aba dulmut keren advokacia vash reform thaj ande Oktobra 2024 le paruvipe ando Civilno Registraciako Akto mukhel e municipalitetenge te keren registracia e manushenge pe *ex officio* adresa. Ko nevo hakaj si limitacii, sar le municipaliteti ten a keren butji oficialne lilenca, ama manushen kon naj kher shaj xutren ID dokumentura thaj anda kadi shaj resen penge bazikane hakaja.

Sastipe: E Romani komuniteta dulmut marel pes sastipeske problemenca, sar o baro numero e manushenge kas naj inshuranso, limitime akceso ke medikalne servizura. thaj cerra manusha kon line vakcina. Positivne lasharipe si ke maj but Romane profesionalne manusha

si thaj maj baro zhanipe si pal sastipe, so vi o COVID-19 kriza kerdas. Ama le maj bare problemi vi akana si: e mobilne skringura na zhangle te keren, na sas zurali e vakcinenge kampanjura, but xoxamne infomacii, so kerde e maj but meripe ande Bulgaria vash o COVID-19 ando EU. Diskriminacia, choripe thaj cerra zhanipe pal sastipe phararen e situacia ke sastipesko aksesos. Ama si lasharipe ande Romani regsitracia ke generalne doktora (90%) thaj maj bare hakaja thaj aksesos ke kontrola thaj testura e khamne zhuvjenge kas naj inshuranso, sar o hakaj 26/2007 phenel pal e Biandipesko Grizhipe e Zhuvjenge kas naj Inshuranso. E Romane CSO-ura but butji kerde te lasharen e hakaja thaj vi e sastipeske mediatora maj dur ingren e butji. Nacionalne strategii thaj akciake planura sikaven lasharipe ama inke kovli si e implementacia thaj resipe ande marginalizaciake komuniteti. Strukturalne problemi si te lasharen pen te den egalne sastipeske resipe e Romenge.

Maripe mamuj Anticiganizmo thaj Diskriminacia: O NRSF mangel te ciknarel e diskriminacia thaj te kerel promocia pa Romani inkluzia ande sa le societalne sektora. Ande implementacia but pharipe si vash politikaki instabiliteta, ekonomiiikani kriza thaj avrutne faktora sar o COVID-19 thah o maripe ande Ukraina. Strukturalno thaj institucionalno diskriminacia imapkto kerel pe Romengo aksesos ke edukacia, sastipe, beshipe thaj butji. O NRSF mangel te kerel targetime akcii thaj lokalne zhutipe ama e praktikalne efortura naj lashe thaj naj regionalno specifikacia. Ande NRSF-eski implementacia but nasulipe kerel ke na ande vreme resen e fundura thaj vi e institucionalno koordinacia. Romane CSO-ura bari participacia keren ande strategiaki implementacia thaj monitoring, ama e problemi pal ethinkani self-identifikacia thaj nacionalno retorika phararen e efektivno reprezentacia. But vasno si te zuraren e lokalno instituciaki kooperacia thaj inkluzivno dialogo te maren pen mamuj o anticiganizmo. Maj zurale akciake mehanizmura- sar planura te maren pen mamuj segregacia- trubunas te keren te bararen e strategiako impakto.

Le EU lovenge labjaripe

Ande Bulgaria o ESF+ si o EU Fundo so zhutil e Romani inkluzia pe maj baro nivelo. Romane CSO-ura aktivno parto len ande preparacia e maj vasne programenge thaj lenge reprezentativura aktivne participantura si ande Monitoring Komisia. Le CSO-ura mishto keren advokacia te len Romane mesurmentura thaj indikatora ande programura. Sar rezultato bare operacii kerde kaj o targeto Roma thaj kavera chore grupura sas, thaj vi le mainstream projektura but lashipe line kathar e NRSF-eski implementacia. Vi le teritorialne dikhipe - Integraciako Teritorialno Investimento thaj Komuniteta-sherutnipe Lokalno Lasharipe (ITI thaj CLLD) thaj nacionalne akharipe zhutinen e socio-ekonomikano integracia e marginalizaciake komunitetenge, sar le Roma.

E programura ramosaren pal pharipe: kovlo intresto ande teritorialne dikhipe, pharipe save limitisaren CSO participacia (na lashe aplikacii pe 'themesko zhutipe/de minimis' hakaja tmd.) naj Romane institucii saven si kapaciteta te keren implementacia e bare/'sistematikane' projektenge, sar kavera. Le mesurmentura si te lasharen kadala pharipe.

Anglune lava

Nacionalno Romani Strategia

Po 5 Maj 2022 e Ministrengo Konsilo perdal peski decizia adoptisardas o dokumento 'Nacionalno Strategia ande Bulgaria vash Egalipe, Inkluzia thaj Participacia e Romenge 2022-2030' ('Nacionalno Romano Strategiako Frameworko', NRSF).² Po dokumento na votisarde po Nacionalno Asemblo, sar kerde pe paluni Nacionalno Romani Integraciaki Strategia (NRSI) ando 2012. Kado sikavel ciknaripe ando komitmento e Romane hakajenge implementaciengne thaj sikavel politikano instabiliteta. Praktikalno konzekvencia si ke kado phararel te zhutinen e institucii ande implementacia avral e nacionalno zor, sar municipalitetura, Komisia vash Protekcia mamuj Diskriminacia (CPD), o Ombudsmano thaj kavera. O NRSF shaj xosel vaj shaj paruvet o avutno governmento. Pala o NRSF so akceptisarde kerde e Akciako Plano³, so akceptisardas governmentalno decizia. O NRSF kamel te kerel distriktne thaj municipalne strategii thaj planura so shaj lasharen ande implementacia. Naj vreme zhi kaj trubun te keren kado thaj naj ni obligacii.

O NRSF na sas nevardi vaj paruvdo zhi kathar akceptisarde les. Lesko Akciako Plano nevarde ke perioda 2024-2027, akceptisardo sas perdal e Decizia ke Ministrengo Konsilo 151/07.03.2024.⁴ Politikane kriza thaj governmentalne paruvipe na mukhen e maj bare paruvipe.

O Nacionalno Romani Kontakt Punkto (NRCP) administrativne reportura kerel pal e NRSF implementacia angka e Ministrengo Konsilo. Kadala si formalne akceptisarde kathar o Nacionalno Konsilo vash e Kooperacia pal Ethnikalne thaj Integraciake Problemura (NCEII) so na del maj but publikano dikhipe ke e maj bute Romane organizacii mukhle e struktura ando 2013 thaj 2017. O reporting sistemo ashel pe strukturi ande Ministrengo Konsilo. E administrativne reportura nashtig resen ni ando web Sistemo vash Monitoring thaj Kontrola e NRSF-eski Implementacia.⁵

Pala kado reporto

O maj baro cilo e reporteske te pomozhinel e participacia thaj inkluzivno monitoring ande NRSF implementacia kathar o akceptaripe (Maj 2022) zhi ko agor 2024. Dikhel o progreso (vaj ke naj) ke maj vasne area, e situacia ande sako area, vasne problem so keren impakto

² Council of Ministers 2022, National Strategy of the Republic of Bulgaria for Equality, Inclusion and Participation of the Roma 2022-2030. Shaj dikhen: <https://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=1541>

³ Council of Ministers 2022 -2, Action Plan for the period 2022-23. Shaj dikhen: <https://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=1541>

⁴ Shaj dikhen: <https://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=1541>

⁵ O Sistemo pala Monitoring thaj Kontrola pala Implementacia NRSF inkludisarel o Nacionalno Romano Kontakto Punkto thaj shaj dikhen: <https://nrcpsystem.government.bg/SitePages/%D0%9D%D0%B0%D1%87%D0%B0%D0%BB%D0%BD%D0%B0%20%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%86%D0%B0.aspx>

pe Roma, thaj o labjaripe e EU lovikane instrumentenge. E authora vakeren pal o efektive thaj pal e Romani participacia ande sa e temi.

O raporto del jekh dikhipe pala o kvaliteto e NRSF-esko katar e perspektive e Romenge, e civilo societete thaj e eksperturenqg save line kotor (vaj na kamle te len kotor) ando keripe thaj implementacia, ande komparacia e ex-post thaj ex-ante dikhipe. Del rekomendacii so te lasharen ande NRSF implementacia ande perioda so inke ashilas.

E reporteski baza sas xurdikano rodipe ande soste sas:

- interjuva thaj fokus grupe e sherutne interesentena, mashkar save si e Roma thaj pro-Romano civilno societeto savo si aktivno pe nacionalno thaj lokalno nivelu (inja organizacie); o Nacionalno Romano Kontakto Punkto; reprezentantura katar shov ministrura/ institucie saven si mandato te koordinirinen implementacia katar majbare NRSF prioriteta; lokalne autoriteta katar pandzh municipaliteta (trin urbane thaj duj ruralne), Menadzmentoske Autoriteta thaj membrura katar Monitoring Komiteta katar ESF+ thaj ERDF ko-financirime programura (panzh): totalnes, 30.
- mesejako rodipe savo astarel e maj bare dokumentura: o NRSF, lesko Akciako Plano (vash o 2022-2023 thaj vash 2024-2027), vi e programoske dokumentura pal e EU-ske ko-financirime programura (Edukaciako Programo, Programo vash o Barjaripe e Manushikane Resursengo thaj Programo vash o Regionalo Barjaripen).

Bute teme sas diskutime maj but sar 100 edukaciake mediatorenca ando nacionaluno maladipe, so sas kerdo ando Dryanovo ande Novembra 2024.

E data sas analizime katar e autorura katar sako kapitulo sar si ramosardo opral.

Kana organizacia kerde pal o keripe e reportosko ando 2024-2025, le autorura dikhle e sherutne principura katar e anglune RCM reportura, sar te vazden e Romengi participacia thaj te vazden o kapaciteto e Romengo thaj pro-Romane organizaciengo te monitoririn e implementacia e publikane politikengo thaj te keren advokacia pala transparentno, efektivo politika savi si ande relacia e Romenca, vi pe lokalno thaj vi pe nacionalno nivelu. Anda kdi von mangke oxto organizacie te len parto ande preparacia ko reporto thaj kerde te avel shaibe te ashunen pes e opinie e bute lokalne aktivisturenge thaj e butjarnenge. E autorura zumade te shundyol maj feder e Romengo glaso perdal o raporto. E Romani komuniteta thaj o mizhgipe naj homogeno ko socialnes thaj etnokulturalnes, e partnera mangle te koordinirinen akala diverzitetoske glasura thaj te propozinen shajutne harmonia ande maj vasne teme, ke na kamle te sikaven ke si jekhipe ande sa le problemi.

E authora e reporteske kamen te naisaren sa e lokalne aktivisturen, mediatoren, thaj e reprezentanturenge e butjarnenge thaj e verver institucie save line kotor ando rodipe. Von na numa dine pengo vaxt ama vi pengo patjavipe ke authora e reporteske thaj ando sasto RCM konzorciumo. Akava sas but importantno ando vakti e politikane turbulencako thaj vazdipe e presiako pe CSO. O konzorciumo thaj e reportoske autorura na sas kasave problemura. Pe aver rig, von arakhle patjavipen kooperacia mashkar sa e governmentalne sherutne.

1. NRSF Implementacia

1.1. Vasne lasharipe thaj e implementaciako efektive

Ko agor e bershesko 2023 ande administracia ke Ministrurengo Konsilo jekh nevo 'Departamento vash Prevencia thaj Protekcia mamuj e Domestikani Violenca, Kooperacia pal e Etnikane thaj Integraciake Pushimata, thaj Interakcia e Civilo Societetas' (DPCEI) sas kerdo sar jekh strukturalno jekhipen ande Administracia ke Ministrurengo pe maj baro nivelo e egzekutivo zorako. Leske sherutne funkcie si phangle ke koordinacia e maj vasne governoske politikengo ande trin partura, jekh katar lende si kooperacia pala etnikane thaj integraciake pushimata. Gindinde ke kade kadala hakaja vazdine avena ke jekh maj baro nivelo, so kerel maj efektivo implementacia thaj zoraripe.

Sar kerde akava departamento, bare paruvipe sas ande butji ke Nacionalno Konsilo vash e Kooperacia pal Ethnikalne thaj Integraciake Problemura (NCCEII). O angluno Sekretariati e NCCEII sas integrime ande nevi departamenteski struktura, thaj o sekretari e konsilesko si akana sherutno ko DPCEI.

Ama zhi akana na sas signifikantne pozitivne paruvimata ande buti ko NCCEII. O NCCEII maj dur te kerel buti sar jekh formalo struktura limitirime budzhetosa thaj manushikane resursenca, so but phandel leski rola ande implementacia e themeske sherutne socialne inkluziake hakajenge. Vasne civilne societetoske organizacii, vasne vash barjaripe e Romane komunitetako, ashen avrial o spektro ko NCCEII. Kathar o 2017-to bersh, kadala organizacii gele katar o te den zor ke jekh chachi, fundamentalo reforma.⁶ Ama e mangimata katar o Romano civilno societeto zhi akana na resle.

E informacia pal e buti ko NCCEII si but limitirime. Naj permanentno komunikaciako drom mashkar o NCCEII thaj e CSO. E konsilesko angluno webrig si phandlo, thaj informacie vash o NCCEII akana shaj arakhen pe webrig e NRSF-esko Monitoring thaj Kontrolno Sistemo⁷. Pe kado than si le skurto informacii pal o NCCEII, o teksto e NRSF-esko, Akciake Planura, thaj administrativno monitoringoske raportura pal e NRSF implementacia.

1.1.1. Paruvipe ando NRSF thaj ando Akciako Plano

Kathar e adoptacia e NRSF-eski, na sas kerde signifikantne paruvimata ando teksto e dokumentosko. E Deciziasa No. 278 kathar o Konsilo e Ministrengo 5-to Maj 2022-to bersh, adoptisarde jekh Nacionalno Akciako Plano vash o periodo 2022–2023⁸, kaj si specifikane thaj adaptisarde mesurmentenca vash e implementacia e verver prioritaturenge ande startegia. Kana agorisarel pes kadava plano, jekh nevo Nacionalno Akciako Plano vash 2024–

⁶ Ko agor e bershesko 2016, pashe 50 CSO thaj aktivistura ko fieldo e integraciake politikako kerde jekh paketo e propozalengo katar e organizacie e civilno societate thaj e citizentura te vazden o efektive e NCCEII-eski, save bibaxtake na sas adresirime katar e autoriteta thaj kerdile formalo resa vash o iklupe e bute civilno societatosko katar e NCCEII. Shaj dikhen: https://www.equalopportunities.eu/images/pdf/Predlojenia_NS_Final.pdf

⁷ Monitoring thaj Kontrol Sistemo shaj dikhen: <https://nrcpsystem.government.bg/SitePages/%D0%9D%D0%B0%D1%87%D0%B0%D0%BB%D0%BD%D0%B0%20%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%86%D0%B0.aspx>

⁸ Konsilo e Ministrengo 2022, *National Action Plan for the period 2022-2023*. Shaj dikhen: https://www.mon.bg/nfs/2022/11/roma-strategy_action-plan-2022-2024_11112022.pdf/

2027⁹ sas kerdo thaj adoptisardo e Deciziasa No. 151 katar o Konsilo le Ministrongo 7-to Marco 2024. Kadava Akciako Plano avel validno zhi ko agor e bershesko 2027 thaj kamel te siguril e efektivne implementacia e prioritetege ando NRSF.

Kadala prioritetura si:

- Edukacia: Te sigurinel pes inkluzivno edukacia thaj edukaciaki integracia e chavorenge thaj e studentonge kon si andar vulnerabilne grupe, mashkar lende vi e Roma.
- Sastipe: Te lasharen o akceso ke sastipaske servisura thaj te vazden o sastipesko zhanipe ande Romani komuniteta.
- Beshipe: Te lens ama pe beshipeske problemi perdal o keripe e socialne kherenge thaj o lasharipe e infrastrukturake ande Romani komuniteta.
- Butji thaj Socialno Protekcia: Keren shaipe ke butji thaj socialo integracia perdal e treningura thaj suporto pala entrepreneuripe.
- Maripe mamuj e diskriminacia: Te keren implementacia e mesurmentenge te marel pen mamuj e diskriminacia thaj te keren promocio pal egaliteto thaj inkluzia.

E Akciako Plano inke jekhvar kerel e mesurmentura thaj e aktivitetura katar o angluno plano bi te kerel jekh dikhipe, kontrola pal lengi implementacia zhi akana.

O proceso kana pisinde o drafto pal o NRSF sas pala e Europaki Komisiake rekomendacii thaj pel e reportesko publisaripe kathar o EC pe 9-to Januara 2023-to bersh, savo dikhelas e nacionalne strategikane fremura vash e Roma ande EU Thema. Ande Europaki Unia, partikularnes andee Europake semestroske Raportura, si jekh proceso vash evaluacia thaj rekomodacie te lasharen e Romane integraciake hakaja. E majbare rakhipe ande kadala raportura sikaven kaj e Bulgaria inke na kerdas dosta progreso ande kvalitetno edukacia sa e chavorenge thaj na das leshe butji e reprezentantonge katar e vulnerabilne grupura.¹⁰

Ambiciozne cilura vash participacia, konsultacia, thaj zuralipe le Romenge sas definisarime kana kerde o NRSF, ama ande praktika, but katar e proceduri thaj mehanizmura pal e participacia na sas kerde vaj funkcionirin bilaches. E Romengi participacia ando monitoring, konsultacia, thaj lokalo zuralipe ashel kovlo, so kerel trubujipe te keren maj but butji zor thaj maj lashi instituciaki koordinacia.

Participacia e Romane thaj pro-Romane CSO-enge ko NRSF pisipe sas perdal inter-agenciake butjarne grupura thaj publikane konsultacii, kaj e Romane reprezentantura shaj ulaven pire dikhipe thaj prioritetura. Ama jekh signifikantno kotor katar e perspektive thaj propozalura katar e Romane CSO-ura na sas line ande konsideracia, ke but kotor ano dokumento si

⁹ Konsilo e Ministrongo 2024, *National Action Plan for the period 2024-2027*. Shaj dikhen: <https://pris.government.bg/document/cec1bd2266dbcc462f7c275055f382d1/>

¹⁰ EC 2024, *COMMISSION STAFF WORKING DOCUMENT 2024 Country Report – Bulgaria*. Shaj dikhen: https://economy-finance.ec.europa.eu/document/download/e3051272-7476-414a-bcf8-0c30edb8992c_en?filename=SWD_2024_602_1_EN_Bulgaria.pdf/

bazirime pe analize thaj rekomodacie katar institucii thaj ekspertura¹¹. O aktivno involvipe e Romengo ande implementacia ko NRSF ashel limitirimo, ke e Roma maj feder keren butji ko ververutne programura thaj projektura, sar mediatora ande edukacia, sastipem butji vaj kavera area. Lengo inkluzipe ano menadzamento, monitoringo thaj evaluaciake procesura si but limitime.

O monitoringo kerel e themeske organura, thaj naj sistematikano mehanizmo te sigurisarel pes e Romani participacia ando monitoringo ke NRSF implementacia (pal e Rromane CSO-enge participacia ando monitoringo e lovengo katar o EU, mangas te dikhen o Parto 4). O NRSF mangel te kerel dialogoske strukture mashkar o them, o Romano civilno societeto, thaj aver interesime riga. Ama, ande praktika, NCCEII thaj leske regionalne thaj lokalne grupura¹² si e korkorutne strukturi. Lengi aktiviteta naj regularno, si sporadiko, thaj na te den baro akceso e Romane reprezentantonge ko konsultativno proceso, so kerel len bi efektivno.

O NRSF vakerel pal e shaimata ke participacia thaj zoraripe e Romane komunitetosko po lokalno nivelo. Ama ande praktika, realne shaipe pala zuralipe ashen limitirime vash e indiferencia thaj, ande but kazura, putardi opozicia katar lokalno autoritetura thaj institucii. Finansikane resorsura vash lokalne projektura butivar na resen ke Romane komunitetura. Naj dosta finansikane thaj administrative resursura vash o sistematikano suporto e Romane civilno organizaciengo, save majbut dependinen pe mashkarthemutno projektosko finansiripe sar lengo jekhutno resurso.

1.1.2. Progreso ande implementacia

E maj xurdikane thaj buxle informacie pal o progreso ande implementacia e planirime masurenge thaj aktiviteturenge katar e strategija shaj te rakhen ande bershutno Administrativne Monitoringoske Raportura pala implementacia e strategiake pala respektivne bersha. Kadala raportura si kerdine katar o DPCEI butjara. O departamento kerel buti sar sekretariato e Nacionalno Konsilo vash e Kooperacia pal Ethnikalne thaj Integraciake Problemura (NCCEII), so kerel buti sar Nacionaluno Kontakt Punkto vash implementipe e Strategiako.

E raportura si bazirime pe informacie save si dine katar e responsabilne institucie ande relacia e mesurenca, aktiviteturenca thaj hakajenca save si implementisarde ano bersh. O NRSF si raportirimo sako bersh ko Konsilo e Ministrenge. E informacie ande raportura si prezentirime pala prioritetura, korespondentne cilura, thaj mere katar o NRSF thaj o Akciako Plano. O progreso thaj e rezultatura si mesurime kotar o modelo e indikatoresko integrimo ko elektronikano 'Sistemo vash Monitoripe, Evaluacia thaj Kontrola vash e Implementacia e NRSF-eski'.¹³

¹¹ Nesave propozicie vash e aktivitetura save zhi akana na sas lashe resle: Desegregaciake aktivitetura ando nivelo e komunako ande implementacia e modeloski proporciaki kota ande sako shkola, kadja te astaren e procesura vash e sekundarno segregacia. O barjaripe e socialo antreprenoriako sar forma e butjarimaski vash e bi-lashe grupe. Lschharipe e thanesko e infrastrukturako e Romane mahalengo ko lasharipe e infrastrukturako. Alosaripe thaj provizia e phuvjaki vash o vazdipe e kherengo thaj reslipe e puchipnasko vash e phuvjako barvalipe

¹² Sa e 27 regionalne guvernura kerde Regionalne Konsilura vash Etnikane thaj Integraciake Puchimata. Kadala konsilura si len responsibilita pala implementacia thaj monitoringo katar e Regionalne Strategije pala Egaliteto, Inkluzia thaj Participacia e Romengi.

¹³ O Sistemo vash Monitoring thaj Kontrola vash Implementacia e NRSF-esko inkerdo kotar o Nacionalno Romano Kontakto Punkto thaj shaj dikhen:

Angla e publikacia, e raportura si diskusime ando NCCEI. E konkluzii thaj e rekomodacii save si prezentirime maj telal si bazirime pe informacii katar o Administrativno Monitoring Reporto pala implementacia e strategiaki ando 2023¹⁴. Si konkluzie thaj rekomodacie save sama len vi pe independentno rodipe, analiza, thaj deklaracie save si kerdine katar e Integro Asociacia¹⁵ ande relacia pala hakaja, mere, thaj aktivitetura save si implementime ande edukacia, butji, beshipeske kondicii mashkar e Roma. Informacii sas labjarde katar lokalne institucii thaj civilne organizacii save si involvirime ande implementacia e NRSF-eski.

Ande bersha, e administrativo raportura sas strukturisarde similarnes te sikaven e planirime mesurengi thaj aktiviteturengi struktura pala e prioritaturi ando NRSF thaj ando Akciako Plano. Ande raportura si but kvantitativno data pal o numero e manushengo save si ande diferentne aktivitetura thaj eventura. But katar kadala informacie si pala e implementacia e specifikane projektorengi save si finansirime katar diferentne programura katar e Europaki Unia thaj katar e Europaki Ekonomikani Area.

E indikatora save si ande individualne programura si ande relacia kodolencia save si phangle ande Strategia thaj ando Akciako Plano. Kana vakeren pal o kvantitativno implementiripe e planirime merengo, shaj phenen ke e definirime cilura si resle.

O Administrativno Monitoring Raporto pal implementacia e Strategiako vash o bersh 2023 sikavel participacia desh mije individualengi kotar vulnerabilne grupura, mashkar lende vi Roma, ande ververutne aktivitetura ande sa e prioritetake thana. Sar misala katar o raporto:

- Edukacia: 52,566 chavore astarde e edukacia ande xurdelin perdal o finansikano suporto thaj o alosaripe maj but butjarengi projekto¹⁶ 'Aktivno Inkluzia ande Xurdelin'. 48 354 chavora line suplementarno Bulgaricko shibaki treningura perdal modulura kerdine e chavorengi savenge dajaki chib na bulgaricko si. 223 pedagogikane thaj 612 na-pedagogikane butjarne sas line ande butji. Jekh totalo 191,484 studentura save si ando riziko line kotor ando treningo perdal o programo 'Zhutipe vash Sukceso'.¹⁷
- Butji: Shaibe pe temporarno butji sas dine maj but sar 5.000 manushenge andar vulnerabilne grupe, mashkar lende vi e Romen. O treningo vash o barjaripe e butjako skilurengo sas kerdo 1,800 participanturengi. Maj but sar 700 manusha line kotor ke profesionalne kvalifikaciake kursura. Maj but sar 7,000 manusha

<https://nrcpsystem.government.bg/SitePages/%D0%9D%D0%B0%D1%87%D0%B0%D0%BB%D0%BD%D0%B0%20%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%86%D0%B0.aspx>

¹⁴ Kado reporto nashtig te resen online so kerdas o NSSEI.

¹⁵ E Asociacia Integro si jekh civilno organizacia savi si kerdini katar e Bulgariake Roma. Leski misija si te promovirinel socialno jekhipe thaj aktivno participacija e romane komunitetosko ando bulgarikano amalipe. Deklaracie thaj pozicie e Integro Asociaciake shaj dikhen:
<https://integrobq.org/%D0%BA%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%B8/%d0%bf%d1%83%d0%b1%d0%bb%d0%b8%d0%ba%d0%b0%d1%86%d0%b8%d0%b8/%d0%bf%d1%80%d0%be%d1%83%d1%87%d0%b2%d0%b0%d0%bd%d0%b8%d1%8f-%d0%b0%d0%bd%d0%b0%d0%bb%d0%b8%d0%b7%d0%b8-%d0%b8-%d0%b4%d0%be%d0%ba%d0%bb%d0%b0%d0%b4%d0%b8/>

¹⁶ Ministry of Education and Science, *Active Inclusion in the Field of Pre-school Education*. Shaj dikhen: <https://sf.mon.bg/?qo=projects&p=detail&projectId=67>

¹⁷ Ministry of Education and Science, *Support for Success Projects*. Shaj dikhen: <https://podkrepauspeh.mon.bg/>

sas involvirime ande butjarimaske, treningura, vaj socialne entrepreneuripeske iniciativura.

- Sastipe: Maj but sar 15,000 konsultacie sas kerde e manushenca katar e vulnerabilne grupura. Maj but sar 10,000 vakcina sas dine (mashkar lende vi vash o COVID-19, thaj gripa). Duj shela kampanje sas organizisarde te ashaven kronikane nasvalimata.
- 50 000 participantura sas informisarde pal e importancia e anglune diagnozaki thaj preventivno sastipasko zhutipe. Mobilne grupura dikhle maj but sar 12,000 manushen, fokusirime pe chavora thaj khamne zhuvja. Opral 5000 chavora thaj ternimata line than ande edukaciake programura pal personalno higiena thaj saste xabena. 2500 khamne zhuvja resle akceso ko bilovengo egzaminacia thaj konsultacia. Grupeske konsultacii vash terne daja sas kerde ande maj but sar 50 municipalitutura, kerde 80 sastipaskere klubura ande Romane mahala, thaj maj but sar 20.000 manusha line kotor ande sastipaske diskusie e lokalne komuniteturenca.

E data sikaven impresivne numera, ama o reporto na phenel sar den kontribucia kadala aktivitetura te aresen e lungu-vremake strategiake cilura save si sikavde ande prioritutura. Ashel bi-klaro sar kadala mere lasharde e kondicie e Romane komunitetosko, specialnes kodolenge save si ande vulnerabilne pozicie.

Ande edukacia, naj signifikantno progreso ande inkluzipe thaj integracia e chavorengo kotar vulnerabilno grupe, mashkar lende vi Roma, ke xurdelin thaj shkola. O procento e shkolake mukhipesko ashel baro, maj but ko nivelo e mashkarutne edukaciako. O bersheshqo Reporto pal-o Administrativo Monitoring vash o bersh 2023¹⁸, ko agor e shkoloqo bersheshko 2023/2024, o procento e chavorengo thaj studentengo ande xurdelin thaj ande shkola sas 94,16 (sar 15-to Septembro 2022, o numero sas 94,72), so sikavel ke o reporto e shkolako sas maj tikno sar ande shkolako bersh 2023/2023. O pushipe pala segregacia zhal maj dur thaj si vi maj baro ande maj cikne beshipnaske thana.

Akana naj efektivne mehanizmura te keren aktivne shkolake komunitetura save involvirinen e dada thaj deja e shavorengo katar vulnerabilne grupe. Naj progreso ande zuralipe e shkolengo rolako so lasharelas e shavorengo socialo-emocionalno zhanipe. E kriza e funkcionalno analfabetizmoski si maj bari, vi mashkar e studentura save agordisaren e maj vuचे nivelura e edukaciake. Na sas signifikantno lasharipe ande edukaciaki kvaliteta, specialnes ande shkole pe maj cikne beshipnaske thana.

Ande butji, o reportirimo vazdipe e butjako mashkar e vulnerabilno grupe si bazirimo pe programura vash temporalno butjaripe, pala so o nivelo e bibutjako irinel pes ko angluno than. E data save sikaven cikne bibutjarimasko nivelo si maj but katar o baro numero e manushengo katar e vulnerabilne grupe save naj registrime ande butjarimaske ofisura thaj naj aktivne pe butjako marketo. Adekvatno treningo thaj profesionalno kvalifikaciake programura save si kerdine pala lokalno konteksto na trajin. Naj efektivne mere te maren pen e butjasa ande informalno ekonomia, kaj but vulnerabilne individualura si butjarne.

Ando sastipasko sektoro, o procento e manushengo save naj sigurime ashhel baro, maj but mashkar e vulnerabilne komunitetura. O akceso ke adekvatno sastipeske servisura si

¹⁸ Kado reporto nashtig te resen online, xuterdam jekh dokumento kathar o NSSEII.

limitirimo bute manushenge pe cikne thaj dureder beshipnaske thana soske naj len medicinako personalo. Diskriminaciake atitudo si ande komunikacia mashkar e sastipeske institucie thaj e lokalone komunitetura. Bizo o baro numero e programurengo thaj e projekteurengo ande rig e interkulturalno komunikaciako thaj kulturako identiteto, nashtig te reportirinen realo progreso ke akava rig maj dur katar e agorisarde projektura.

O problemo e ilegalno kherengo thaj e familiengo save trajin ande baro choripe e chavenca, ashel bi lasharipeske ande bt regii ando them. Te implementirinel pes e mere save si dine ando NRSF, trubul te zurarel pes jekh integrame drom te lasharel pes kompleksne problemura, kaj zhutinen e autoritetura thaj institucie pe sa e nivelura, e lokalne autoritetura te pheren penge respektivne resposibilitetura ama e suportosa thaj e resursenca so o them del.

Jekh but cikno kotor e municipalitetengo dikhen e problemura e vulnerabilne manushenge ande lenge teritorie grizhasa thaj resposibilitetasa, so numa phararel e problemura. Ke maj phare problemura trubun e themeski intervencia katar o adopcia e adekvatne paruvipnaski ando regulatorikano fremo, specialnes ande relacia e politikasa pala khera.

Si vi lashe misela. Nais e perzistentno zumavipeske kathar e civilne organizacii perdal but bersha, jekh solucia kerde ando bersg 2024. vash e xasarde ID karte vash maj but sar 77.000 manusha, maj feder o Roma. Palal e khetane zumavimata e civilo societake thaj membronge e parlamentoske, sas kerdo jekh trubulimasko amandmano ando 'Civilno Registraciako Hakaj', te del shaipe sakone citizentoske ando them te lel jekh ID-karta.¹⁹

Varesave arakhadimata andar o administrativo reporto den suporto e konkluziaqe pal o kovlo progreso ande implementacia e NRSF-eski thaj sikaven e urgentne mesure vash akcia. Kadala arakhadimata si phangle e pharipesa katar varesave municipalitetura te den love andar penge budzhatura pala integraciake zumavimata, so sikavel ke von dependin numa pe avrutne finansiripe. E egzistenca e ilegalno kherengo thaj o xosipe e alternativengo pala o chivipen si bare pharipe vash e lokalone autoritetura. Jekh baro problemo si e but khera save si ande bi-regulime, mukhle thaj parcialnes azbade thana bi lashe inkerde droma thaj bi kanalizaciake sistemurengo. Segregacia e marginalizirime grupengo ande izolirime mahale thaj socialne izolacia lenge beshutnenge maj dur keren bilashipe ke kherengo kondicie, keren problemura pala vazdipe thaj arakhipe e infrastrukturako thaj higienako, thaj keren pharipe ande relacia ke servisura.

Kadala pharipe sikaven jekh trubujipe vash maj zurale mehanizmura te evaluinen o kualitativno impakto e mesurengo thaj te phangen len maj efektivnes e lungu-vremake cilenca.

1.1.3. Efektivipe ko monitoring

O mehanizmo vash o monitorisaripe ko NRSF si deskripto ando part 10 e Strategiako: "Sistemo vash o Monitoripe, Evaluacia thaj Kontrola vash e Implementacia e Strategiake" (maj dur, 'o Sistemo'²⁰). Akava sas kerdo ko 2016 bersh ando projekto finansirime kathar o

¹⁹ Ministry of Regional Development and Public Works 2024. *Amendments to the Civil Registration Act have been promulgated*. Shaj dikhen.: <https://www.namrb.org/bg/aktualno/obnarodvani-sa-promeni-zakona-za-grazhdanskata-registratsiya-15730>

²⁰ Monitoring and Control Systemis shaj dikhen: <https://nrcpsystem.government.bg/SitePages/%D0%9D%D0%B0%D1%87%D0%B0%D0%BB%D0%BD%D0%B0%20%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%86%D0%B0.aspx>

Operativno Programo 'Human Resources Development' 2014–2020, ko-finansirime kotar o ESF. Mangen te keren monitoring, evaluacia thaj te sigurin e responsibilita vash e implementacia ko NRSF 2012–2020 thaj pala odova vash o nevo NRSF 2021–2030.

E majbare objektivura e Sistemose si te kerel pes jekh klaro struktura te dikhen o progreso, te den jekh patjivali databaza te analizisarel pes o efektivipe e politikake, thaj te lasharel pes e koordinacia mashkar e institucie save si ande implementacia e NRSF-eski. O Sistema siguril regularno, sistematikano verifikacia, kontrola e progresosko thaj e kvalitetosko ke NRSF-eski implementacia, sar vi lesko Akciako Plano.

Kado si kerdo perdal vasne indikatora sar egzemplo, gin e Romane chavorengo ande edukaciako sistema, gin e manushengo save astaren sastipnaske servisura, gin ande verver tipura e kherenge, thaj but aver). O Sistema dikhel e implementacia sa e intervenciengi (aktivitetura, projektura, rodipe, studie, tmd.) saven si res te inkluzisarel pes thaj e participacia e manushengi andar e vulnerabilne etnikane grupura, fokusisardo pe Roma, sar intervencie kerde lokalnes katar e municipalitetura, e CSO-ura, e rodipeske thaj analitikane institucii, centrura, thaj aver.

Del jekh dikhipa e impaktosko pal e implementime intervenciengo kaj identifikacia keren pal e problemura ande aplikacia e mesuraki te zurarel pes o lasharipa ande lengi efektivipe. O primarno zhanglipa si e regularno reportura palo chidipa e masurengo save si ramosarde ando plano dine katar e ministrura thaj municipalitetura saven si len responsibilita pala e implementacia e masurengo thaj aktiviteturengo.

E maj bari responsibiliteta vash o monitorisaripa e implementaciako ko NRSF thaj e planurenqa si ando NCCEII. O NCCEII Sekretariato kerel koordinacia pal e preparacia e raportoski, kerel jekh rezumo e informaciako thaj kerel o drafto e raportosko, savo si dino vash akceptaica ko NCCEII thaj palal kodi si adoptisardo kathar o Konsilo e Ministrurengo. Akava si o formalno mehanizmo vash o institucionalno monitoripa e NRSF-esko implementacia.

O RCM khelel jekh vasni rola ando informalno monitoripa, obzervacia thaj reportacia e problemengo, pharipengo, vaj suksesengo ande implementacia ko NRSF. O nacionalno RCM konzorciumo organizirinel lokalno thaj nacionalno diskusie thaj aver eventura te prezentirinen thaj te diskutirinen informacie save si kidine kotar e Romani komuniteta, te identifikuinen problemija thaj dosha ko implementiribe e NRSF-eske mere, thaj te keren rekomendacie vash lasharipa. Bibaxtales, akava citizen monitoripa nane kotor taro formalno administrativno monitoripa, sar so kerela pe ko fremi taro ververutne CSO projektura. E araxhadipa thaj e rekomodacie katar e citizentosko monitoringo si sikavde ande Administrativne Monitoringoske Reportura ande jekh but cikno kotor.

Pashe odova, o monitorisaripen ando fremo e projektengo si finansirime kathar e EU thaj e mashkarthemutne donora butivar kamen te keren reflekcia pe civilne societetaki procentura pal e implementacia ko NRSF.

Generalnes, shaj te konkludisarel pes kaj e trubulimaski organizacia thaj e utilitetura te keren o monitorisaripa si ando than. E trubulimaske formalne struktura si kerdine. O NCCEI si o centralno monitoring struktura. Koordinirinel e aktivitetura mashkar e themeske autoritetura,

lokalne autoritetura thaj civilne organizacie. Ministria, agencie thaj komune raportirinen regularnes pal e implementacia penge specifike butjenge definisardo ando Nacionalno Akciako Plano. Jekh bersheshko reportisaripesko mehanizmo si kerdo. Kerde si e alava thaj e indikatora vash e rezultatura. Vi te si informalno, o sherutno lil katar e na-governmentalne organizacie (CSOura) si bazirime pe kodo, so involviril o reporto pal-e hatjrimata vaj bi-efektivne mesura. E monitoringoske aktivitetura keren jekh angla kerdo skedulo. Signifikantno eksperienca si ando kidipe thaj o procesiripe e informaciengo. Procedura pala monitoringo si aplicirime katar o nakhlo periodo pala implementacia e merengi thaj aktiviteturengi telal e Strategia. Ama, sar vakeren ando Reporto vash Administrativno Monitoripe vash 2023. bersh, "si formalno struktura vash e monitorpe e implementaciake ke Strategia thaj Nacionalno Plano, ama leski efektiviteta si limitirime kotar administrativne thaj koordinaciake pharipe. Informalne mehanizmura thaj civilno societeta si jekh vasno rola, numa naj integrimo ando formalno monitoripe."

Shaj te identifikesarel pes kadala xasarimata thaj limitacii ande implementacia e sistemaski vash o monitorisaripe:

- E institucien butivar naj len dosta resurse vaj kapaciteto te keren pherdo monitoringo. Si limitacie ando dikhipen e tehnikane shajutnimatengo so si trubujipe vash o kidipen thaj e analiza e datengo, thaj andee maj but municipalitetura, e analiza e impaktoski e mesurengi ando lokalo nivelo si bi zurale.²¹ Si kovlipe ande koordinacia mashkar diferentne institucie thaj interesime riga, save anen inkonsistencie ande raportiripe thaj andei implementacia.
- E Roma si bilashe reprezentirime ande monitoringoske strukture. Mehanizmura vash sistematikano inkluzipe e romane komunitetengo ando procesi e monitoripesko nakhena, so tiknjarela o patjape ande institucii.
- O kidipe e datengo si butivar fragmentime thaj bi-sistematikano. Xurdikane analize pala o efekto katar e mere pe socio-ekonomikani situacia e Romengi naj. Varesave indikatora naj klaro definime vaj naj monitorime thaj merime sistematikane.²²
- O monitoringo si formalizirime po institucionalo nivelo (perdal o NCCEII thaj e bershutne raportura), naj jekh pherdo sistemo vash transparencia thaj publikane shajutnimata save shaj te vazden o patjavipe thaj te zoraren e citizenongi participacia. E raportura pal o progreso butivar naj prezentisarde ande jekh hatjrdo formato thaj na si sajekh publikane disponibilo, so limitisarel e shajmata vash publikano dikhipen. E informalne mehanizmura katar o civilo societeto naj pherdo integrimo ando formalo monitoringo.²³ O bibutjaripe katar efektivo mashkar-

²¹ Ande praktika, integraciaki politika ande komune si obichno katar individualne dedikuime oficerura save kombinin kadi buti bute avere butjasa. Ande maj lashe kazura, lengi buti si informalno suportirime katar Romane mediatora thaj lokalo aktivistura ingerdo katar personalo motivacia thaj pashipe e komunitetoske.

²² O sistemo si kerdo te shaj te kerel pes sistematikano monitorisaripen thaj kontrola. Bibaxtake, ke o biintereso taro buteder institucie ko procesi taro monitoriribe, o Sistemi na utilizirinela pes konzistentno, numa ko periodi kana kerela pe bersheshko Raporti taro Administrativno Monitoring, thaj sa e institucie trubun te den informacie vash implementiribe e Strategiako. E raportirime date si maj but kvantitativno, so na del pherdo informacie pal o efekto thaj o impakto e raportirime aktiviteturengo

²³ E administrativno monitoringoske raportura pala implementacia e Strategiaki si jekh mekanikani kompilacia e raporturengi kerdini pala e thana. O reporto sikavel e rezultatura katar e aktivitetura save si kerde maj but ando fremo katar e diferentne projektura. O volumo e raporturengo si baro, thaj e tekstura si but thaj phare te hatjaren. Ande aver rig, naj adekvatuno informacia vash o raportura kola kerdepe thay kote shaj te arakhenpe. Pe agor, but xarne interesime riga

institucionalo koordinacia, limitirime resursura thaj kovlo angazhmano katar e Roma thaj civilo societeto phararel te labjaren sasto potencialo katar o monitoring sistemo. Trubul maj efektivno koordinaciake mehanizmura mashkar sa interesime riga ando proceso te shaj siguril pes transparentnipe thaj aktivno participacia katar Romano komuniteta thaj societeta.

1.1.4. Datengo kidipe

E shirdipesa e Sistemosko, sas sikavdi jekh procedura te kiden e data save si trubujipe vi vash o barjaripe thaj e implementacia e hakajengi, vi vash o monitorisaripe thaj e evaluacia e implementaciaki e strategiaki. Simultanes e aplikaciosa e sistemaski, o lasharipe si kerdo. Jekh importante kotor katar o funkcioniripe e Sistemosko si o kidipe e lashe thaj patjavne informaciengo. Sar si phendo ando NRSF, “o Sistemo zhutil te kidel e data perdal formalne thaj informalne metode pe lokalno, regionalno thaj nacionalno niveli pe verver thana (sektora) pala jekh definime metodologia.”

E data save si kidine si phangle e indikatorencia thaj e algoritmurenca vash o kidipe, procesiripe thaj analiza e primarno datako, kerdo ando NRSF. E Strategia vi specifikisarel e zhaimata vash o kidipen e datengo: “Sar e generalo statistikane dikhiphenen, e data vash e NRSF implementacia si bazirime pe teritorialo karakteristike ande thana kaj baro si o choripo, ilegalno konstrukcia, thaj aver indikatorura save si specifikane ko NRSF.”

Sa e informacie save si kidime si disponibile ande diferentne tabeli andar o Sistemo thaj si periodikane aktualizirime thaj kontrolime. E data si klasifikuime pala e municipalitutura, regionura thaj distriktura. E lokalno autoritutura thaj e regionalne administracie si responsabilne te den data perdal e formi save si kerdine vash o NRSF.

E majbare pharipe ano kidipe e datengo si phangle e reliabilitetosa e informaciako savo si kidino. Sar si akana, e data si kidine thaj dikhke bazirime pe agorisarde projektura thaj si maj anglal kvantitativno ande natura. E reprezentantura katar o civilo societeto naj aktivnes involvirime ando proceso ke datako kidipe, thaj lenge perspektive naj adekvatnes dikhle.

Sar so sas ramosardo maj anglal, e informalne mehanizmura te involvirinen pes e civilo societeta ando proceso e monitoringosko, inkluzivno e dataki kolekcia thaj procesiripe, si nasules labjarde. Sa khetane, e kidime data naj impakto kathar e programura thaj e analize save si kerde butivar dur si katar e realiteta.

1.2. NRSF-eski singergia e domestikane thaj EU akcienca

Parto IX ko NRSF sikavel o mehanizmo pala implementacia e integraciaki politika. Vakeren ke o NRSF “si integralno kotor ke governosko generalno strategia te resen realno paruvipe ko dzivdipe sa e Bulgariake manushenge.”

O interinstitucionalo mehanizmo kerdo ando fremo pisinel e zhutipe pal e participacia ando lasharipe, planiripe thaj reportisaripe e mesurengo thaj aktiviteturengo ando NRSF sar phenen e ministria, agencie, subordinirime institucii vaj departamentura saven si delegirime budzhetosko autoriteto, municipaliteta, thaj aver.

si pindzharde kadale raporturenca. Kana keresa akava dokumento, amen nashti te arakhas o administrativno raporto vash o 2023 bersh thaj odoleske manglam les kotar o Sekretariato e NCCEII-esko.

O finansiripe e inkluzivne politikengo thaj programurengo si kathar e resurse katar e thensko budzheto, e budzhatura katar e relevantne ministrura thaj institucie, ande alokacie e municipalitetenge katar e generalo subvencii pala e themeske delegirime aktivitetura, perdal e municipalitetenge budzhatura katar lenge korkore resipe, thaj ande partneripe e CSO-enca thaj perdal o finansiripe e matematikane projekte, sar vi e fondurenca katar e Lumako Banko, United Nacii, Europako Konsilo, thaj aver.

Ande relacia kadalesa, e diferentne institucii keren penge strategije, planura, programura thaj aver dokumentura, ande save si politikane elementura save si konzistento e fremosa savo si dino pala o NRSF.

1.2.1. Komplementarne hakaja

Sar o NRSF si o sherutno dokumento savo sikavel o fremo pala e Romengi integracija ando them, verver programoske dokumentura katar verver institucii kompletirinen thaj maj dur barjaren e inicijative save si phangle te den suporto pala socialo inkluzia e Romengi. Kadala dokumenturen naj eksplicitno konekcia e NRSF-esa, varesave andar lenge mesura si ande relacia e NRSF-eske prioritetenca thaj analizasa thaj leske planirime mesurenca thaj aktiviteturenca. Kade e aktivitetura save si ramosarde ande akala dokumentura shaj keren impakto pe implementacia e NRSF-esko.

E dokumentura si kerde kathar e diferentne ministrura thaj si len relacia pala specifiknae NRSF prioritatura. Sar misal, o Ministro vash Edukacia kerdas o 'Strategikano Ramo vash o Barjaripe e Edukaciako, Treningesko thaj Siklaripesko ande Bulgaria (2021–2030)²⁴', savo si phendo ke sas kerdo ande phanglipe e NRSF-esa. Ande kado e mere save si kerdine te vazden o kvaliteto e edukaciako, te vazden e siklarnenge kvalifikacie te keren buti e Romane chavorenca, te sigurinen desegregacia, thaj te den inkluzivno edukacia e chavorenge kotar e vulnerabilno komunitetura. Ande relacia kadale fremosa, e 'Regulacia pal e Inkluzivno Edukacia'²⁵ sas adoptisardi thaj kerdi ando 2024. Akaja regulacia sikavel specifikane mesure te zhutil o personalo barjaripe e chavorengo thaj del vi aver suporto vash e chave kaske dajaki chib na e bulgarikani chib si. Kadala mesure si ande relacia e NRSF-esa, ama akana, naj dokumentura save keren reportura pal e implementacia kadale mesurengi.

O Ministro vash Butji thaj Socialne Hakaja lashardas regulaciake dokumentura saven si direktno relacia ko NRSF. Ande kado si e 'Nacionalno Strategia vash e Choripesko Ciknaripe thaj Promocia pal Socialno Inkluzia'²⁶ thaj 'Butjaki Startegia ande Bulgaria 2021–2030'²⁷. Analitikani sekcia katar o angluno identifikacia kerel pal but e problemura so si e Romani komuniteta, save si vi ando NRSF adresime. Pushimata sar o multidimensionalo choripe mashkar e Roma, limitirimo akceso ke kvalitetno edukacia, ternengo bibutjaripe, thaj bilache kondicie pe beshipnaske thana si sikavde, thaj lengere rezolucia si adresirime. E Butjaki Strategia sikavel e aktivitetura save si kerdine te sigurinen butjake shajipe pala e Reoma

²⁴ Strategic Framework for the Development of Education, Training, and Learning in the Republic of Bulgaria 2021–2030, Shaj dikhen: <https://www.mon.bg/nfs/2021/03/strategicheska-ramka-obrobuuchene-110321.pdf>

²⁵ Regulation on Inclusive Education, Shaj dikhen: <https://www.mon.bg/regulation/naredba-za-priobsthavasthoto-obrazovanie/>

²⁶ National Strategy for Poverty Reduction and Promotion of Social Inclusion, Shaj dikhen: <https://mlsp.government.bg/uploads/35/sv/nsnbnsv-2030-dop-izm-2.pdf>

²⁷ Employment Strategy of the Republic of Bulgaria 2021–2030, Shaj dikhen: <https://mlsp.government.bg/uploads/26/zaetost/employment-strategy-2021-2030-2022.pdf>

ande relacia pala o 'EU Romano Strategikano Frameworko pala Egaliteto, Inkluzia, thaj Participacia'.

O Ministro vash Sastipe kerda targetime dokumentura vash sastipeske pushipe mashkar e Roma, kaj baro si o nivelo e tuberkulozako thaj hepatitisesko, limitirimo aksesos si ke sastipaske servisura, naj sastipesko inshuranso, thaj pharipe si ande khamne zhuvjengo thaj chavorengo sastipe. Kathe si o 'Nacionalo Programo vash o Lasharipen e Dajengo thaj e Chavorengo Sastipe 2021–2030'²⁸, o 'Nacionalo Programo vash e Prevencia thaj o Kontrolo e Viralno Hepatitisesko ande Bulgaria 2021–2030',²⁹ thaj o 'Nacionalo Programo vash e Prevencia thaj o Kontrolo e Tuberkulozako ande Bulgaria 2021–2025'.³⁰

E konekcia e NRSF prioritetenca si evidentno ando 'Nacionalno Programo vash Barjaripe ande Bulgaria 2030'³¹ thaj lesko plano vash implementacia. Mesura keren vash inkluzivuno siklipe, kaj si efektivo implementacia e mehanizmengo vash te sigurinen ke savore chavore te aven integrimo ande edukaciako sistemo, te keren promocio pal socialno kohezia mashkar ververutne societake grupe, thaj te den adekvatne kondicii ande khera.

So naj ande kadala dokumentura si e informacie pala implementacia e planirime merengi thaj lenge impaktura. Bi kadala informacie, ashen pushipe ke kerde kadala dokumentura thaj mere numa katar obligacia thaj ashen numa teoretikalne.

1.2.2. Ande harmonia e EU Akcienca

Ando fremo e Europako Semestresko ciklo, e Europaki Komisiake butjake dokumentura pal e Bulgariake reportura ande palune bersha konzistentno sikavde puchimata save si specifikno vash e Romani komuniteta. E Integro Asociacia, katar o ERGO mashkarthemutno networko, regularnes dikhel kadala raportura thaj lenge themeske-specifike rekomendacie. So rakhle ande kadala raportura si e konkluzie sar si ando reporto 2023:

“E Romengi inkluzia ande edukacia ashol jekh pharipe, sar e inkluzia e manushengi disabilitetonca. Terne manusha 15–29 bershengere save naj ande edukacia, buti, vaj treningo (NEET) thaj e Roma inke si len bare pharipe te resen ko butjako marketi. O kotor e NEET-engo ashel relativno baro, specialno mashkar e Roma. O procento e manushengo save mukhen maj anglal e shkola si baro, thaj maj but si mashkar Roma kon beshen pe ruralne, thaj durutne thana. Kvaliteto thaj egalipe ande edukacia, specialne mashkar e Roma thaj ande ruralne thana, ashel jekh pharipe³².”

Ande relacia kadale konkluzienca, rekomendacii si dine avri e themeske, numa naj specifiko informacia pala lengi implementacia. Kadala EC rekomendacii pal e Bulgariake lasharipe si butivar mothovde, so sikavel ken a kerde lashi implementacia e programengo.

²⁸ National Program for Improving Maternal and Child Healthcare 2021–2030, Shaj dikhen: https://old.mh.government.bg/media/filer_public/2021/04/14/programa-majchino-detsko_zdrave-21-30.pdf

²⁹ National Program for the Prevention and Control of Viral Hepatitis in Bulgaria 2021–2030, Shaj dikhen: https://www.rzi-vt.bg/kartinki/programi/np_hepatiti_2021-2025.pdf

³⁰ National Program for the Prevention and Control of Tuberculosis in Bulgaria 2021–2025, Shaj dikhen: <https://www.rzi-dobrich.org/files/upload/programi/nacionalna-programa-prevenciq-kontrol-tuberkuloza-2021-2025.pdf>

³¹ National Development Program Bulgaria 2030, Shaj dikhen: <https://www.minfin.bg/bg/1394>

³² Commission Staff Working Document 2023 Country Report – Bulgaria, Shaj dikhen: https://economy-finance.ec.europa.eu/system/files/2023-05/BG_SWD_2023_602_en.pdf

Vi te azhukarde bare butja kathar e 'Plano vash o Paruvipe thaj e Resilienca' te kerel lasharipe ande socialno unkluzia, naj informacia pal planisaripe vaj adekvatne mesurmentura.

1.2.3. Buti e problemurenca ande anglune evaluacii

E NRSF implementacia si subjekto ko monitoripe thaj analiza katar but civilo societetake organizacie ando them. Kadala analize butivar keren rekomendacii saven si res te lasharen o proceso e NRSF implementaciako thaj te vazden o efektivepe e mesurengi thaj e aktiviteturengi save si kerde. Bibaxtales, o maj baro kotor katar kadala rekomendacii ashen phangle e dokumenturenca ande save von si formulime, bi te arakhen signifikantno angadenipe vaj te aven konsiderime ande NRSF implementacia.

Sar misal, o angluno 2022 RCM reporto pal o kualiteto e NRSF-esko ande Bulgaria³³, identifikisardas but kovlipe thaj deficitura ande lasharipe ko NRSF. Ande kadala si na-struktuirime thaj na-konsistentno konsultaciako proceso, na-dosta measure te barjaren e sherutne hakaja, o xosipe e temengo saven si relacia e mariposa mamuj o anticiganizmo, thaj e promocia pal e Romengi participacia. Pe baza kadale arakhadimaski, sas kerdine importantne rekomodacie te lasharel pes e kolaboracia e civilo societetasa, te vazdel pes e participacia e Romengi andee sa e nivelura – vi ando menedzhmento thaj monitorisaripen e strategiako – te kerel pes e reformacia e NCCEII-eski, thaj te zurarel pes o phanglipe e NRSF-esko e avere strategikane thaj politikane dokumenturenge.

Akana, naj informacie pal e measure save si kerde sar responso karing kadala rekomendacie Miselake, naj informacia te sas thaj te sas, sode lasharipe sas ando NCCEII thaj ando Sekretariato, sar o rezulto sikavel ande Sekcia 1.1. ande kado reporto.

1.3. Romengi participacia ande implementacia thaj monitoring

E Romengi thaj Romane organizaciengi participacia ande implementacia thaj monitoringo katar o NRSF si vasno faktoro te aresen pozitivne rezultatura thaj te keren efektivno impakto e meesurengi thaj aktivitetonge. Bibaxtales, sar vakerdo si majanglal, o involvipe e Romengo ande kadala procesura ashol limitirimo.

Participacia e Romengi ando menadzhmento thaj monitoringo ke programura thaj projektura si but cikno. Generalnes, e Romen butivar dikhen sar objektura e intervenciake deso sar aktivno subjektoren ke aktivitetura.

1.3.1. Romane CSO-engi involviripe ande implementacia

O shaibe e participaciake si limitime ke kadala opcii:

1. Participacia e Romane civilne societetake strukturi ande implementacia e projektorengi ke EU programura. Kadava participacii naj garantuime thaj si bazirime pe jekh kompetitivno proceso, kaj e aplikacie si dine pe akharipe vash o lasharipe e propoziciengo ke verver programura. Bibaxtales, cerra Romane CSO-ura si, saven si trubujipeski kapaciteta thaj resursura te keren konkurencia po jekhutno than e avere CSO-enca, thaj kade, but cikne

³³ Roma Civil Monitor (2022) Civil society monitoring report on the quality of the national strategic framework for Roma equality, inclusion, and participation in Bulgaria https://romacivilmonitoring.eu/wp-content/uploads/2023/07/RCM2-2022-C1-Bulgaria-FINAL_BG_v2.pdf; <https://amalipe.bg/wp-content/uploads/2023/07/RCM2-2022-C1-Bulgaria-FINAL-PUBLISHED-CATALOGUE>

resursura telal e programura si menadzhirime katar Romane organizacii. Participacia e Romane CSO-enge anglunes lel forma ande partneripe aver organizacienca thaj institucienca, thaj kado bares limitiril lengi rola, specialnes ando menadzhmento thaj monitoringo pala planirime mere thaj aktivitetura.³⁴

2. Participacia e Romengi sar kontraktora thaj butjarne ande implementacia e aktiviteturengi ando fremo e projekteurengi katar majbare na-Romane organizacie. E participacia e Romengi ande kadala projektura si limitirime kathar e e projektosko/aktivitetosko fremo planirime ande organizacia.

3. Participacia e Romengi sar beneficiarura thaj/vaj labjaripeske manusha e projektoske rezultatenge save si implementirime katar e na-Romane organizacie. Kadala si Roma kon si o target grupo ke projektura thaj programura thaj si inkluzime sar participantura ande verver aktivitetura vaj sar labjaripeske manusha ke servisura. Kade naj aktivno participacia e Romengo ande implementirime aktivitetura.

1.3.2. Roma ande publikane institucii save keren implementacia e NRSF-eski

Romengi participacia ande ande publikane institucie save si involvirime ande implementacia e NRSF-eski si but limitirime. Pe nacionalno nivelo, cerra Roma len kotor perdal penge organizacii ko NCCEII, kaj lengi participacia naj zurali thaj efektivno Naj informacii pal e Romane reprezentatorengi participacia ande strukture kathar e organizacii thaj institucii save si le rezponsible vash e NRSF implementacia. Pe regionalno nivelo, e kerdine integraciake konsilura tipikalnes si Romane reprezentantura; ama, lengo nivelo e influencako na del len shaibe te avel len jekh signifikantno impakto pe procesura ande deciziengo keripe. Po komunalno nivelo si specialistura ande integraciake pushimata saven si vi limitirime resursura thaj shaimata te anen decizie pala e hakajengi implementaciaa. Numa cerra egzemplura si katar e Romane ekspertura saven si shaibe thaj slobodipe te len kotor ande keripe thaj implementacia ke integraciake hakaja. Butivar, e Romengi participacia si limitirime pe lengi rola sar edukaciake thaj sastipaskere mediatora, thaj ande but kazura, vi e mediatora naj efektivnes inkludime ande mere thaj aktivitetura.

1.3.3. Romengi participacia ando monitoring thaj evaluacia

E participacia e reprezentanturengi kathar e Romani komuniteta thaj civilno societeta ando monitoripe si but naregularno thaj sporadikano. Butivar lengi participacia ando monitoring si te keren ando fremo e preparacia e bersheshke reporturengi ko Sekretariato ko Nacionalno Konsilo vash Implementacia e Nacionalne Strategiake vash Lasharipe ande Bulgaria thaj limitirime si te den informacia pal implementirime aktivitetura. Varekana trubul vi lengo zhutipe ande implementacia e merengi thaj aktiviteturengi, ama kadale zhutipe naj adekvatnes reflektirime ande raportura. Maj but shaibe pala gatisaripe ke adekvatno analiza thaj zhutipe pala e implementacia e Nacionalne Strategiake pal o lasharipe e Bulgariake avel kathar katar Romano civilno societeto perdal ververutne programura thaj projektura pala implementacia katar civilno monitoringo. Kasave projektura si butivar inkerde thaj

³⁴ Buteder kotor taro romane organizacie si len but cikno bersheshko chinavipe - telal 10.000 BGN (5.123 EUR) vaj nane chinavipe. Kana kerel pes apliacia vash programura vash finansiripe, jekh andar e shajutnimata si ke o bersheshko chinavipen e organizaciaqo trebal te avel proporciaqo e summasa so mangel pes. Kadja, opral 90% e rromane organizacienqe nashtig te keren aplikacia vash e projektura mashkarune (mashkar 20.000 thaj 50.000 BGN, vaj 10.250 thaj 25.600 EUR), thaj vaš e maj bare projektura, na maj but desar 4-5 organizacie ando sasto them si len shaibe. Pasha kado, e ekipe ande maj but romane organizacii si limitirime pe jekh vaj duj manusha.

finansirime katar avrutne organizacie. E reportura save si kerdine ando fremo kadale projekteengo prezentinen o chachutno dikhipa thaj opinia katar o Romano civilo societeto ande relacia e implementaciasa katar e Nacionalno Strategiaa pala o lasharipa ande Bulgaria thaj e integraciake hakaja. Ama kadale dikhipa naj line ande konsideracia katar e institucie save si responsabile pala implementacia e Nacionalne Strategiako pala o Lasharipa e Bulgariako, thaj e rekomodacie save si kerde ande lende ashen bi konsekvencengo.

1.3.4. E Nacionalno Romani Platformeski Kontribucia ke NRSF Implementacia

O Nacionalno Romano Platformo (NRP) ke Bulgaria si jekh iniciativa suportisardi katar e Europaki Komisia, shirdisardi sar zumavipe te integririnen e Romane komuniteturen. O NRP si kerdino ando 2016-to bersh sar instrumento pala promocio pala dialogo mashkar interesime riga, ande save si vi reprezentantura katar romano komuniteto, institucii, na-govermentalne organizacii thaj lokalne autoriteta. O fundosaripa e NRP-esko sas kerdo but butjasa thaj elpinesa katar but Romane thaj pro-Romane organizacii.

Ama katar o shirdipa e NRP-esko, e aktivitetura sas kerde perdal diferentne projektura. Jekh katar e importantne projektura sas o projekto 'T.E.A.M – Khetane aresas maj but' (JUST/2015/RDIS/AG/NRP2/8805). Akava projekto sas implementisardo perdal e administracia katar e Ministrengo Konsilo – o Sekretariato e NCCEII-esko - thaj lesko maj baro cilu sas te organizisarel o NRP sar jekh mehanizmo vash o dialogo, o paruvipe thaj e kooperacia mashkar sa e interesime riga ande NRSF implementacia 2012-2020. Ando fremo e projektosko kerde but butjakee kidimata, regionalne thaj nacionalne forumura, diskusie thaj deliberacie pal e strategia. Participacia kerde e reprezentantura katar lokalne autoriteta regionalne administracie, civilne organizacii, Romane aktivistura thaj avera. Generalnes, o NRP ashilo aktivo kana sas resurse ando fremo e diferentne projekteengo. Ama palal o agorisardipa e projekteengo ando 2017-to bersh, maj cikno kerdilas o aktivitetu ko NRP.

Gradualnes, e reprezentantura katar e themeske institucie iklile katar kodo, soske na sas len specifike zhutipe ande relacia e projektoske implementaciasa. Vi e motivacia e Romane organizaciengi maj cikno si te len kotor ando NRP, maj feder vash e signifikantne ekspektacii e verver grupenge thaj organizacienge andar e komuniteta.

Po agor, palal o agorisardipa e projektoske aktivitetengo, e funkcie thaj o signifikacia e NRP-esko vash o NRSF kerdile but limitirime. Ko palune trin shtar bersha na sas informacie pal e specifike aktivitetura. E rola e NRP-eski ando NRDP lasharipa 2021-2030 shaj phenas ke naj vasni. Vi te formalnes egzistirinel o NRP, naj les seriozno rola te mobilizirinel e Romane thaj pro-Romane civilne societeta thaj aver interesime riga ke implementacia e NRSF-eski.

2. Revizia pal tematikane area

2.1. Maripe mamuj anticiganizmo thaj diskriminacia

Ande jekh maj angluno raporto, sas ramosardo kaj maj anglal ando 2009-to bersh, e Bulgaria transponisardas e Konsiloski Framework-eski Decizia 2008/913/JHA pala maripe mamuj rasizmo thaj xenofobia ande nacionalo legislacia. Artiklura 162 thaj 163 ando Bulgariako Kriminalo Hakaj keren vorba pala nasulipe thaj nasulimasko kriminalo save si ande relacia pala rasa, nacionaliteto vaj etnikano origino. Ama o ofisionalno monitoripesko raporto pal implementipe e palune Nacionalne Romane Integraciake Strategiako (NRIS) 2012-2020 sikavda signifikantne pharipe, specifikes ande themesko hakaj thaj anti-diskriminacia. O raporto konkludirisarda kaj “E definicii e cilengo, varesave objektivurengo, thaj e administrativne raporturengo pala lengi implementacia zuraren e diskriminacia maj feder, desar te tiknjaren la.” Jekh independento raporto katar o civilo societeto phendas ke naj mesura pal xojake vakeripe thaj xojake kriminalura ando NRSF thaj ando Nacionalno Akciako Plano, si sikavel ke naj politikano kamipe te lasharen e situacia.

2.1.1. NRSF efektivipe ande problemengo lasharipe

O akanutno Nacionalno Romano Strategikano Frameworko (NRSF) vakerel pal e pharipe save si phangle e anticiganizmosa thaj e diskriminacijasas. E preambula sikavel e 1-to, 2-to, 3-to, 4-to, 5-to, 7-to thaj 10-to UN-eske Lasharipeske Cilura vash 2030 sar pertinentno vash e strategia. Rekomendacii katar e Europaki Komisia, o Evropako Konsilo, thaj o OSCE, khetane e Evropaki Parlamentoske rezolucienca thaj e FRA-ske survey datenca si but citime thaj line ande konsideracia. E 2020-to bersheski na-legalno obligaciaki butjarni definicia vash o anticiganizmo/anti-Roma diskriminacia kerdini kathar e Mashkarthemutni Alianca vash o Hatjaripe pal o Holokausto (IHRA)³⁵ si eksplicitno phendi sar jekh sherutni butji vash e avutne hakaja ande Bulgaria. Mamuj kadala prinzharmata, maj but Romane CSO-a sikaven bari grizha kaj e propozime solucie thaj aktivitetura save keren buti e anticiganizmosa thaj e diskriminaciasa naj len dosta prioriteto ando fremo e NRSF-esko. Bibaxtales, e globalne problemi, sar o COVID-19, e marimata ke Ukraina thaj ko mashkarutno easto, thaj vi e politikani kriza savi si ande Bulgaria, si te dikhas pe lende sar importantne faktora save phararen te redukisarel pes thaj te kerel pes buti e diskriminaciasa thaj e xojasa. Kadala problemura keren phares te implementirinen e planirime cilura thaj prioritetura. E maj bari institucia adresirime pal o maripe mamuj diskriminacia si e Komisia pala Protekcia mamuj Diskriminacia. Vi te si la limitirime zora, lake rekomendacie thaj administrativne penaltura keren pozitivno impakto. Problemo si kathar e afektirime riga (Roma) ke na zhan penge problemenca ke kadi institucia. Kado si ke e Roma na patjan ande institucie vaj o sorso pala diskriminacia, savi si butivar jekh butjarno vaj lokalo administracia. Ko 2022 bersh, e Komisia identifikisardas ke e maj bari problema si ke naj love, thaj vash kadi na zhanen te implementisaren e strategia.

O NRSF kerel buti kadale problemosa ande “Prioriteto 5: Themesko Hakaj thaj Antidiskriminacia”. Lesko operativno cilo si: “Te garantuil e hakaja e citizentonge, maj feder e zhuvljenge thaj chavenge, protekcia e publikane ordereski, prevencia, thaj kontraackcia

³⁵ IHRA, *Working definition of Antigypsyism/ Anti-Roma discrimination*. Shaj dikhen: <https://holocaustremembrance.com/resources/working-definition-antigypsyism-anti-roma-discrimination>

karing e manifestacie e intolerancake thaj e xojake vakeripeske.” Ama, si jekh riziko kaj o NRSF shaj kerel replikacia e bi lashe implementaciake dikhlo ando NRIS. Vi te o NRSF-esko cilo si “Te lasharel e mesure vash efektivo kriminalo krisaripe ande kazura kee xojake vakeripe thaj xojake kriminalura” (r. 33), naj xurdikane legislative mesure thaj nashtig te inkorporisarel len ande Akciako Plano. Anda kadi e rekomendacie thaj e pharipe save si ramosarde ke preambula naj adekvatnes adresirime ko sherutno kotor e dokumentosko.

O koncepto ‘anticiganizmo’ si vakerdo numa ando konteksto e artiklosko savo si “Identifikacia, Prevencia, thaj Protekcia e Viktimengi katar e Xojako Kriminaliteto”, ama naj konkretne mere. Ande Bulgaria naj jekh jekhutno institucionalo sorso pal e statistike pal e xojake kriminala thaj e anticiganizmo. O NRSF baziril pe korkoro-raportirime data katar jekh percepciako rodipe pala diskriminacia kerdo katar o NSI, bi te del dosta eksplikacia soske kadava si konsiderime sar o korkoro patjivali data. Aver kredibilno zhanipe, sar o Ministeriumo vash Andrutne Butja (saves si data pal xojake kriminala thaj policiake investigacii), o Sherutno Prokurorosko Ofiso (figure pal xojake kriminala, mashkar lende vi Romane kazura), o Ministro vash o Chachipe (data pal e proporcja e Romengi save si involvirime ande krisake procedure thaj ande detencia), thaj e Komisia vash Antidiskriminacia (informacia pal prezentirime kazura), naj referirime ama trubunas te aven konsiderime.

Jekh signifikantno kovlipe ko NRSF si ke naj planura te kiden maj but Rroma-sensitivne statistike save si ande relacia e anti-diskriminaciake efortenca. Kathe, jekh andar e bare problemura si ‘self-determinacia’ e Romengi. Kana si raportirime kasave incidentura vaj kazura pala diskriminacia, o generalo nivelo pala raportiripe e problemengo karing e dezinirime institucie, sar vi e rola e CSO-enge thaj lengi interakcia e lokalo autoriteturenca ande azhutipe e viktimenge, si bari problema. Si bare diferencie ande nivelura pala diskriminacia thaj sar kerel pes lashipe, dependent si katar regiono thaj lokalo karakteristike e populaciake thaj hakaja katar lokalo administracia. Varekana ande ruralne komunitetura, si maj lokhes te identifikuil pes e problema thaj te lasharel la e lokalo administracia sar ande jekh regionalo foro. Pe aver rig, ande regionalne forura, si reprezentacie katar Komisia pala Protekcia mamuj Diskriminacia, CSO-ura, thaj aver independente institucii save saj zhutinen e afektive manushen.

2.1.2. Problemengo lasharipe avral o NRSF

Ande generalo konteksto, diskriminacia shaj arakhel pes ande sako than, thaj te lasharel pes o problemo mol pe but diferentne faktora save phares shaj aven komprehenzivno adresuime katar strategii vaj akciako plano. Bibaxtales, ‘duvar maj but’ diskriminacia shaj pecisajvel kana variko vi ‘Rrom/ni’-si, ke o relevanto manush si diskriminirime bazirime po gender, shib vaj religia. Akava si vareso so pecisajvel vi ke buti. Butivar, jekh maj tikno ekonomikano statuso thaj dependenca katar o butjarno ashavel e manushen te den raporto ke Komisia te shaj inkren pengi buti. Ama ignifikantno kotor e reklamaciengo dino e komisiake si pal e diskriminacia pe butjako than.

Pal e anti-diskriminaciako pushipe, o NRSF adresisarel o diverzitetu ande jekh generalo hatjripen, kaj sikaven e heterogeniteta e Romane komunitetengi thaj kaj inkudinen vi e diverzitetoske treningura. Ama na lel sama pe specifike trubulimata katar e diferentne grupe andar e romani populacia, sar o chavore, e zhuvja e terne, e phure, e manusha kas si disabiliteto, e EU-mobilne citizenura, e na-EU themutne, thaj e Roma saven naj them. O koncepto ‘gender’ si ramosardo ando konteksto ko mainstream hakaja kak konekcia si e gender-bazikane azbavipenca thaj anti-manushikane trafikenca, ama na krel reflekcja pe pharipe so hatjaren e Romane zhuvja thaj chaja. Diferentne na-govermentalne organizacie,

komunalne thaj themeske institucie keren buti pe akaja tema, ande konekcia te lasharen e diskriminacia. Akava si ko lokalno, regionalno thaj nacionalno nivelo. E romani tema si bari thaj vakeren pal kadi ande dokumentura thaj hakaja save si kerdine vi katar e publikane institucii vi katar o na-governmentalno sektoro. Maj but katar e strategikane objektivura save si definisarime ando NRSF si relevantne pala e pharipe thaj mashkarthemutne thaj civilne rekomodacie ande relacia pala diskriminacia. Ama ande but kazura, naj koherencia mashkar o objektivito thaj e mesura (sar ando egzemplo opral – o objektivito vash o vazdipen e kapacitetosko astarel pes jekh diskurso savo kerel viktimizacia). Naj precizno mesurmentura tea shaven e xojake vakeripe thaj kriminalura, thaj nish e media thaj nish e bare politikake manusha na zhutinen ande kadi. Ama kavera institucii save lasharen e kultura thaj sporto thaj vi na governmentalne organizacii mangel te zhutinen diferentne grupuren ande Romani societeta, sar zhuvjen, seksualne minoriteten, thaj manushen kas si disabiliteta. Kadale grupuren but pharipe si ama naj le ando fokusi ke Strategia thaj ande institucii. Anda kodi ke but pharo si te rakhen o target ande jekh konzervativno konteksto. O NRSF but vasno dokumento si ama o non governmentalnosektoro thaj lashe misela katar o EU thaj kaver internacionalne organizacii si save zhutinen e kolaboracia mashkar e intresime riga pe sa nivelura te lasharen e diskriminacia. Ama but butji na keren e publikane manusha, maj feder e politikane sherutne.

2.2. Edukacia

O paluno NRSF report (2022)³⁶ kerdas identifikacia pal e pharipe ande Romengi edukacia, sar edukaciaki segregacia, baro numero ke shkolako mukhipe, naj ke cikni si e Romani kulturaki thaj chibaki reprezentacia ande shkolaki kurikula. Strukturalne faktora sar choripe, socialno izolacia, sitjarengje prejudicial, sas identifisarde sar pharipe. Naj ethnikalne disegregaciake data thaj na adekvatne monitoring mehanizmura maj feder phararen o progreso, thaj kade maj pharo si te keren efektivepe ande programengi implementacia.

O paluno governmentalno monitoring report pal o NRSF (2023) phenel:

"ethinkano origino naj slobodo te avel pharipe vaj nashtig te thovel/shuvel Bulgariake citizenura ande pharipe, ande komperacia kaver Bulgariake manushenca".³⁷

Kado phenipe si klaro semno pala garavdi institucionalno diskriminacia, ke shaj labjaren sar argumento mamuj mesurmentura. Ama, si klaro katar o Artiklo 7, paragrafura 16 thaj 17 andar Bulgariako Hakaj pala Protekcia mamuj Diskriminacia, kaj e mere te protektisaren e distinktiviteto thaj identiteto e manushengo save si etnikane, religikane vaj lingvistikane minoriturengo thaj lenge hakaja, individualno vaj khetane avere membrenca ando grupo, te inkren thaj barjaren pengi kultura thaj te keren pengi religia vaj labjaren pengi chib; sar e mere ando kotor e edukaciako thaj e treningosko te sigurinen participacia e manushengi save

³⁶ Roma Civil Monitor (2022) Civil society monitoring report on the quality of the national strategic framework for Roma equality, inclusion, and participation in Bulgaria. <https://romacivilmonitoring.eu/wp-content/uploads/2023/07/RCM2-2022-C1-Bulgaria-FINAL-PUBLISHED-CATALOGUE.pdf>

³⁷ Administrativen MonitoriCSOv doklad za izpalnenie prez 2022 na Nacionalnata strategija na Republica Bulgaria za ravenstvo, priobstavane i uchastie na romite (Административен Мониторингов Доклад За Изпълнението През 2022 Г. На Националната Стратегия На Република България За Равенство, Приобщаване И Участие На Ромите (2021 - 2030) Shaj dikhen: <https://www.strategy.bg/FileHandler.ashx?fileId=32986>

si etnikane minorititurengo, zhi kaj vasne si e mesurmentura, na keren diskriminacia thaj na shuven kaver Bulgariake manushen ande nasul situacia.

So variso lashipe sikavel, kontra e motomichi so sas maj anglal, si kathar o Ministro vash Edukacia thaj Dzantripe, so zhutinel proaktivnes thaj sas progreso ande palune trine bersha kadala mesurmentenca:

- Kathar o 1 April 2022 sa le publikane xurdelina thaj institucii chavorengo 0-3 bersha si bilovenge.³⁸
- Kathar 2024/2025 sa le ginadya ande shkola pe sa le klasura (1-12) si bilovenge.³⁹
- E xurdelin si mandatorialno sa le chavorengo kathar 2023/2024 ⁴⁰(baro sukceso, ke angla kadi na dine than e Romane chavorengo ande xurdelina vash diskriminacia mamuj Romane chavore).

O Objektivno 1. phenel "Efektivno zhutipe, inkluzia thaj reintegracia e chavorengo thaj studenturengo kon ande obligatorikane xurdelinake thaj shkolake bershenge si katar vulnerabilne grupe, mashkar lende vi e Rroma", thaj Mesura 1.1. "O zhutipe e chavorengo kotar e vulnerabilne grupe, mashkar lende vi e Roma, ande forme e xurdelinake thaj grizhipeske te sigurisaren e edukaciaki kontinuiteta vash e chavore 4-5 thaj 6 bershenge", katar o Aprilo 2022, e dada thaj e deja na den love lenge chavore te phiren ande grizhipe/xurdelin.

Sar Mesura 1.2. phenel "Te sigurisarel pes o sigo thaj kontinuo akceso ko edukaciako sistemo e chavorengo thaj e studenturengo saven si obligatoro xurdelinake thaj shkolake bersha...", e neto shkolaki rata ando bersh 2022 sas 94,72% thaj 94,16% ando bersh 2023. Ama kadala figure naj patjivale. O maripe mamuj e shkolako mukhipe thaj o vazdipe e shkolake ratengo ande Bulgaria kerdilo baro administrativno pharipe vash o slobodo phiripe e manushengo ando EU, soske naj jekh khetani Europako mehanizmo te arakhen chavoren ande shkolake bersha. E palune data katar e NSI databaza vash e manusha save mukhen e shkola si pal e shkolako bersh 2019/20 thaj sikaven kaj kotar 17,500 manusha save mukhle e shkola, pashe 37% si vash ke von mukhle o them.⁴¹ Sar responso pal o mangipen e Parlamentosko, o Ministro vash Edukacia phendas ke ando Novembro 2022, karing 39,000 andar 53,000 (74%) save mukhle e shkola, gele andar o them. Kado reprezentil jekh signifikantno vazdipe vi ko sasto numero e chavorrengo kon mukhen e shkola thaj vi ke proporcia e chavorengi kon mukhen e shkola save zhan avral o them e familiasa. Bibaxtales, vash generalno legislacia pal protektisaripe e personalne datengo, sar o GDPR, o Ministerio vash Edukacia thaj Dzhantipe (MoES) naj len hakaj te kiden etnikane datura, thaj o kotor pal Romane chavengo ande kadi situacia naj klaro.⁴²

³⁸ Alosardo kathar o Parlamento ande Februara 2022.

³⁹ Alosardo kathar o Parlamento ande Februara 2023.

⁴⁰ Alosardo kathar o Parlamento ande Septembra 2020.

⁴¹ National Statistical Institute, <https://infostat.nsi.bg/>

⁴² Kavera mesura ando Objektivno 1 naj ke na sas progreso.

E rola e edukaciake mediatorengi, save phanden e komunikacia mashkar e komunale shkoli thaj e Romane komunitetura, si barjardi. E data phenel katar o Centro vash Informaciaki Provizia vash Edukacia, zhi ko agor ko Decembro 2023, o gin e edukaciake mediatorengo dino e lovenca katar o themesko budzheto vaj telal e Europake projektura vash o siklaripesko bersh 2023/2024 sas 1,184, thaj 71 andar lende si relacia maj but sar jekh edukaciaki instituciasa.

Ando kontrasto e ethnikalne datenge limitaciasa, ande nacionalne censura, pinzhardi korelacia si mashkar etniciteta thaj o nivelo e edukaciako. Anda kadi, kathar o 2018-to bersh e Regulaciasa pal o Finansiripe e Instituciengo ande Xurdelina thaj Shkoli, o MoES del maj but love e edukaciake instituciengo saven si bari koncentracia chavorengi thaj studentengi katar e vulnerabilne grupe (definime katar “o tikno edukaciako statuso e dadengo thaj dejengo”) thaj bazirime pe proporcja e dadengi thaj e dajengi saven si maj tikni edukacia sar e mashkaruni edukacia vaj primarno edukacia Kodola love shaj den pe siklipe pe bulgarikane chib ande shkoli thaj vash aver modulura e chavorengi kon na den duma pe bulgarikani chib ande xurdelin, sar vi vash measure te zhutinen o aksesio ke edukacia thaj te ciknaren o riziko pal e shkolako mukhipe andar e vulnerabilne grupe. E akanutne amandmanurengi ke Regulacia pal o Finansiripe e Institucienqo ando Sistema vash Xurdelina thaj Shkoli, katar o bersh 2023, o hakaj. 52a, love si eksplicitno alosarde e edukaciake mediatorenge, socialne butjarnenge thaj/vaj e sikavnenge asistenturengi. Areslipe e amandmanurengo si te sigurinen eaktiviteti e edukaciake mediatorengi thaj te sigurinen finansiake butja. Separatnes, jekh ordino katar o Ministro vash Edukacia thaj Dzhantripe aprovisarel e remuneracia e edukaciake mediatorengi vash o bersh. E love save si dine e vulnerabilno grupenge ko 2021 bersh resle 15.7M EUR, 17.8M EUR ko 2022, thaj 18.5M EUR ko 2023.

Vi te si sukceso e bilovenge aksesio ke xurdelin thaj edukaciake mediatora, si identifisarde problemura ko angluno monitoringosko raporto save ashile bi-lasharde. E mere save si phangle e desegregaciasa si phangle ko Centro pala Edukaciaki Integracia e Chavorengi thaj e Studenturengi katar Ethnikane Minoriteta⁴³, savo kerel fokusio pe alosaripe e lovengom ama kade ke naj les autoriteto te definisarel vaj te implemental hakaja. O fremo maj dur baziril pe bare indikatora, sar so o kotor e ternenge saven si mashkaruni edukacia vaj kon mukhen e shkola maj anglal, ama naj len data pala ethniciteta. Kadava bi-specifipe garavel o chacho progreso – vaj o bi-progreso – so si ande Romengi edukacia. O NRSF phenel ke vasno si e inkluzivno edukacia, ama ande leske Akciake Planura naj sistemikane reforme save trubun te maren pen mamuj e segregacia vaj te keren efektivno buti e fundone kauzasa pala edukaciaki na-egaliteta.

2.2.1. NRSF efektivipe ande problemengo lasharipe

O NRSF kerdas kontribucia te kerel pes buti e Romane edukaciake problemurenca perdal inovativne programura thaj iniciative, specialo kodola save si finansirime katar e Europaki Ekonomikani Areake (EEA) grantura. Projektura sar ‘Lokalo Barjaripe, Redukcia e Choripesko, thaj Vazdadi Inkluzia e Vulnerabilne Grupengi’⁴⁴ sikavde neve droma, mashkar lende

⁴³ The Centre for Educational Integration of Children thaj Students from Ethnic Minorities si struktura ande Ministry of Education and Science. Maj but informacii shaj dikhen: <https://coiduem.mon.bg/>

⁴⁴ EAA Grants, Local Development, Poverty Reduction, and Enhanced Inclusion of Vulnerable Groups. Shaj dikhen: <https://www.eaagrants.bg/en/programs/local-development/news/obshha-informacziya-za-programa-mestno-razvitie>

aktivitetura ande ruralne thana, treningo vash sherutnipe vash Romane terne, thaj edukaciake forura vash siklara thaj shkolate butjara. Implementisarde aktivitetura te zuraren terne Romen, te na mukhen e shkola, thaj te vazden o zhutipe ke komuniteta.

Bizo kadala zumavimata, o NRSF na sas but efektivno e kritikane problemurenca. E legislaciake paruvimata so trubulas te marel pes e segregaciasa po makro nivelo, sar te kerel pes revizia e edukaciake sistemsko bazirime pe distriktura, na sas implementirime. But propozime mere, sar te den instrumentura thaj materialura pala edukaciaki desegregacia, si but cikne te anen baro paruvi. Replikacia sas e egzistuime aktiviteturengi save aba zhanas ke si bi-efektivne. E praktika te len jekh tikno kotor e chavorengo katar e segregaciake shkoli thaj te ingren len ke jekh kaver than, kovjarel o impakto e NRSF-esko.

E mehanizmura vash monitoripe thaj evaluacia andar o NRSF ashile kovle. O phanglipe pe na-etnikane indikatora phararel te keren chacho rodipe pal o progreso ande Romane komunitetura. E inkonsistencii mashkar e cilura sikavde ando NRSF thaj mashkar e mesura save si propozime te resen len, ciknjaren o shaibe te resen lashe rezultatura. Kana o NRSF inkludil objektivura te lasharel e edukaciaki kvaliteta ande shkoli kaj si bari koncentracia e vulnerabilne studentenge, naj kualitativne indikatorura te dikhen o lasharipe efektivnes. O indikatoro savo sas definisardo te dikhel o "Kvaliteto e treningosko" (Mesura 3.1.) si "o gin e instituciengo saven sas maj but finansiripe vash e buti e vulnerabilne grupenca", naj khanchi pal o 'kvaliteto' thaj khanchi pal e 'Romane chavore'.

E koordinacia mashkar e sektora sikavdas lasharipe, e ministrura save keren buti khetane te implementisaren integrimo dikhipe e mehanizmosko vash e prevencia e shkolate mukhipeski. Ama, kadala zumavimata sas sporadikane (jekhvar vaj duvar ande jekh shkoloqo bersh) thaj na-dosta te ashaven e but pinzharde problemura so si e Romane studenten. E COVID pandemia, phangli e ekonomikane pharipenca sar e inflacia thaj o maripe ke Ukraina, maj dur phagerdas e resurse, kerdas maj nasul procento e mukhipnasko thaj socialo izolacia mashkar e Romane komunitetura.

Totalno 39.774 chavore sas ande bulgarikane chibako treningo, thaj totalno 1.126 xurdelina/shkole sas involvirime ke aktiviteta. E distribucia si: o gin e chavorrenqo katar e vulnerabilne grupe saven naj lacho zhanipe e bulgarikane chibake ande aver kumulativo treningosqe modulura: 77,654 (kumulativo katar o 2019-to bersh); gin e xurdelinengo kaj sas o treningo thaj kumulativne bulgarikani chib modulura: 1,960 (kumulativo katar o 2019-to bersh). Ama o baro numero e chavorengo kathar e Ukraina thaj ken a sas ethikalne vaj nacionalne data, na zhanas sode studentura si Romane thaj sode si kathar kavera ethinicteta.

2.2.2. Problemengo lasharipe avral o NRSF

O NRSF formiril o fundo pala Romane edukaciake initiative, ama signifikantno zumavimata si kerdi vi avrial lesko fremo. Programura finansirime katar o EU thaj aver mashkarthemutne mehanizmura khelde jekh kritikano rolo te phanden e pharipe save si mukhle katar o NRSF. Ando ROMACT iniciativa, ando 2021-to bersh, sas implementirime trin tipura e aktiviteturengo te astaren e egzistuime edukaciake na-egalitetura thaj te astaren e edukaciake trubujimata katar ververutne Romane komunitetura pe regionalno thaj lokalno nivelo.

O treningo vash e rola e edukaciake mediatoreski, akhardo "Dikhipe vash 'butji ande Romane komunitetura thaj butji e Romane komunitetena' sas kerdo ando agor e Augustosko 2021-to bersh sar responso vash e neve puchimata pala o COVID-19 thaj te azhutil te keren solucie. Participantura sas shkolege thaj xurdelinenge direktora, sikavne, edukaciake mediatora thaj komunake butjarne katar partner municipaliteta katar o ROMACT Programo. E objektivura e treningoske sas:

- te vazden e zor/abiliteta e sikavnengi, e municipalne butjarengi, e edukaciake mediatoreski, e dadengi thaj dejengi thaj e avere interesime rigengi te thoven e interesura thaj e trubujimata sakone studentenge, vi andar e Romani komunitetura, ando centro e shkolake edukaciako.
- lasharipe e relaciengo thaj e interakciengo mashkar e lokalne interesime riga: sikavne, edukaciake mediatora, thaj e komuniteta.
- Te vazdel pes e efektive e edukaciake procesosko.⁴⁵
- Suporto e familienge thaj e chavorence katar e vulnerabilne komunitetura ande vrama e COVID-19 pandemiaki thaj andi situacia ko post- COVID-19 andi forma e distribuciaki e maskengi, e personalone dezinfektanturengi thaj e shkolake materialurengi ande durutnale ruralne thana.⁴⁶
- O treningo pal e chavorrengi hakaja thaj pharipe save si phangle e tikne chavorrengi lasharipesa sas kerdo ko angluno kotor e Novembrosko 2022. E participantura sas sikavne, socialne butjarne, sastipaskere profesionalura, mediatora thaj municipalne butjarne.⁴⁷

Aver egzemplo si e Plovdiveske Ternenge Centreske programura thaj sherutnipnaske initiative, save resle e Romane ternen andee ruralne thana, zorarde len te identifikesaren thaj te lasharen e lokalone problemura. Treningoske seminarura vash profesionalura save keren buti e vulnerabilne grupenca vazden maj lacho hatjaripe thaj kapacitetosko vazdipe mashkar edukatora thaj suportoske personalura. Mashkar o bersh 2022 thaj 2024, o Centro Amalipe kerda jekh bari iniciativa te formirinel Ternenge Grupe vash Toleranca thaj Civilno Participacia. Von keren peer training thaj kampanje ande 50 komune te lasharen o civilno participacia thaj te ashaven e anti-Romani diskriminacia.⁴⁸

Kadala avrutne zumavimata si fokusirime te keren buti e ekonomikane diferencienca, save ashen sar bare pharipe ke edukaciaki participacia. Ekonomikane pharipe, paruvde kotar e palune pharipe sar si e inflacia thaj o baro kotor e energiako, kerda maj baro bibarabaripe e Romane familienge. Programura save den direktno suporto, sar e initiative te ciknjaren o choripe, si but importantne te ciknjaren kadala efektura.

O involviribe e Romane organizaciengo (Amalipe, Nevo Drom, Luma bi granicengi, Integro) ko planiripe thaj implementaripeski procesi sas aver pozitivno lasharipe. Lengi ekspertiza

⁴⁵ Sorso: FB page of ROMACT Bulgaria, (02.09.2021)

⁴⁶ Miselake, sorso: FB page of ROMACT Bulgaria, (06.01.2021)

⁴⁷ Sorso: FB page of ROMACT Bulgaria, (04.11.2022)

⁴⁸ Amalipe, *Project Intercultural Academy for Youth Activeness and Participation*, Shaj dikhen: <https://amalipe.bg/portfolio/intercultural-academy/>

informisarel o dizajno e lokalne thaj municipalitetenge akciengo, thaj e Romane mediatora zurarde o phanglipe mashkar e publikane institucie thaj e komunitetura kaj von butji keren. Ama kava involviripe butivar ashel informalno, thaj e Romengi reprezentacia ande formalno monitoringo thaj o keripe deciziengo si limitirime. Te sigurinel pes e Romane glasura ande svako faza ande hakajengo keripe thaj evaluacia si esencialno te resen dureder paruvipe.

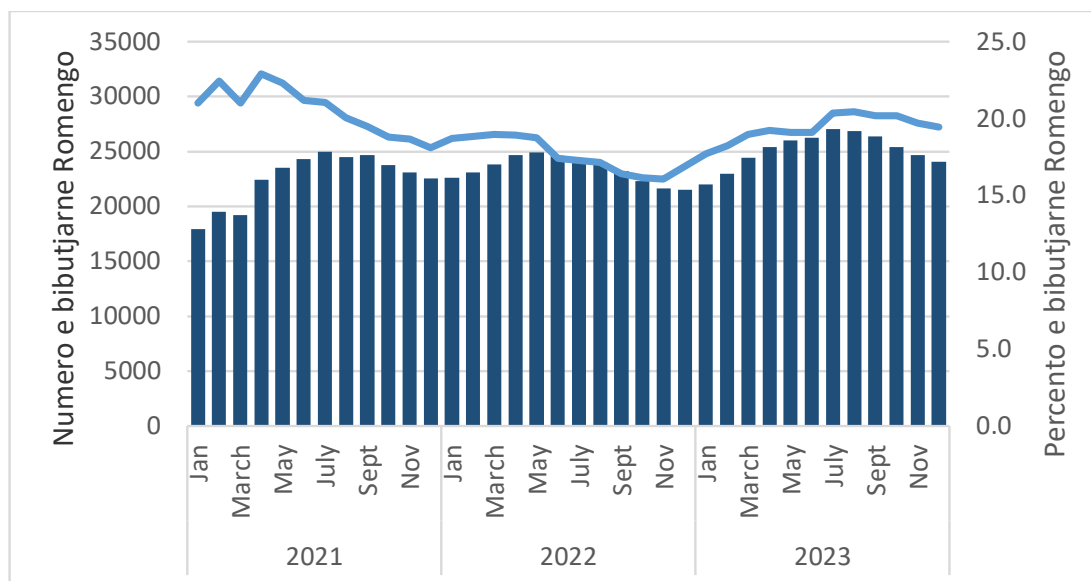
Avral o NRSF, te keren buti e Romane edukaciake problemurenca trubul jekh holistikano drom. Ande kado si legislative reforme te xosen e segregacia, komprehensivne programura vash o xosipe e choripesko, thaj kampanje vash o zhanipe te ashaven e stereotipura thaj te keren promocia pal e inkluzia. Maj baro phanglipe mashkar lokalno, nacionalno thaj mashkarthemutno efortura shaj vazdel o impakto kadale mesurengo. Te barjarel pes e kolaboracia mashkar e sektore, te len e Romane organizacieb sar egalne partnerura, thaj te vazdel pes e iniciativengo lungipe, sigurisarel pes ke o progreso nakhela maj dur katar e izolirime projektura thaj anel lashipe pe lungo vreme e Romane komuniteturen.

2.3. Butji

Pal e butji, o NRSF repetirinel e operativno objektivura kotar o angluno strategikano periodo. Sa e mere ashile mainstream, nasul reflekciasa e pharipeske saven si relacia e etnikane datengo bazirime pe self-identifikacia, so thovel ande riziko e chache evaluacie pal efektivipe thaj e impaktos. O lasho parto ke butjake mesurengo si kaj von butivar adresuin e diverziteto e inaktivne thaj bibutjarne manushen, thaj inkludirinen intervencie save si phangle e zhuvjenca, NEET ternenca thaj phureder manushenca. Ama, si importantne pushimata save naj resle: lasharipe e butjarimaske kondiciengo thaj prevencia e lokalno thaj transgranicaki eksploataciaki; te maren pen mamuj e surro ekonomia thaj te lasharen e butake kontraktura ande agrikultura, butji ando vesh thaj butji pe konstrukcii; thaj e integracia e butake transgranicake migranturengi ando lokalo nivelo (sar egzemplo, ando them katar avile).

E trendura ande Romane bibutjaripe, bazirime pe self-identifikaciake date, sikaven jekh surprizako ciklikano modelo savo si ando kontrasto so si tipikno dikhlino ande reprezentativne ankete⁴⁹. Sar si butjarne maj but ande konstrukcia, agrikultura, thaj ando vesh, maj but Roma si butjarne ande milajeske shona. E oficialne figuri, publicirime ando administrativno reporto, trubun te aven sar indikator vash ekstremno nivelo e surro butjako thaj bibutjaripe e kontraktesko thaj socialno siguripasko sar potjindo kotar e butjarne, soske o bibutjaripe vazdel pes ko milajeske maseka, so si kontra e realiteta.

⁴⁹ Pamporov, A. (2009) "Romany Employment Specifics". In: *The Demographic developments and the work force in Bulgaria* (ed. G. Mihova, P. Naydenova), Sofia: CPS-BAS, pp. 144-161 [in Bulgarian, summary in English]; Pamporov, A. (2010) "The Employment of Roma, Turks and Bulgarians. A comparative report based on the outcome of the Multipurpose Household Survey 2007". In: *Multi-Disciplinary Approaches to Romany Studies*, (Eds.) Michael Stewart & Merton Rovid. Budapest: CEU Press, pp.131-154

Varesave andar e mainstream mere, sar “Motivacia e lungo-vramake bibutjarnengo” thaj “Motivacia e NEET-engi”, thaj vi e “Butjaripnaske komunitetoske forura”, organizuin pes e zhutipesa kathar e Romane butake mediatora. E administrativne raportura pinzharen e kontribucia katar e Romane butjake mediatora ande 1.948 maladipe ando 2023-to bersh thaj 1.599 maladipe ande 2022-to bersh e butjarnenca te den lenmotivacia te den buti e Romen ama naj disponibilo data pala o chacho numero e Romane butjake mediatorengo, nish chacho numero e butjarnengo nish e industrie thaj tipo e okupaciengo save si diskutirime.

2.3.1. NRSF efektiviype ande problemengo lasharipe

E lokalo butjarimaske ofisura si e jekhutne institucie ande Bulgaria save si autorizuipe te kiden etnikane ulavde date pala e specifiko natura e resle integraciake thaj inkluziake merengi. Ama e ekspertura zhanen kaj o numero thaj e proporcia e Romengo ande volonteroske rotera si maj cerra soske si dar katar e direktno vaj indirektno diskriminacia. O numero e selfidentifikaciake Romengo kas naj butji ando 2023 bersh sas 27.141 ande jekh bersh perdal shona, 24.816 ko Januari 2023 bersh zhi ko 28.647 ko agosto 2023, kana o majbaro numero e registrime bibutjarnengo sas registririmo perdal o bersh. Ke komparacia e 2022 bersheske, o numero e registrime bibutjarne Romenge barilas kotar 2.463 ande jekh shon vaj 10,0%, kote o bararipe e numerosko e registrime Romengo si shtarvar majbaro kotar o mashkarutno barjaripe (2,5%) ko sasto numero e bibutjarnengo. Ande relacia e 2020-to bershesa, ko bersh e COVID-19-esko phandipe, e rata e bibutjaripnaski sas maj bari, 40,402 ando shon.

2.3.2. Problemengo lasharipe avral o NRSF

Anglal o COVID-19 pandemia, e buti e Romengi sas jekh sezonalno modelo, kaj sas maj bare rate ando milaj thaj maj tikne rate ande jivendeske shona vash e prevalenca e tikne-kvalifikaciake okupaciengi ande agrikultura thaj ando vesh, sar vi ande konstrukcii. O paruvipe e trendosko palo 2020 bersh mangel maj dur analiza pal e surro ekonomia thaj e ilegalno butji ande Bulgaria, thaj vi e informalne kontrakturengi thaj e butjaki eksploatacia ando EU.

2.4. Sastipe

E sistematikane problemura save sas dikhline ando angluno RCM reporto si inke prezento; le pharipe si vi maj bare. Anglunes, nane universalno sastipasko inshuranso, thaj vash socialno thaj ekonomikano bibarabaripe, Romane manushen – specialno odola kon zhuven ande durutne ruralne thana – si limitirimo akceso ke medicinake servisura. Jekh kotar e bariere te lasharel pes o akceso ko sastipasko insuranca, savo astarel aproksimativno 20% kotar e phureder Romani populacia, si o bibutjaripe formalno registruime beshipnasko, so butivar keren kotar o bibutjaripe e identifikaciake lila. E aver 30-40% (e figura paravel pes sezonalno) si nasul katar o bi-akceso vash o bibutjaripe thaj e relaciako bi-akceso pala regularno socialo sekuritato (sastipasko zutipe) kontribucie. O numero e medicinake personalesko si maj cikno. Akava specialno keren riziko e medicinake servisureng e ano Razgrad, Dobrich, Kardzhali thaj Targovishte regionia.⁵⁰ Si dosta but medicinako personalo numaj ande bare forura saven si len universitetake hospitalura: Sofia, Plovdiv, Varna, Stara Zagora, thaj Pleven.

Jekh nevo rodipe katar o Trust for Social Achievement sikavel kaj ande varesave regionura, naj regularno praktike e generalno doktorengo ande 50 km thaj kaj varesave farmacie bikinen medicina ilegalno importirime katar e Turkia bi licencaki ande Bulgaria.⁵¹ Kadale beshipnaske thanen si publikano transporto ke municipaliteta vaj regionalno centro numa jekhvar ando kurko.

2.4.1. Le NRSF-esko efektive ande problemengo lasharipe

O akanutno Bulgarikano NRSF thovel pandzh sherutne objektivura ande relacia pala sastipasko sektoro mashkar e Romani populacia, ande si:

1. Te lasharel pes o sastipesko servizo e dejengo thaj chavorengo ande specifikane vulnerabilne etnikane komunitetura saven si jekh koncentracia e choripeski.
2. Te lasharel pes o akceso ke lashi publikani sastipe e manushenge kon ando choripe vaj socialno vulnerabiliteta zhuven
3. Te tiknjarel pes e stigma thaj e diskriminacia mamuj e manusha save si ande vulnerabilne grupe thaj te vazdel pes o zhanglipe pala publikano sastipe.⁵²

Kadala cilura si indirektno ande relacia e Europaki Komisiake minimalno cilosa te ciknjarel pes po maj cerra dopash e diferenca ande mashkarune dzivdipaske vrama mashkar e membrura katar e Romani minoriteta thaj aver citizentura.⁵³

Maj xurdikanes, o Nacionalno Akciako Plano vash NRSF 2024-2027 si 28 specifikna mere asociirime e sastipaske zhutipesa, nesave katar lende, sas vi ando angluno Plano 2022-2023. Akala si ambiciozno mere, sar:

⁵⁰ NSI, Medical personnel by regions and districts (<https://www.nsi.bg/en/content/3318/medical-personnel-3112-statistical-regions-and-districts>)

⁵¹ Te sigurinen respondenten, e beshipaske thana naj sikavde ando akanutno raporti.

⁵² National Strategy of the Republic of Bulgaria for Equality, Inclusion and Participation of the Roma (2021-2030), p.8.

⁵³ https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/ga/ip_20_1813

- Obstetrikane thaj ginekoloske egzaminacie save si dine prekal mobilne ofisura ande beshipnaske thana kaj si but Roma– pandzhvar maj baro.
- Chavorenge resipe ko sastipe kas naj general doktori, rakhle kathar sastipeske – shtarvar maj baro vazdipe.
- Imunizacia e mobilne ekipenca – panzvar maj baro
- Prevencia thaj kontrola e HIV-esko, anonimno thaj bilovengo konsiliripe – shtarvar maj baro.
- Egzaminacia thaj alosaripe e testurengo vash socialno signifikantno nasvalimata e mobilno ofisurenca – fluorografia, ultrasound thaj klinikane laboratorie.
- Selektivno prevenciake programura e chavorenge thaj familienge ande Romani komuniteta.
- Eksplanaciake kampanje pala trubujipe pala obligatorikane imunizacie/vakcinacie e populaciake.⁵⁴

Sa e tipuria e interesime rigako – o Ministeriumo vash o Sastipe, o Nacionalno Romano Kontakto Punkto, thaj vi e Romane CSO-ura – phende kaj jekh kotar e majbare resipe e NRSF-esko ano akanutno monitoripesko ciklo sas o amandmano e Ordinancako 26 Avgusto 2022 thaj Juni 2024. Odoleskee barilas o spektro e medicinake servisurengo phanglo e obstetrikane zhutipeske vash e zhuvja kas naj insuranso, thaj vi den hospitalno grizharipe telal o klinikano drom No. 005 “Bijandipe”, thaj o klinikano drom No. 001 “Standarno zhutipe vash bare rizikoske biandipe”. Tela akava amandmano, o Ministeriumo vash Sastipe garantuil o testiripe sa e neve biande chavorenge vash fenilketonuria, kongenitalno adrenalno hiperplazia, kongenitalno hipotiroidizmo, spinalo muskulosko atrofia, phare kombinime imunitetosko defeciti, thaj cistikno fibroza, bizo dikhipa pe lengo sastipasko insurancesko statuso. Si dine bipokinipeske testura te dikhel pes o riziko te avel varikas chavoro e Down sindromosa, aver aneuploidije, spina bifida, anencefalia thaj bare defektura e abdominalno zidoske thaj aver genetikane nasvalimata; sar vi DNA analiza vash autosomalno recesivno, autosomalno dominantno, X-phanglo thaj mitokondrialno nasvalimata, kaj si e identifikacia e molekulare defektengo si importantno vash o tretmano vaj prenatalno diagnoza. ,Katar o 1-to Januari 2023-to bersh, svako bi inshuranciaki zhuvla si hakaj te kerel shtar preventivne egzaminacie kana khamni/phari.⁵⁵

Palo monitoripeske rekomendacii kotar o pre-COVID raportura⁵⁶, o Ministeriumi vash Sastipe akana kerela piloti vash jekh nevo drom vash sastipasko mediacia ande ehta municipalitetura. Ando Blagoevgrad, Burgas, Dimitrovgrad, Dupnitsa, Kazanlak, Novi Pazar,

⁵⁴ https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/ga/ip_20_1813

⁵⁴ *National Action Plan for NRSF 2024-2027.*

⁵⁵ Ordinance 26 [in Bulgarian], <https://lex.bg/laws/ldoc/2135556407>

⁵⁶ Pamporov, A., Iliev, G. (2019). Impact of Healthcare Policies on Roma, in: Roma Civil Monitor (2019), Civil Society Monitoring Report on Implementation of the National Roma Integration Strategy in Bulgaria: Assessing the Progress in Four Key Policy Areas of the Strategy: Shaj dikhen: <https://cps.ceu.edu/sites/cps.ceu.edu/files/attachment/basicpage/3034/rcm-civil-society-monitoring-report-2-bulgaria-2018-eprint-fin.pdf>

thaj Samokov, si Romane sastipeske mediatora save keren buti direktno sar butjara ande hospitala so del len shaipe te zhutin na numa e beshutnen ande jekh partikularno mahala ama vi svakone saven trubul sastipasko mediacia E klasa e treningoski 2024-to bersheski (pashe ko 34 sastipaske mediatorura) sas specifiko certificirime te keren buti ande departamentura pal zhuvja thaj chavore ande hospitala.

2.4.2. Preblemengo lasharipe avral o NRSF

E politikani kriza ande Bulgaria⁵⁷ pharardas e implementacia maj but publikane politikake iniciativenge thaj shudas e publikane love thaj budzheto ande konzervativno moda. Ano sasto vakti, sas globalno dinamikane barjaripe ke ekonomia thaj sastipeske servisura, save vazden o love e sastipaskere servisurengo thaj grizhipeske. Odoleske, o finansiripe e themesko vash preventivno mobilno sastipasko zutipe na parudilo but ande palune shtar bersha, ama e medicinake materialesko thaj o love e medicinake butako vazdilas. E themeske ekspertura raportisarde kaj, pala kadi situacia, ande trin regii (Haskovo, Silistra thaj Stara Zagora), ni jekh doktori na aplicisardas pe tenderura vash o publikano prokuraciako so sas vash e mobilne obstetrikane thaj ginekologikane ofisura thaj mobilne fluorografikane mashine. Ande regionia kaj si aktivitetura, o vazdipe e kostosko e obstetrikane thaj e ginekologikane konsumabilengo ko 2024 bersh las te ciknjarel pes o numero e preventivno kontrolengo, sar so si ramome ano NRSF akciako plano. Akava si kotar o baripe e budjetosko savo sas definirimo ko 2022 bersh, savo na sas kerdo nevo kotar e guvernura save keren buti.

2.5. Beshipe, esencialne servizura thaj environmentalno egalipe

E Romenge zorake ingripe kotar lenge khera, ke e beshipnaske thana si ilegalno kerdine, si jekh tar e majbare problemi, e kherengo hakajengo ande Bugaria⁵⁸. O Komiteto pala Eliminacia e Rasistikane Diskriminaciaki (CERD) kerel monitoringo pala *Yordanova thaj Aver mamuj Bulgaria* grupa kazura tela e vazdini monitoringoski procedura maj but desar jekh dekada. Ko 2023 bersh, kadi grupa na sas subjekto vash revizia.⁵⁹ Na sas kerdo progreso ande implementacia e CERD-eske rekomendaciengi katar o Septembro 2022. Na sas kerde amandmanura ande legislacia te shaj keren jekh procena e proporcionalitetoski mesurengi te len pes e khera save si kerde ilegalno thaj te arakhen e vulnerabilne manushen ande linia e CERD-eske rekomendaciasa.⁶⁰

Vash o pharipe e Bulgarikane krisengo te pindzharen e diskriminacia, jekh akanutno reporto katar e iniciativa 'Egalutne shajimata' sikavel kaj e EU Direktiva 2000/43/EC, savi phandel e diskriminacia pe baza e rasistikane vaj etnikane originako ande but thana, mashkar lende vi khera, naj pherdo implementirime ande Bulgaria kana avel o puchipe pala akceso pala khera

⁵⁷ Ande perioda Maj 2021- Januara 2025 inja governmentura sas, anda lende shoven sas grizhipeske kabinetura.

⁵⁸ Open Society European Policy Institute, Mihaylova, D., Kachamov, A. (2017) "Roma Evictions and Demolition of Roma Houses: A Sustainable Solution for Roma Integration or a Problem of Roma Discrimination in Bulgaria", <https://www.equalopportunities.eu/bg/reports/roma-evictions-and-demolition-of-roma-houses-bg-2.html> and Open Society European Policy Institute, Mihaylova, D., Kachamov, A. and Kashumov, A. (2022), "Demolition of Roma Homes in Bulgaria", <https://www.equalopportunities.eu/bg/reports/demolition-of-roma-homes-in-bulgaria.html>

⁵⁹ The procedure is associated with the Committee of Ministers: [https://www.coe.int/en/web/execution/decisions-and-interim-resolutions#/%222269538304%22:\[2\]](https://www.coe.int/en/web/execution/decisions-and-interim-resolutions#/%222269538304%22:[2])

⁶⁰

<https://search.coe.int/cm#/%22CoEIdentifier%22:%220900001680a82ac7%22,%22sort%22:%22CoEValidationDate%20Descending%22>

pala Rroma. Maj dur, e themesqi legislacia na sas paruvdi te shaj te reslas e themeske angazhmanura telal e Europaki Konvencia pal e Manushikane Hakaja thaj Fundamentalne Slobode thaj e revidime Europaki Socialo Charta (ESC), vash savi e Bulgaria sas kritikisardi. Maj dur, o ESC manglja e Bulgaria te sigurinel o aksesu ki khera sikavindoj toleranca karing e ilegalno beshutne thaj te na chivel len avri kana naj aver thana te beshen.⁶¹ Problemo e Bulgariake krisesko si kaj von na keren egzaminacia te o principo pala proporcionaliteto e merengo si respektuime ande kazura pala zorasa avri shudipe, thaj sa kodo si vi pala administrative procedure. Akava si precizno esenco e rekomendaciako e Komitetosko e Ministrurengo, savo zhal palal e generalo mesura save si dino ande krisi Yordanova thaj aver mamuj Bulgaria – kaj e themutni legislacia trebal te avel paruvdi kadja te avel sigurime kaj o principo e proporcionalitetosko e mesurengo si egzaminime.

Desk rodipe sikavela but pharipa ani nacionalno legislacia, sar ini egzistenca narelevantno thaj biefikasno praksako ano komunalno nivelo. Shaibe pala aksesu pe khera ande Bulgaria chi si kerdino eksplicitno ande konstitucionalo hakaj, chi si pindzhardo ande varesavo normativo akto. O them naj les akanutni nacionalno politika vash khera regulirimi ano strategikano dokumento, thaj vi naj la uniformno legislacia te regulirinel o publikano angazmano ano pherdo khera.

Ama, katar e Oktobra 2023, e ‘Proceduralo Rerezentacia e Bulgariaki angla e Europako Krisi vash Manushikane Hakaja’ Direkcia e Ministerioski vash Chachipe implementisarel o projekto ‘Zuralipee e Nacionalo Kapacitetosko vash Efektivo Implementacia e Krisaki ke Europaki Krisi vash Manushikane Hakaja’⁶². E projektosa kamen te resen te sigurisaren ke e akcie-kathar o ECtHR ande kaza mamuj Bulgaria-thaj e implementaciake organizacii te aven ande linia e manushikane hakajenge protekciasa, mashkar lende vi e hakajengo keripe, vi e chachipeski/krisaki area thaj te anen efektivne ekipura te na aven hakajengo azbavipe. Jekh Akciako Plano⁶³ sas kerdino ande relacia e masurenca pala implementacia e krisake ande grupa e kazurengi *Yordanova thaj Aver mamuj Bulgaria*, ande savi grupa si e kaza *Yordanova thaj Aver mamuj Bulgaria* (aplikacia 25446/06), *Ivanova thaj Cherkezov mamuj Bulgaria* (aplikacia 25446/06), *Paketova thaj Aver 57/57. Bulgaria* (aplikacie No. 17808/19 thaj 36972/19) thaj *Simonova mamuj Bulgaria* (aplikacia No. 30782/16). Kadi grupa e kazurengi si kerdini pal e interferenca e aplikanturengi te respektisaren lengo kher vaj lengo privatipe thaj familiako zhvivipe sar rezultato e ordengo vadh o phandipee (e publikane barvalipesko) vaj e ordene vash o xasaripe (e ilegalno konstrukciako) dino thaj subjekto e krisako dikhpen ando phanglape e themeske hakajesko, savo na trubulas te kerel procena e proporciengi (violacie e Artiklosqe 88 e Konvenciake vash e Manushikane Hakajenge thaj Fundamentalne Slobodipeski Protekcia, ECHR, Konvencia). E mashkarthemutni rezolucia e Ministrurengo Komiteto ande Europako Konsilo pal e implementacia e krisaripnaski ande kaza e *Yordanova thaj aver mamuj e Bulgaria*⁶⁴ rekomendisardas te avel agorisardino o legislativo proceso

⁶¹ Mihaylova, D., A.E. Kashamov and A.A. Kashamov, *Demolition of Roma Homes in Bulgaria*. Shaj dikhen: https://www.opensocietyfoundations.org/publications/demolition-of-roma-homes-in-bulgaria?utm_source=chatgpt.com

⁶² Projects financed under EEA grants are Shaj dikhen: <https://www.eaagrants.bg/programi/pravosdie/proekti/proekti>

⁶³ Na-publicisardo dokumento.

⁶⁴ Interim resolution of the Committee of Ministers of the Council of Europe on the implementation of the judgment in the case of *Yordanova and Others v. Bulgaria*, 2020. Shaj dikhen: <https://hudoc.exec.coe.int/eng#%7B%22execidentifier%22:%5B%22001-206991%22%5D%7D>

anso 2019-to bersh thaj kaj sa e manusha save si afektive katar e ordine vash ilegalno konstrukcia shaj te len lashipe katar jekh proporciaki procena (te na sas len membrura vaj te na sas len beshipeske hakaja thaj na kerdas khanchi buti vash o vazdipe). E Bulgarikane autoriteta akharde te sigurinen kaj e administrative aktura save ande praktika keren efekto te na azbaven o kher (publikano barvalipe) vaj ingripe (e ilegalno konstrukciako) si subjekto pala jekh proporcionalitetosko dikhipe, ande relacia e kondicienca adaptirime pala e rizikura save si ande relacia. O Akciako Plano kamel te implementiril precizno maripe savo si ande relacia pala siguripe e proporcionalitetosko dikhipe anglal te den avri relevantne administrative aktura thaj kamel te del e institucienge jekh klaro Koordinaciako Mehanizmo savo aktivisardo si thaj sama si te len pal e zoripesko ingripe.

2.5.1. NRSF Efektivipe ande problemengo lasharipe

E perioda 2022-2024 sas but kontradiktorikano ande relacia e NRSF-eske cilura. Mamuj o 'Zuraripe e Nacionalno Kapacitetosko pala Efektivo Implementacia e Chachipeski katar e Europaki Kris pala Manushikane Hakaja' thaj administrativno zumavipe te siguril pes proporcionaliteto thaj te losaren pe manushikane hakaja (sar si deskriptirime opral), jekh katar e maj agresivno thaj arbitrarno evikcia e Romengi ande palune bersha sasa kerdino ando distrikto Sofia Orlandovsi. Po cikno Romano distrikto beshen kathar lungu vreme kotar e 1950-to bersha, kana pe phuv kerde kashtune barake kotar o fundo so das e Sofiaki municipaliteta, so resetelirinela e Romen savenge khera sas phagerde kotar o baro pani. Ko 1970 bersha, e barake phabarde, thaj ke lenge thana, o beshutne kerde cikne khera bi permisa vash o vazdipe, tacitno zhanipesa kotar e komunalno autoriteta. Ko 16 Juni 2023, e Roma save beshen ando distrikto sas informisarde kaj zhi ko 30 Juni 2023, keren aktivitetura te len sa e na-legalnes kerde khera thaj te len e phuva save si ando distrikto (24, Orlandovtsi – Malashevtsi rig), kade sit e paruden e manushen kon kothe beshen sa lenge butjenca. Po lil na sas data, na sas ramosardo, thaj na sas len specifiko publikatoro.

Pala jekh kontrola katar o Administrativo Krisi ke Sofia, sas dikhlino kaj na sas dino ordino vah o xasaripe kadale kherengo telal e relevanto administraciaki procedura. Ama, ko 6 Juli 2023, o sherutno e thanesko thaj e administraciake oficerura aresle, shtar policiake oficerenca. Reprezentantura kathar e Municipaliteta inspektirinena o khera, ginade len thaj po filmo line len. Reprezentantura e kherenge na sas prezentirime dokumentenca, khonik na phendas khanchi pe lenge pushipe pal alternativne khera. E manusha sas informisarde kaj ko 17 Juli 2023, den len jekh 'oficijlno' dokumento. Ko 19 Juli 2023 ko 9 detehara e ofisionalura kotar e komuna aresle ke mahala khetane bute vurdonenca. Phagerde but khera, so gelas maj dur ko aver dive.

E Municipalitetake ofisionalura na mangle te den e afektive manushenge savenge khera phagle thaj phende lenge kaj von phagen direktno e khera, soske o tereno si komunalno thaj na trubul karing hakaj. Ama, o sheruno kotor e kherengo demoliciako kerde ko 9 thaj 10. Augusto 2023. bersh, palesh na dine nisave notifikacie e afektive manushenge. Pe kado dives, o Bulgarikano Helsinki Komiteto kerdas mangipe vash interimno mere e ECtHR-eske. Von sas thodine po kaver dive, kana maj but katar e dopash khera sas aba rumusarde. O krisi manglas te ashaven o rumusaripe e kherengo thaj te den e beshutnenge kaver thana. Ando aver dives, ando kontrasto e ECHR-esko deciziasa pal interimno mere, o aver khera sas demolirime, thaj kaver beshipaske thana dine sar alternative. Aver beshutne ikhile korkore,

thaj na sas len elektrika thaj e paji. Nesave alternative sas bi-adekvatne. Sar missal jekhe familjake dine duj bare vurdona e beshipnaske pe komunalno phuv, kote sas dino paji thaj elektrika khatar jekh privatno bizniso. Ande vurdona save sas tatjarde kashtenca, jivendesa beshnas kothe familii tikne chavorenca, khamna zhuvjasa thaj kavera membronca kathar e familia. Totalno numero e Romane manushengo save si afektirime kathar e evikcia si maj but sar 150.⁶⁵

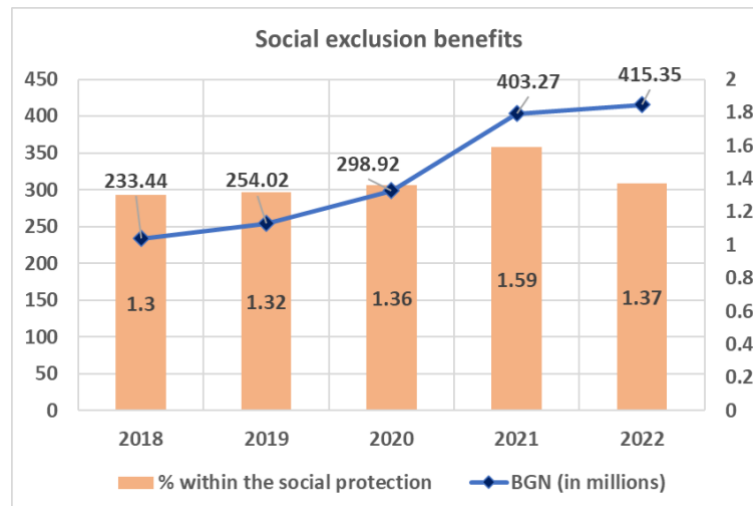
Pe aver rig, o 2024 bersh sas o agor e 'ilegalno beshipnasko' – baro gin e manushengo save trajin bi personalone dokumenturengo ke trajin ande informalne beshimata. Jekh amandmano sas kerdo ando Hakaj pala Civilno Registracia, thaj o koncepto pala 'jekh servisoski adresa' sas introducime. Te si shaibe e manushenge save beshen ande jekh na-formalo beshipen te xramosaren pen pe jekh alternativno adreso, shaj xramosaren pen pe jekh ofisialo adreso so si dino kathar e municipaliteta. E registracia kadale ofisialo adresoski shaj keren ande municipaliteta pe manusheske maj palutno adreso, te si les. E regule te roden jekh municipalno kher (lesne publikane khera) sas vi paruvde, so zhutil e manushen te kerenn aplikacia bi formalno adreso.

2.6. Socialno protekcia

O socialno protekciako sistemo ande Bulgaria del zhutimata ande nasvalipe, disabiliteto, phuripe, kon zhivde pharipe, chavore, bibutjaripe, beshipe, thaj socialo ekskluzia. O paluno si e maj vulnerabilno populacia savi trajil ande choripe. E love si distribuime perdal 265 municipaliteta thaj den len socialo xabe, beneficie vash o tatipe, tmd. E data vash o periodo 2018-2021 sikaven kaj si aproksimativno 1.3% zhi ko 1.6% kotar o socialno protekciako budzheto, kaj o maj baro nivelo ko 2021 sikavel vazdipe e vulnerabilitetosko pal o COVID. Sa e mere si mainstream, thaj naj khanchi so eksplicitno dikhel e Romen, ama e ekspertonge opinie si kaj e Roma thaj e ruralne phure si de fakto e maj bare beneficiarura kadale lovenge. Akava pushipe si parcialnes phanglo ke Mesura 4.4. ando kotor "Butji" ande Nacionalno Akciako Plano.

O akceso ki socialo protekcia si striktno phanglo ke ID dokumentura thaj ofisialno registracia e beshipnaski. O angluno RCM reporti phenel kaj e maj vulnerabilne Roma si ekskludime kathar e socialno protekciia, ci kathar socialne thaj sastipeske servizura, ke naj len ID karti thaj residenciaki registracia. E authorura kadale reportoske azhukeren ke pala e paruvimata ando Hakaj pal Civilno Registracia thaj e introdukcia e konceptoski 'servisoski adresa' ando 2024, o akceso ke socialo protekcia lasharel pes ando avutno periodo e monitoripesko.

⁶⁵ BHC, 2024. Human rights in Bulgaria in 2023. Shaj dikhen pe Bulgarikani chib: <https://bghelsinki.org/bg/reports/human-rights-in-bulgaria-in-2023>

Sorso: Nacionalno Statistikaki Institucia ⁶⁶

Sar phenel o angluno RCM report, e NRSF-eske resipe thaj mere naj dosta thaj vi te kerel promocia pal e zhanipesko vazdipe, naj dosta grassroot socialno protekcia vaj prevencia pal e trans-generaciako choripe ande Romani komuniteta. E Socialno Asistenciaki Agencia na kidel data pal e ethniciteta. Sa e mere thaj indikatora si mainstream, so phararel e efektivno evaluacia thaj o impakto pe avutnipe. Te aresen akceso ke socialo zhutipen si jekh phari procedura, specialnes vash kodola Roma saven si tikno nivelo vaj bi-agordisardi edukacia vaj kodola save beshen ande tikne vaj durutnale gava, bi te avel len jekh ofiso vash socialo zhutipen. Varesave Romenge, te pheren e formularura thaj te astaren sa e trubumiske dokumentura ande dosie si jekh chachutno pharipe. Butivar phenen kaj sastipaskere mediatora vaj aktivistia kotar o civilno societeta zhutinen e Romen, ke butivar naj socialno butjarno kon kamelas te zhutil. Pala kadi problem ana vakerele o NRSF.

Bibutjarne manusha save si ande butjarimaske bersha kon xutren shonesko socialo zhutipe tela e kondicie thaj cirkumstance katar o art. 9 ande Regulacia pala 'Implementacia e Socialne Asistenciake Hakajeske' si len obligacia te keren shtar chasi sakodivesutne butjqe ande jekh perioda 14 divesa asociime e publikane servisurenge; kade von xutren 158 BGN sako shon (~80 EUR), so si pasha ko 30% e potjinake savi definisarel o choripe ando 2024-to bersh, thaj e Roma butivar na kamen te len kotor ande kado vaj na roden zhutipe. Vi te si de facto jekh forma e themeske butjake eksploataciaki, kado pushipe naj dikhlo ando NRSF, vi te sas dikhlo ande anglune RCM raportura.

2.7. Socialne servizura

Ko starto e bershesko ko 2019-, jekh nevo Hakaj pala Socialne Servisura (SSA) sas adoptirime, savo avilo ande zor ko Juli 2020. E filozofia e SSA-ski si kaj sa e servisura si mainstream thaj anda kadi, e minoritetne grupe (inkluzivno e Roma) thaj e transgranicake migrantura naj eksplicitne ramosarde. Ama o hakaj sikavel jekh zhanlipe pala buteder vulnerabilitetura, thaj von si specifikuime ando Art. 8 katar o SSA:

“E provizia e socialo servisurengo nashtig te kerel diskriminacia direktno vaj indirektno mamuj e manusha pe baza o gender, rasa, nacionaliteto, etnikani

⁶⁶ National Statistics Institute, *Social Protection Expenditures*, Shaj dikhen: <https://www.nsi.bg/en/content/4078/social-protection-expenditures>

origina, manushikano genomo, nacionaliteto, origina, religia vaj patjavipe, edukacia, principo, politikano afiliacia, personalno vaj socialo statuso, disabiliteto, bersha, seksualno orientacia, maritalno statuso, barvalipesko statuso vaj varesavi aver karakteristika...”

O SSA del zor e municipalitetikane autoritetonge te labjaren e socialne servisura sar jekh instrumento te ciknjaren e socialo ekskluzia. Kado barjarel o akceso na numa mashkar e konvencionalne manusha kon labjaren e socialne servisura (sar e manusha thaj e chhavore saven si disabiliteto, sar vi e phure kon korkore si thaj e manusha saven si cikni mobiliteta), ama vi mashkar aver vulnerabilne grupe, sar e manusha bi edukaciake, e manusha kon si lungu vrama bibutjarne, thaj e socialno ekskludirime etnikane komunitetura. Ama jekh nevo rodipe pal e praktikani implementacia e ‘komunitetake butjake’ thaj ‘mobilno preventivno komunitetaki butji’ ande Romane komunitetura, kerdi ando 2023-to bersh kathar o ROMACT Bulgaria, sikavel kaj e duj konceptura naj dosta lasharde thaj naj ando frameworko. O strukturalno trubuimatenge evaluaciake indikatorura katar e Nacionalo Mapa e Socialo Servisurenge kaj si numa numa e bazikane kriteriumura, maj but ande relacia e sasti populaciosa registrime katar o Nacionalo Statistikako Instituto (NSI) ando 2021-to bershesko Cenzuso.

Kadi situacia si sar socialo phanglipe, maj dur limitirindo si o akceso e maj vulnerabilno phurenge thaj chavorenge ko adekvatno socialno servisura. E maj marginalizirime grupe maj butivar trajin ande segreguime informalne khera thaj anda kadi naj len permanentno beshipeski registracia. Sar rezultato, kadale manushen naj personalo dokumentura thaj si ‘na dikhline’ katar e socialne servisura, e sastipesko sistemo thaj e edukaciako sistemo, thaj naj len akceso pe regulirime butjarimaske shajimata (legalne kontraktura). Ande sa e efta ROMACT municipalitetura save si phangle kadale rodipesa, sas reportirime kaj e khera save si ande informalne beshimata na sas dikhle katar e enumeratorura kana sas kerdo o 2021-to bershesko censo. E analiza pal e lokalone socialo mappingo thaj e aktivitetura pal e procena e trubuimatengi sikavel kaj na kerde mesura vash Romane marginalizirime komunitetura, nish vash e thana kaj informalne beshipesa, vaj vash e mahale kaj si e maj but khera tela e choripesko nivelo beshen. Naj publikane hakaja thaj akcii save si butivar justifikume katar lokalne autoritetura ko phenen ke naj grupura ande Kvalitetako Ordinato thaj Planiripesko Ordinato ande relacia ko SSA. Ke naj prezentne e Romani marginaliziaciaki populacia thaj informalne grupura ande hakajenge regulacii sikavel ke kadala dokumentura naj koherentne e pre-egzistime strategiake regulacienca. Miselake, e Nacionalne Strategiasa vash Choripe thaj Promocia vash Socialno Inluzia 2030, thaj e NRSF-esa.⁶⁷

E ROMACT studia sikavel ke na vazden integrimo servisura po than thaj si jekh aver segmentacia thaj thaneski segmentacia e servisurengo. Na shuven e individualen thaj e komuniteturen ando centro e servisurengo, thaj si maj but administrativo procedure thaj maj bari institucionalizacia savi si phangli e egzistuime fizikane infrastrukturasa. Sa akava phararel e socialo servisurengo resipe ande Bulgaria ke bararen o riziko vash e disrupcia vaj o xasaripe e akcesosko ke socialo servisura – maj feder ande durutnale ruralne thana thaj

⁶⁷ “Von si tretirime sar kazusura, na sar manusha” (Analiza pala aplikacia e Hakajeski pala Sociale Servisura ande relacia pala preventivno komunitetosko buti ande Rromane komunitetura thaj ande mahale saven si koncentracia e choripeski ande Bulgaria, ando konteksto e vazdipnasko e nacionalne kartengo pala socialo servisura). ROMACT, 2023

municipalitetura kon beshen ande maj baro choripe, so si ekzaktno o kontrasto e anglune resipengo katar o SSA (Regulacia ke Implementacia thaj Kvaliteto thaj Planiripe).⁶⁸

Trubul jekh bari revizia pe SSA hakaja perdal kadala:

1. E provizia e socialne servisureng e kana keren informalo identifikacia e rizikoski vaj e trubujimaski, pala soste si kerdi procesura e formalno identifikaciake.
2. E diferenciacia e efektívno kriteriumurengi ando dikhip e populaciako ande municipaliteta. E socialne servisura si ekonomikane maj efektívne ande regionalne administrativne centrura, ama kadava akana ciknjarel o akceso thaj na den integrame servisura ando than, ama kerel segmentacia thaj ulavipe, sar egzemplo: konsultacia ande jekh gav, rehabilitacia ande aver, thaj beshipe ande jekh trito.
3. O detalno thaj pherdo barjaripe e konceptureng 'komunitetaki buti' thaj 'komunitetaki prevencia' te zhutinen adekvatno thaj permanento angluno, dujto thaj trito prevencia ande komunitetura vaj pe ad hoc baza, na numa pe skurto vaxt thaj ande kampanje, sar si planirime akana, ama pe jekh permanento drom, kana trubul; vi, te sigurisarel pes e inkluzia e lokalone komunitetoski ando proceso e konsultaciako pal e publikani politika.
4. Te kerel pes siguripe e koherenciako mashkar o SSA statutosko fremo thaj angleder egzistuime nacionalno legislacia pala specifíke vulnerabilne grupe: Roma, phure thaj chavore save roden mashkarthemutni protekcia, thaj phure thaj chavore viktime katar manushikano trafiko vaj violencia ande familia. Akava trubul te dikhel 'o maj baro spektro e manushengo saven si trubujipe', na numa e manushen thaj e chavoren saven si fizikalno vaj mentalno disabiliteta vaj individualne phuren.

2.8. Chavorengi protekcia

O fokuso pal e chavorengi protekcia si inke maj but pal o mukhip e thaj te promovacia keren e alternativne rezidencialne grizhipeske, thaj na den suporto te lasharen e dej-dad-chavoro konekcia ande familia. . Limitirime kooperacia thaj koordinacia ashen generalne kovlipe e sistemasko vash e chavorengi protekcia. Maj but katar e primarno thaj sekundarno legislacia ande fremo pala protekcia e chavorengi na mukhel e diskriminacia. Ama o Hakaj pal Socialno Asistencia (SAA) thaj o Hakaj pal e Protekcia e Chavorengi (CPL) phararen o akceso ke socialne beneficie thaj kodole chavoren na del kon naj vakcinime vaj na phiren regularnes ande shkola. Varesave socialne grupe, sar e Roma, si len maj bare pharipe ande akceso ke edukacia thaj sastipasko arakhipe, kadala restrikiace sikaven bari diskriminacia, maj feder te dikhas ke e chavorengi protekciako sistemo but kovlo si. Vi te naj relevantne etnikane ulavde data, shaj phenas ke e Romane chaven maj feder ulaven kathar pengi familia thaj shuven ke alternativno grizharipe sar kaver etnikane chavoren ando them. E survey-engu rezultato si akava:

- E majbare resa kana mukhel jekh chavores ande jekh institucia si ke naj dosta finansikane resurso thaj naj adekvatne kondicii te barjaren len, vash o choripe.
- Opral e dopash katar e chavore save sas thodine ande egzaminime thana pala themesko arakhipe sas katar Romano origina.
- O kvantitativno rodipe sikavel kaj e decizia te thoven jekh chavores ande instituciaki grizha si kerdi vaj sigo pala o bijandipe vaj anglalo bijandipe. Akava sikavel e importancia te keren

⁶⁸ ROMACT, 2023, op. cit.

butji vash prevencia e mukhipnaski sar maj anglal perdal kana varikon khamni si. Te resel pes akava ciljo, o suportu trubul te zhutil vi o bijandipe thaj vi o periodo sigo pala o bijandipe.

- 63.3% e respondenturenqg phende kaj e manusha ande lengi mahala sas darade kaj e socialo servisura vaj o Direktorato vash e Protekcia e Chavorengi shaj len lenge chavoren, 29.2% e respondenturenge patjan kaj e dada thaj e deja ande lengi mahala butivar sas kasave pharipe. Maj but desari o dopash e respondentengo, 50.4%, patjanas kaj e socialne butjarne na keren buti vash e chavorengo intereso te zhutinen len te ashen ande pengi familia.
- O kualitativo rodipe sikavel kaj vash buxjarde stereotipura thaj diskriminacia, e Romane chavore si maj cikne akceptirime katar e foster familie, thaj sar rezultato, but lendar si thodine ande themeske institucie.
- O rodipe vi sikavel baro pharipe ande hakaja thaj implementaciake praktike save na zhutinen te na ulaven e chavoren katar e Romani komuniteta.⁶⁹

Aver pushipe ande protekcia e chavorengi si kana but ternes (sar chavore) zhan romeste/len romnja thaj zorasa len romnja/zhan romeste ande varesave Romane komunitetura. Ando angluno RCM reportu, o trubulipe vash preventivne mere save si phangle (save na sas kerde) sas but vasne. O argumento e publikane autoriteturenge sas ke kado naj ando NRSF, ke kado avelas ando 'Nacionalno Programo vash Prevencia e Violenciake thaj Chavorengi Azbavipe' (NPPVCA). O NPPVCA sas dino avri ko 2023 bersh, savo astarel aproksimativno 600 kazura pe bersheski baza vash e perioda 2019-2021⁷⁰, ama ande lesko Akciako Plano 2023-2026, naj chache preventivne measure ando dikhipe pal e chavorengi bijava. Si trin measure save si akharde 'preventivno', ama kadala na involvirinen realo komunitetosko buti, investigacia, vaj krisaripe. E preventivno buti si limitirime ko 'treningo e pedagogikanebutjarengo' (kas naj hakaj te maren pen mamuj e chavorengi bijava); kadala bijava si tipikalne ande komunitetura kaj e chavore na phiren ande shkola (sar egzemplo, e treningesko kontento na sikavel e realiteta), thaj e maladipe e sastipeske mediatorurenge (save si informisime pal kadala lasharipe ama naj len zor te ashaven len, ke naj ande lengi butjaki deskripcia). Naj specifikune indikatora, procena e populaciake ando riziko vaj granicengo numero thaj naj specifikune budzhatura. E Mesura 9.1. definisarel o objektivo "Trenirime pedagogikane butjara kon sitjaren e chavoren pe seksualno edukacia thaj komunikacia" (r.12). E amandmanosa e hakajesko vash e shkolaki edukacia ando Avgusto 2024, e shaibe vash e sikavne te diskutirinen puchimata sar o gender thaj o sekso sas definitivno limitirime, ke e strategija si ando riziko kotar o paruvipe e generalno legislaciako.

Si baro problemu te chavorengi justicia ande Bulgaria. O juridikano sistemu naj but mishto gatisardo te kerel buti po sensitivo drom, thaj e chavorengi hakaja save si ando konflikto e hakajesa, si butivar bisterde, sikavel jekh nevo rodipe. Vi te kerdas e Bulgaria zumavipe te kerel e praktika 'Blue room/Vuneto soba' ande palune bersha, si inke jekh kovli gin e specializirime investigatorurenge prokurorengoe haj krisaripnaske. Pasha kadi naj standardizirimo mehanizmo savo mangel te avel o socialo butjarno.⁷¹

⁶⁹ ERRC, 2024. Forgotten Futures. Shaj dikhen: <https://www.errc.org/reports--submissions/forgotten-futures-romani-children-in-state-care-in-bulgaria>

⁷⁰ NPPVCA, p. 12, Shaj dikhen: <https://sacp.government.bg/sites/default/files/politics/nacional-program-nasilie-i-zloupotreba.pdf>

⁷¹ Pushkarova, I., Pamporov, A. 2024. Themis sees the child. Sofia: Association of the Prosecutors in Bulgaria. Shaj dikhen pe Bulgarikani chib: <https://prokurori.bg/index.php/download/temida-vizhda-deteto-2>

Maj baro kotor trubul te thol pes pe prevencia e chavorenge mukhipeske ande primarno chavorengi protekciaki legislacia, specialo kana keren maj zurale mere pala zhutipe e dadenge thaj dejange thaj te ciknjarel pes trubulipe pala alternativno grizharipe. O kerdipe e publikane politikengo vash e chavorengi protekcia pe nacionalno thaj lokalno nivelo trubul te kerel kolaboracia e CSO-enca save keren buti aktivno ande chavorengo grizharipe. E centrale thaj e lokalne autoritetura trubun te keren jekh fokusirime rodipe te keren investigacia pala e resa save si pala e separacia e Romane chavorengi katar lenge familie thaj te len e mere save keren prevencia specifike pal e socio-ekonomikane faktora.

2.9. Promocia (e zhanipeske) e Romani arteski, kulturaki thaj historiaki

O administrative reporto ko Ministro vash Kultura sako bersh kado phenel:

“E Romani kultura kotor si ande Europaki kultura thaj Europikane valore. E Roma butji kerde vash e EU-ski kultura, diverziteta, ekonomia thaj historia. E aktivno participacia e Romenge vaj Romane grupenge ande kreacia e Europikane kulturake sikavel e implementiaciaki potencia pal inkluzivne thaj integraciake hakaja ande publikano, ekonomikano thaj politikano zhivipe.”⁷²

Kava birokratikano klishe si butivar replikuime perdal administrativno plagiato thaj shaj arakhen na numa ande NRSF thaj administrativno monitoringoske raportura, ama vi ande but komunalne thaj regionalne strategije (sar egzemplo, Sofia, Belogradchik, Smollan, Berkovitsa, Vratsa, tmd.). Bibaxtales, numa formalnes si jekh akto so prinzharel pes e Romani kultura, ama ande praktika, naj nisave resle mesura pal e Romani kultura. Kade ashel o maj tikno barjardo kotor ando NRSF, thaj e administrativne reportura katar o Ministerio pala Kultura si kerdine katar bi lashe informacie thaj shushe fraze. Oficialno, sa e mere si mainstream, thaj e Romane performansura thaj organizacien si hakaj te keren kompeticia. Naj Romano historijako muzeumo, Romani artoski galeria vaj permanentno Romani kulturaki ekspozicia ande varesavo nacionalno vaj regionalno muzeumo, kava si klaro jekh kaza pala garavdi strukturalno diskriminacia. E Romane CSO-en naj kapaciteti thaj infrastruktura te keren konkurencia e themeskere thaj komunake muzeumenca thaj galerienca. Ando angluno reporti phende ke bizo e monitoripeske rekomendacii kotar o nakhlo strategikuno periodi, na kerdine paruvipe ando dizajno e measurengo vaj ande dekhipe ke Ministro vash Kultura. Trubul te repetisaras kadi konkluzia. O Ministro vash Kultura na implementirinel efektive mere saven si dureder impakto te kerel promocia thaj te del zor e Romane kulturake thaj Romane artistonge.

⁷² Administrative Monitoring Report On the Implementation in 2023 of the National Strategy of the Republic of Bulgaria for Equality, Inclusion and Participation of Roma People (2021 - 2030), p. 85; Administrative Monitoring Report on the Implementation in 2022 of the National Strategy of the Republic of Bulgaria for Equality, Inclusion and Participation of Roma People (2021 - 2030), p. 80.

3. Fokusi pe maj bare problemi save impakto keren pe Roma

3.1. Edukacia: Segregacia, shkolako sigutno mukhipe thaj nashavipe kathar e shkola

E segregacia ande edukacia si jekh kathar e maj bare problemi savi phararel e Romane chavorengi edukacia ande Bulgaria⁷³: O NRSF phenel:

“Vi te sas lasharipe ke edukaciaki struktura ande populacia, vi kade si pharipe, thaj signalura pal e edukaciaki kvaliteta. O ulavipe e Romane studentenge kon ande kasave shkoli phiren kaj si vi gazhe, dopash kerdilas. O numero e studentengo ande shkoli kaj but Roma si, barjol- majna sako dujto Romano chavoro ande kasavi shkola phirel kaj e Roma si maj but zhene.”⁷⁴

Kado sikavel e maj bare negativne faktora save phanden e kvalitetno edukacia e Romengi, mashkar lende “primarno segregaciake edukaciake institucie” thaj “o barjardo proceso katar e akhardi sekundarno segregacia e edukaciake instituciengi.”⁷⁵ Jekh rodipe kerdo kotar o Centro Amalipe thaj Ministro vash Edukacia ando bersh 2020 sikavela kay 1.080 shkolen si “koncentracia e vulnerabilne studentenge” (termino labjardo kotar o MES pal e student kaske daden thaj dejen maj tikni edukacia si sar mashkarutno). Maj but lendar si ruralne shkoli, 185 generalne shkoli thaj 150 VET gimnaziumura shaj te aven definime sar “segregaciake / ando proceso te avel segregaciako”, si phangle ande forura kaj si maj but sar jekh shkola.⁷⁶

Sar si eksplicirime ande detalura ando 2018-to bershesko RCM reporto, te sigurisarel pes o enrolmento, te ciknjarel pes o sigutno shkolako mukhipe thaj nashavipe, si jekh politikani prioriteta ke Bulgarikane governmentura kathar o 2017-to bersh⁷⁷. Akava si phendo vi ando nevo NRSF. Ande generalo, si zuralo politikano konsenso thaj publikano suportto pala kado hakaj, ama o eforto pala desegregacia naj dikhle sar kotor katar o siguripe e enrolmentesko thaj si pharipe pe nacionalno thaj vi pe municipalno nivelo.

3.1.1. NRSF efektivipe ande problemengo lasharipe

O akanutno Bulgarikano NRSF mothovel ande detalura e pharipe save si angla e edukacia e Romengi, sar e segregacia.⁷⁸ Kado thovel jekh generalo objektivo phanglo ke desegregaciasa ande Edukacia thaj Trening prioriteto, so si:

⁷³ Zahariev, B. and Deyan Kolev, *Karta na uchilishtnata segregacia v Balgaria (Map of school segregation in Bulgaria)*, pp. 9-15.

⁷⁴ *National Strategy of the Republic of Bulgaria for Equality, Inclusion and Participation of the Roma (2021-2030)*, p.8.

⁷⁵ *National Strategy...*, pp. 8-9.

⁷⁶ Zahariev, B. and Deyan Kolev, *Karta na uchilishtnata segregacia v Balgaria (Map of school segregation in Bulgaria)*, p.20.

⁷⁷ RCM, *Civil society monitoring report on implementation of the national Roma integration strategy in Bulgaria – 2018*, pp.45-46.

⁷⁸ *National Strategy...*, pp. 8-9.

“4. Lasharipe e edukaciako kvalitetosko, barjripe thaj socializacia ande edukaciake institucii kaj but chavore si kathar vulnerabilne grupura, , mashkar lende vi Roma, sar te ashaven e segregaciake procesura ande xurdelina thaj shkoli save pashal si ke Romane mahala, prevencia dujto segregaciake.”⁷⁹

Kava objektivo si kerdo katar trin diferentne kotora, kodo si te vazdel pes o kvaliteto e edukaciako thaj socializaciako ande segreguime shkoli, te ashaven e segregacia, thaj te keren prevencia e sekundarno segregaciake. Pe jekh rig, si pozitivno trendo te dikhas e kompleksiteta e desegregaciaki, savi nakhel e pre-ekzistuime segregaca, prevencia kerel e sekundarne segregaciake thaj suporto kerel pala kvalitetno edukacia ande egzistuime segregaciake shkoli. Kado mishto sikavel e situacia e edukaciake institucienca ande Bulgaria. Sar si eksplicirime opral, baro numero e segregaciake instituciengo (shkoli thaj xurdelina) keren buti majna ande sa e distriktoske centrura thaj ande maj but katar e maj cikne forura⁸⁰. Desegregaciako proceso nashtig te avel suksesutno bi te vazdel pes o kvaliteto e edukaciako ande shkole saven si bari koncentracia e Romengi, te keren enrolmento e Romane chavorende ande etnikane miksarde shkoli trubul te ashaven o pharipe mashkar segregaciake thaj integraciake shkole. O numero e segregaciake shkolengo si majna jekh e numerosa e skkolengo save ando proceso sit e aven segregaciake, so sikavel o zuraripe e segregaciako. Odoleske si importantno te kerel pes buti vi vash desegregacia e anglal-ekzistuime segreguime shkolengi thaj vi te keren prevencia e sekundarno segregaciake. Negativo si k o NRSF na kerel buti e terminosa ‘desegregacia’ – o termo labjarel numa o Nacionalno Akciako Plano.

O Nacionalno Akciako Plano vash o NRSF 2022-2023 si numa duj specifikane measure pal e desegregacia. Von repetirinen e egzistuime mere akana (sar 2018-to bersh): Nacionalno Programo pala suporto e komunengo pala desegregacia thaj proceduri/akharimata pala propozalo koordinirime katar Centro pala Edukaciaki Integracia e Chavorengi thaj Studenturengi katar Etnikane Minoritetura. E sume save si planirime si jekh so si akana. Vi te si kadala sume but tikne thaj na dosta (250.000 EUR, kana o intereso si duvar maj baro), o NAP na vazdel len. Vi te o Edukaciako Programo planiril maj but love pala desegregacia⁸¹, o NAP na kerel len. Kado numa jekh deskriptivo dokumento si, na jekh preskriptivo, thaj lesko vastnipe si but limitirime. Kadi si e situacia vi ko nevo NAP 2024-2025⁸².

Nish ando NAP nish ando NRSF naj desegregaciake operacie finansirime katar o Edukaciako Programo (ESF ko-finansirime programo). O paluno suportil speciale operacie pala desegregacia thaj prevencia pala sekundarno segregacia andar o ITI (Integraltno Teritorialno Investimento) dikhipe thaj andar jekh nacionalo akharipe. Lenge numera si but maj bare: sar egzemplo, e nacionalo operacia vash o suporto e desegregaciako si 14,6

⁷⁹ *National Strategy...*, p.24.

⁸⁰ Zahariev, B. and Deyan Kolev, *ibid*, pp. 37-99

⁸¹ E operacia “Kompleksno programura pe komunalno nivelo vash desegregacia e shkolaki, prevencia e sekundarno segregaciaki thaj mamuj diskriminacia” sas aprovirimi kotar o Monitoring Komiteto vash Edukaciako Programo ko 27. Novembro 2024.

⁸² *Natsionalen Plan za Deistvie za perioda 2022-2023 godina (National Action Plan for the period 2022-2023)*, pp.20-22.

milionura EUR⁸³. Kathe (sar pe but aver thana), shaj te dikhas o bi-phanglipe mashkar o planiripe thaj e implementacia e NRSF-eski thaj e implementacia e EU-eske fondurengi.

3.1.2. Sinergia kaver akcienca

E desegregaciake mere si vi ande 'Strategikano Frameworko vash o Lasharipe e Edukaciako, Treningosko thaj Siklimasko ande Bulgaria (2021-2030)', Resipe 5.6: "Promocia e shkolake e desegregaciako thaj formiribe e publikane environmentesko savo del suporto".⁸⁴ Von keren parto ko Edukaciako Programo (ESF ko-financirime programo): "Prioritetoske Aksura 1, Specifikno objektivo: ESO4.10. Promocia e socio-ekonomikane integraciake e marginalizirime komuniteturenge sar so si e Roma". Ande kado si "2. Komprehensivne programura po komunalno nivelo pala desegregacia e shkolengi, prevencia katar sekundarno segregacia thaj mamuj diskriminacia" e shov sub-aktiviteturenca⁸⁵. Sar rezultato, e Edukaciako Programo finansiril akharimata thaj projektura pala desegregacia. E desegregaciake aktivitetura si inkorporime ke aver akharimata thaj operacie.

E themesko budzheto finansiril o Nacionalno Programo vash Suporto e Municipalitetengo pala Desegregacia thaj Prevencia e Segregaciake. E asociirimi summa si tikni – 250.000 EUR pe jekh bersh, so na resel o barjardo intereso e diferentne municipalitetenge te implementirinen desegregaciake aktivitetura. Kana sas o programo ando 2018-bersh sas e summa pe duvar maj but. Ama e egzistenca kadale programoski thaj o fakto kaj si finansirime katar o themesko budzheto si pozitivne faktura.

Projektura pala desegregacia thaj prevencia pala segregacia si kotor katar bersheske programura thaj strategija katar o Centro vash Edukaciaki Intergracia e Chavorenge thaj Studentenge katar Ethnikalne Minoritetura. E asociime summa si but cikni – o budzheto e Centrosko si 500.000 EUR sako bersh thaj na sas vazdino katar o 2006. E summa dedikuime pala desegregaciake projektura si pashe 100.000 EUR. Ama o fakto kaj o Centro si struktura katar o Ministeriumo vash Edukacia thaj ke labjarel e themesko budzheto si vi pozitivno thaj inspiraciako.

3.1.3. Romani participacia

E Romane organizacie dine kontribucia ke NRSF-eski preparacia, dine prioriteti e Edukaciake thaj Treningoske, thaj inkluzia e anti-segregaciake teksturengi, pal lenge rekomendacii. O Centro Amalipe, e Asociacia e Lumako Bi Granice, thaj e Asociacia e Nevi Dromeski sas mashkar e aktivne CSO-ura save line kotor ande preparacia e Strategikane Frameworkoski vash o Lasharipe e Edukaciake(2021-2030) thaj kerde sukceso te inkludisaren e desegregaciaki prioriteta ande leste.⁸⁶ Amalipe las kotor ando Konsultativno Konsilo e Strategikane Frameworkesko.

⁸³ Executive Agency Program Education, <https://sf.mon.bg/?go=committee&p=records>

⁸⁴ *Strategic Framework for Development of Education Training and Learning in Bulgaria (2021-2030)*, pp. 30-31.

⁸⁵ *Programa Obrazovanie (Program Education)*, pp. 40-41.

⁸⁶ Amalipe, *The Strategic Framework for the Development of Education (2021-2030) will include the educational integration of children and students from ethnic minorities*. Shaj dikhen: <https://amalipe.bg/en/the-strategic-development-framework-2021-2030-will-include-the-educational-integration-of-children-and-students-from-ethnic-minorities/>

Romane organizacie sas jekh katar e maj aktivne grupe ande gatisaripe e Edukaciake Programesko. Lengo reprezentanto andar o Butjako Grupo vash Preparacia ko Edukaciako Programo, o Deyan Kolev, phendas te inkludinen ando Programo “Specifiko Objektivito ESO4.10. Promocija katar socio-ekonomikani integracia katar marginalizirime komunitetura, sar si e Roma”. Von vi participirinen aktivnes ando Monitoringosko Komiteto pala Edukaciako Programo, aktivnes vakeren pal e desegregaciake akharimata.

3.2. Pharipe ande registracia

Signifikantno numero e Romengo ande Bulgaria si pharipe te len identitetoske dokumentura ken a zhanen te registririnen pe permanentno adreso – legalno mangipe. Ko Marco 2021, opral 244,000 manushen na sas validno ID, thaj dopash manushen katar lende nikana na sas ID karta.⁸⁷ Akava disproporcionalno afektirinel e Romane komuniteten, specialno e ternen thaj e terne zhuvjen, thaj kerel rezultato te na xutren fundamentalne hakaja sar e edukacia, sastipe, buti, thaj legalno rekognicia. O pharipe avel katar legalo mangipe save phanden e adresengi registracia ke barvalipe thaj inkluzia ando Nacionalo Adresengo Registro, savo na lel but informalne vaj marginalizirime beshimata. Vi te si jekh procedura perdal e Adresengi Registraciake Komisii Komisii, kadale organuren naj legalo autoriteta thaj na keren funkcia ande praktika. E afektive manushen butivar si administrativno pharipe thaj nashtig keren apelacia, so maj dur zurarel o choripe thaj e socialo ekskluzia.

3.2.1. NRSF efektivipe ande problemengo lasharipe

O Bulgarikano NRSF sikavel akava seriozno problemo numa sar jekh kotor. Specifikno si ramosardo ando kotor VII, “Prioritetura, 5. Themesko hakaj thaj mamuj-diskriminacia”. Mashkar e generalo objektivura kadale kotoreske si “8. Te lasharen o problemo ke naj identitetake dokumentura thaj legalno statusi e Bulgariake citizenen katar vulnerabilne grupura, sar e Roma”.⁸⁸

Jekh kotor katar e Strategia sikavel akcie save si kerdine te: “Vazden o juristikano zhanipe thaj e civilno kultura e Romengi, specialo ande relacia pala astaripe thaj arakhipe e dokumenturengo pala personalo identiteto,” thaj “Te vazdel pes o civilo zhanipe thaj participacia mashkar e individualne save trajin ande thana kaj si baro choripe.”

Vi te pinzharel e Strategia e problema po generalo nivelo, na del xurdikane mehanizmura vaj administrativo solucie te keren registraciaki procedura. Kadala si azhukerde te aven vazdine thaj specifikuime ando avutno Akciono Plano savo akompaniril e Strategia.

3.2.2. Sinergia kaver akcienca

Sar rezultato, municipalitetake autoritetura thaj administracie identifikacia kerde pal jekh significantno problemo phanglo ke registracia jekh permanentne adresaki, thaj o denipe e identitetake dokumentengo. E data save si kidine kotar e municipalitetake administracie sikavel ke e grupa e afektive manushengo beshen ande Romane mahale. Naj len kherenge dokumenti, anda soste ekskludinen e adresura katar o Nacionalo Klasifiktoro e Adresurengo

⁸⁷ ROMACT, 2022, Analysis of the challenges concerning registration at a permanent address and possession of identity documents of persons living in homes without valid lawful basis. Shaj dikhen: https://www.coe-romact.org/sites/default/files/romact_resources_files/Final_Report_Address%20registrationIDs_ENG_0_0.pdf

⁸⁸ National Strategy of the Republic of Bulgaria for Equality, Inclusion and Participation of Roma, p.34

ande Bulgaria; thaj ke but manusha beshen pe jekh adreso, so na inkrel e limitura ko Hakaj pala Civilno Registracia (CRA) ande relacia pala o numero e manushengo save shaj aven registrime pe jekh adreso.

E informacie kotar o Ministeriumi vash Andrune Butja phenel ke o denipe e identitetake dokumentenge si phanglo ke egzistenca e aktualune registriaciake jekh permanentno adresake so si ando Nacionalno Klasifikatori. E reprezentantura kotar o Ministeriumi vash Andrune Butja, kon den identitetake dokumentura, vakerde, ke lengo elektronikuno sistemi na mukhel te den dokumentura kana e aplikantes naj registrime permanentno adresa ando sistemo e Nacionalne Klasifikatoresko.

3.2.3. Romani participacia

E reprezentantura kathar civilne organizacie save kerena buti e afektive manushenca maj dur den informacie kaj o problemo ke registracia e permanentno adresako ande Romane mahale si but buxlo.

Romane thaj pro-romane CSO-ura but bersha kerenas advokacia pala solucia e problemako. Ama e na-stabilno politikani situacia ande Bulgaria pharardas e advokacia zhi ko Oktobro 2024, kana o Parlamento akceptisardas o paruvipe ko Hakaj pal Civilno Registracia, savo del shaibe ke jekh ex officio municipalno adreso e manushenge kas naj khera vaj naj legalne dokumentura. Si inke problemura save si ande relacia e proviziasa; e municipaliteturen naj obligacia te aven responsabile pala oficialno korrespondenca e manushenca save si registrime pe ex officio adresa; ama, e afektive manusha shaj len identitetoske dokumentura.

3.3. Sastipe

O nasul sastipasko statuso e Romengo si mashkar e tradicionalne problemi e Romenge ande Bugaria. (Dikhen e sastipasko kotor katar o maj angluno RCM raporto katar o 2020⁸⁹).

Si optimistikane lasharipe ande palune bersha. Sar egzemplo, baripe ande doktorengo, grizharicengo thaj aver specialistengo numero thaj ande medikane studenturengo numero kon Roma si. Si importantno ke maj but mashkar lende mangen te zhan pale ande pengi komuniteta thaj te zhutinen. O Sasho Emilov, savo agorisardas e Medicinaki Akademia ando Plovdiv lache rezultaturenca thaj akana si medicinako praktikanto, phenel:

“Me araxhadilem bute pacientenca, mashkar lende vi kotar e minoritetne grupe. Lav e impresia kaj e manusha kotar e Roma AVDIVES si majbut interesime vash penge sastipe thaj sastipe e chavorengo – profilaksa, imunizacie, prevencia mamuj virusia, tmd.”

O Emilov phenel, akava si vash o vazdipe e edukaciako taro majterne Romane generacie, vaj kathar e siklipe pala o COVID-19 kriza, ko vakti kana o mortaliteti/meripesko numero mashkar e Roma sas specialno baro.⁹⁰

⁸⁹ RCM, *Civil society monitoring report on the quality of the national strategic framework for Roma equality, inclusion, and participation in Bulgaria*. Shaj dikhen: <https://romacivilmonitoring.eu/wp-content/uploads/2023/07/RCM2-2022-C1-Bulgaria-FINAL-PUBLISHED-CATALOGUE.pdf>

⁹⁰ <https://factcheck.bg/vyarno-e-che-balgariya-e-sred-parvite-po-izvanredna-smartnost-po-vreme-na-pandemiyata-ot-kovid-19/>

E terne Romane doktorura (maj but sar 240) dine vi kontribucia pe kadi tendenca, so resle suporto ande palutne bersha katar o 'Mentoring Zhutipe e Romane Studentenge kon Sastipe/Medicina sikjon pe Univerziteta' katar o Patjavipe ande Socialno Alternativa tahj 'Aktivne Citizenonge Fundo' Bulgaria. Akava si jekh kotar e mere save si keren buti vash e majbare sastipeske problemura ande Bulgaria – o tiknjaripe e numerosko e medicinake butjareng, maj feder e grizharicenge, kon zhutinen o biandipe, thaj e paramedikonengo (e OECD data⁹¹ phenel ke e Bulgaria si ko angluno than vash akava indikatori). O them zhutisardas o networko e sastipaske mediatorengo kerdo te lasharel o akceso e Romengo: ando 2023-2024, si 320. Ama e sastipaski mediacia na si ekvivalentno e sastipaske zhutipesa, kado jekh socialo serviso si ande sastipasko sistemo. O majbare problemura ashen vi avdives– baro kotor e Romengo kas naj insuranso, na-pherde sastipaskere trubujipa e kherengo saven si cikno potjin, tikno nivelo e but nasul nasvalipenge skriningeske, thaj tikno nivelo e vakcinaciako.

3.3.1. NRSF efektivipe ande problemako lasharipe

E shajimata e NRSF-eske mesurengi sas phari ande kadi perioda, ke varesave indikatori na sas resle ando nakhlo duj bershesko periodo. Sar egzemplo, e skriningoske egzaminacie e mobilno mamogramosa ando maj phuro plano sas asociime e minimalno targetosa 1,000 egzaminaciengo thaj ko 2023 2,000, ko avutno plano o minimalno bazako nivelo – so sikavel o bersh 2022 ande duj planura – sas tiknjardo ko 600, ke akava si raportirime ko Administrativno Monitoring Reporto ko implementiripe ko 2020 NRSF. Thaj ko avutno 2023, numa 763 egzamenura sas reportirime, ke o cilo 2,000 egzamenurengo vash 2022-2023 na sas reslo – o na-pherdo procento si opral 40%⁹². Sar si, o ciljo vash shtar bersha akana si tiknjardo numaj ko 2,400. Na si klaro sostar si o bazo ando nevo plano vash 'Obstetrikane thaj Ginekologiakno Dikhipe e Mobilno Ofisenca' si 1,600, ama ando purano plano vash odova, o bazo sas 1,000, tmd.

Maj nasul si, ke ande 'Eksplanaciake kampanje pal e trubujipe vash vakcinacia,' naj planirime vazdipe ande lengi intenziteta vaj diverzifikacia. Ama si pinzhardo, ke pe kadi area e Bulgaria nasul butji kerdas , maj feder ando COVID-19 epidemia:

- E Bulgaria registrisarda o maj baro procento e buteder meripesko ko EU ando vaxt e COVID-19 pandemiako, thaj jekh kotar e maj bare ande luma.
- Pala varesave modelura save dikhen e meripeske numera, e Bulgaria si rangardi ando angluno than ande luma.
- Ko 2021, sas kerdo jekh historikano nacionalno 'rekordo' e maj bare mortalitetoske katar o 1945. Ko 2022, e Bulgaria sas dujto ande luma, pala o Peru, ando dikhipen e COVID-19 mortalitetosko ande jekh miliono populacia thaj angluno ande

⁹¹ EC, Bulgaria. *Country Health Profile 2023*. Shaj dikhen: <file:///C:/Users/Acer/Downloads/chp-bulgaria2023.pdf>

⁹² <https://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=1676> pp.26-31

mortaliteta, so phendas jekh ekspertikano themesko reporto pal o COVID-19 mortaliteto ando them.⁹³

- Sar phenel o Economist, 72,400 maj mule sas ande perioda, katar save maj but sar 38,200 si direkto atribuime kathar COVID-19, thaj e mortaliteta rata mashkar 1,067 beshutne si 1,000.⁹⁴

E analiza katar e Europako Observatoro vash Sastipeske Sistemura thaj Hakaja, 'Bulgaria: Themesko Sastipesko Profilo 2023', "e maj bari mortaliteta ande vrama e pandemiaki si bari." Akava reprezentil jekh maj baro gin e direktno meripesko kotar o COVID-19, inkluzivno e shajutne kazura kaj o COVID-19 meripe si atribuime ko aver kauza, kazura kotar o napherdo reportaripe, sar vi e meripeske shaibe ande problemura e sastipaske servisurengo kotar e pandemia. Sa khetane, ko 2020 thaj 2022 bersha ande Bulgaria, sas maj but sar 60,000 mule (finalne data: 72,400) opral o sherutno bershesko gin, savo si 20,2% opral o sherutno gin pal e nakhle periodura thaj maj but sar o numero ko EU." Sar si, E zhivipesko lungipe ko biandipe ande Bulgaria si o maj tikno ando EU 74.3 bersha.⁹⁵

Si jekh dzhantrikano konsenso pal e angluni motivacia pal kadava negativo rankingo – e but tikni rata e vakcinaciaki ande Bulgaria, vi e tikni rata e dujto-dozaki ke COVID-19 vakcinaciaki. E Bulgariako angluno than ande mortaliteta sikavel perfekto korrelacia leske palutne thanesa ande vakcinacia ande Europa. Thaj e kontribucia e Romane minoritetoski ande kadi tragikani rankingo sas specialo baro – ande kadi kaza, e vakcinaciake rata sas but tikni, maj tikni sar e aver Bulgariake manushenge, thaj e mortaliteta sas vi maj bari. Ande specialno rodipe e Romane komunitetengo ande Bulgaria kotar jekh timo ke Open Society-esko akhardo 'Attitudo pal e vaccine thaj vaccinacia mamuj COVID-19 ande panzh Romane komunitetura ande Bulgaria'⁹⁶, numa 8% e Romengo na phende ke e vakcinacia mamuj Covid-19 kerel baro sastipasko riziko – o aver 66% phendas kaj e vakcinacia mamuj o Covid-19 kerel baro sastipasko riziko thaj 26% phende ken a zhanen. Kon na phenen ke e vakcina mamuj o COVID-19 numa vazdel o profito e farmaceutikane industriako si 9%, thaj 73% patjan ande kadi. Pala o maj baro pharipe e pandemiako ando 2021 bersh, numa 4% e manushengo ande Romane komunitetura phende ke line minimalno jekh doza e vakcinaki. O maj baro kotor e participanturengo ke studia phende ken a len vakcina mamuj o COVID-19 ande nisave cirkumstance, vi te avelas e vakcina ovel obligatorikano.

Jekh totalo 83% e respondenturengo phende ke minimum jekh kathar e konspiraciake teorie pal kadava fenomeno si chache. Jekh kotar duj manusha patjalas kaj e vaccine mamuj o COVID-19 si nasula substancii, so kerel bi-fertiliteto thaj steriliteto, thaj na den kontribucia

⁹³ Dnevnik, *Zagubeni sa 860 000 godini zivot. Eksperten doklad prouchi smurnostta ot Kovid 19 v Balgaria* (Expert report researched the mortality from Covid 19 in Bulgaria). Shaj dikhen: https://www.dnevnik.bg/zdrave/2022/11/25/4418191_zagubeni_sa_860_hil_godini_jivot_eksperten_doklad/

⁹⁴ Economist, *Tracking covid-19 excess deaths across countries*. Shaj dikhen: <https://www.economist.com/graphic-detail/coronavirus-excess-deaths-tracker>

⁹⁵ OECD/European Observatory on Health Systems and Policies (2023), *България: Здравен профил на страната 2023, State of Health in the EU*, OECD Publishing, Paris/European Observatory on Health Systems and Policies, Brussels. P.4

⁹⁶ OSI – Sofia, *Attitudes to Covid-19 vaccines and vaccination in five Roma communities in Bulgaria*. Shaj dikhen: https://osis.bg/wp-content/uploads/2022/10/2022_Covid-19-vaccines-ENG-final.pdf

te tiknjarel o riziko e meripesko ande infekcia. Jekh kotar trin (38%) patjanas kaj e vakcina implantirinel chipo. Kadala patjavimata si ande direktno kontradikcia e majbare mesazhenca katar e sastipaskere institucie, so sikavel kaj e oficialne institucionalne zhanglimata ande Bulgaria sas vaj bilache reprezentirime ande baro informaciako flukso ande kadi tema vaj xasarde o maripe pala e atencia thaj o patjavipe e publikako ande komunitetura save si ande studia.

Ama, mashkar a aver manusha, na sas lasharipe ande vakcinaciaki rata ande dujto doza mamuj o COVID-19. Ko 2022 bersh, numaj 4% e manushenge opral 60 bersha ande Bulgaria line e dujto doza e COVID-19 vakcinaki, ande komperacia, 36% ando EU. Ko Avgusto 2021 bersh o aproksimativno kotor e Bulgarikane populaciako savo las duj doze e vakcinake sas 17% komparativno e 54% ke sasti EU (Ama mashkar e Romani minoriteta, kadi sas maj tikni).

Anda kadi si ke e Bulgaria pe tragikno angluno than si ande Europa ande mortalitetosko than kotar e pandemia. Amen na dikhas dosta mere sikavde ano Plano vash moderno thaj efektivno sastipaski edukacia e populaciako.

Si vi lashe nevimata,. Jekh observacia si kaj e Roma gindinen maj but pal pengo sastipe. Sar rezultato maj but zhene registrisardas pes kaj generalno doktori – 90% (generalnes 95,4% ando them), thaj si vi maj but sastipesko inshuranso mashkar e Roma – generalnes 62,2% e Romengo, ama numa 39,3% e manushengo ande bersha 18-65 si regularno sastipasko inshuranso. Akava si progreso, numa inke naj dosta – sar komparacia, o kotor e manushengo saven si sastipasko insurancia si 90.1% mashkar e etnikane bulgarikane thaj 78.2% mashkar e turkura.⁹⁷

E Roma roden specializirime medicinake konsultacie e specialistonca maj cerra sar e reprezentantura katar aver grupe. Numaj 13,6% katar e Roma labjarde kasave servisura ando bersh (sar komparacia, 27,6% katar e etnikane Bulgarikane thaj 23,2% katar e Turkura labjarde specializirime medicinake servisura).

Prejudicia thaj diskriminacia zuraren sa e strukturalne pharipe ande sastipaske servisurengo labjaripe. Maj but sar desh procentura (10,6%) katar e Roma mothoven kaj hatjarde diskriminacia kana resen sastipaske servisura, so si aproksimativno shovar maj but kathar e etnikane Bulgarikane (1,8%).

E cikni potjin e maj bute Romenge keren efekto vi pe lengo sastipasko statusi. Sar egzemplo, ando 2019-to bersh, e zhuvja ande Bulgaria kon but potjin xutren reportisarde maj bare rata ando skringo e chuchengo kancero (54,1%) sar kodola kon cikni potjon xutren (18,4%), thaj ande palune duj bersha, 60,3% e zhuvljenge kon but potjin xutren, sas po skringo e kancerosko zhuvjikane problemasa, ande komperacia e zhuvjenca kon cerra potjin xutren, mashkar lende sas 22.1%. Kadi si e maj bari diferencia ande relacia ke love ande sasti EU.

3.3.2. Sinergia kaver akcienca

Si but egzemplura– sar o programo ‘Maternal Sastipe’ katar o Nacionalo Sastipesko Insuranciako Fondo, savo si ande Regulacia No. 8 pal e preventivne egzamenura thaj medicinake kontrolura thaj Regulacia No. 26 pal obstetrikano dikhipen e bi-insurime

⁹⁷ Tomova, I., L. Stoychev, *Osnovni pokazateli za socialno priobstavane i osnovni prava v Bulgaria (Key Indicators for Social Inclusion and Fundamental Rights in Bulgaria)*; p.39

zhuvljenqe thaj te keren egzamnura avrial o sherutno sastipesko insuranso vash a chavore thaj khamne zhuvja.

Jekh areslipe si o hakaj e bi-insurime khamne zhuvja te len shtar preventivno egzaminacie sako bersh, sar vi hospitalizacia vash bare rizikoske nasvalimata duvar ando bersh pe jekh klinikano drom. E iniciativa te parovel pes e Regulacia sas suportirime katar o Nacionalno Netrovko e Sastipeske Mediatorengo, o CSO Klubo, e Asociacia Largo, e Asociacia Thirst for Life– Sliven thaj bish na-governamentalne organizacie thaj specialistura, mashkar save si o Nacionalo Netrovko vash e Chavore thaj kathar e Bulgarikani Medikani Unia thaj e Unia e Obsteitrikengi thaj Gineakologistengi thaj e Pediatrikengi.⁹⁸

E Regulacia si pal e khamne zhuvja te avel len hakaj te alosaren medikani faciliteta. E zhuvjenge kas naj insuransi, avela hakaj ke obstetrikane ultrasound egzaminacia duvar perdal khamne si. Von shaj len o lashipen katar jekh pherdo paketo e medicinake thaj diagnozake egzaminaciengo, trivar.

O NRSF si suportirime katar o ‘Nacionalo Programo vash Prevencia thaj Kontrola e HIV-eski thaj e Seksualne Transmitime Infekciengi ande Bulgaria (2021-2025)’, thaj, ande partikularno, o dedikuime Parto c. “Marginalizirime etnikane komunitetura ande riziko” kompletirinen thaj zuraren e Mesura 2.1. “HIV prevencia thaj kontrolake aktivitetura” perdal anonimno thaj bi potjipeski konsultacia thaj testura vash HIV thaj seksualno transmisime infekcie ande mobilne medicinake ofisura definime ano Nacionalno Akciako Plano⁹⁹.

E Nacionalno Strategia vash o Sastipen e Chavorengo thaj e Ternengo thaj e Chavorengo Zutipen 2030, adoptisardi ando 2024, si ande relacia e NRSF-esa.

Kadala si e mesura save si dine ande Nacionalno Mapa pala Lungo Vramake Sastipeske Trubujimata, sar egzemplo, ando kotor pala e thana save na xutren medicinako zhutipe, but anda lende si Roma.¹⁰⁰

3.3.3. Romengi participacia

E Romane organizacie line kotor te keren gatisaripe ande NRSF-esko kotor vash o Prioritetno Sastipe. Pasha e aktivno kontribucia e Romane organizaciengo ando keripe thaj implementacia e Regulaciako numero 26 pala obstetrikane sastipe e zhuvljenge kas naj insuranso, amen trubul te vakeras pal o aktivitetura kathar o Nacionalno netrovko e sSstipeske medijatorengo, save afektirinen buteder kotora ando NRSF.

3.4. Maripe mamuj anticiganizmo thaj diskriminacia

E Nacionalo strategia e Bulgariake vash jekhipee, inkluzia thaj participacia e Romengi (2021-2030) si jekh fundavno dokumento savo si adoptisardo kathar o Bulgarikano governmento te lasharen e socialo integracia, jekhipe thaj e participacia e Romenqi ando publiko zhivdipen. O maj baro res ande strategia si te tiknjarel pes e socialno izolacia thaj diskriminacia mamuj e Roma. Kava trubul te del shaibe pe participacia ande themesko socialo thaj ekonomikano

⁹⁸ NMD, *Ot 2023 bremennite zheni ste imat pravo na razshiren paket ot zdravni uslugi* (From 2023, uninsured pregnant women will be entitled to an extended package of health services). Shaj dikhen: <https://nmd.bg/ot-2023-g-neosigurenite-bremenni-she-imat-pravo-na-razshiren-paket-zdravni-uslugi/>

⁹⁹ <https://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bq-BG&Id=1486>

¹⁰⁰ <https://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bq-BG&Id=1592;p.29>

trajo, ande lengi rola sar chache themutne. E strategia si ande relacia e Europaki Uniake generalne hakajenca pala socialo inkluzia thaj na-diskriminacia.

3.4.1. NRSF efektive ande problemako lasharipe

O NRSF si bazirime pe Europutne thaj sherutne nacionalne praktiki: Ande introdukcia si ramosardo:

“Na sa le Roma si subjektura e socialne ekskluziake ama sa shaj aven subjektura ande diskriminacia thaj shaj aven bi hakajenge.”

E introdukcia sikavel ke e Roma vaj aver grupura kas si kasave problemi sar e Romen, shaj aven viktimura ande diferentne tipura e diskriminaciake, vi pe personalno thaj vi pe institucionalno nivelo. O maripe mamuj diskriminacia thaj anti-Roma hatjaripe but vasno si keren komprehensivno, interdepartmentalno thaj multi-niveleski strategia so shaj kerel impakto pe kaver vasne elementura sar edukacia, sastipe thaj socialne aktivitetura. Te hatjaren e situacia e Romengi ande diskriminacia, but konzultacii thaj publikane vakeripe kerde, so ande relacia si e hakajesa thaj participacia keren e reprezentativne kathar publikane thaj civilne sektora.

Jekh EU-MIDIS II studia katar o 2020-to bersh dikhlja kaj pashe ko 61% katar e EU citizentura gindinen kaj e diskriminacia mamuj e Romani populacia si baro fenomeno ande EU thema. O rodipe phenel kaj fundone, historikane, thaj perzistentno, strukturalno, thaj butivar institucionalno thaj administrativno anti-Romano atitudo si pe sa e nivelura e Europako societetosko, manifestirindo pe sakodivesutni baza. Kadi reprezentinel baro pharipe e Romenge te resen sa e potencialura sar EU citizena. Vi te si len oficialnes sasto kotor e fundamentalne hakajengo, kadi populacia si specialo vulnerabilno, so maj butivar dikhel pes ande bi-socialno inkluzia thaj egaliteto, bi-adekvatno khera, segregaciaki edukacia, sastipe, thaj butji pe lungo vreme.

O RCM dikhel kaj bazirime pe akava rodipe, savo si kathar e COVID-19 epidemia, o atitudo vash e Romani populacia si maj nasul, thaj e konsekvencii e epidemiake shaj dikhen vi akana. Ko vakti e epidemiako dicholas e nasul situacia thaj e ekskluzia e Romengi kathar e bazikane sektora sar butji thaj edukacia, maj feder ande cikne gava. Sas studentura kon na zhangle te keren butji online ken a sas tehnologija vaj internet, thaj bari diskriminacia sas ande butji, so impakto kerdas pe manusha ande vulnerabilne grupura. O fenomeno e diskriminaciako si phanglo thaj vazdel e problemura ande svako socialo sektoro, na numa ande edukacia, beshipe, sastipasko zutipe, thaj buti. E klaro objektivurenca thaj jekh nevi butjasa te aresen chache paruvipe ande avutni dekada, e Evropaki Komisia propozil minimalne targetura vash o 2030, bazirime po progreso kerdo ando angluno fremo:

- Te ciknjaren e Romengi proporcija minimum pe dopash sar subjektura ande diskriminacia.
- Te aven duvar maj but Roma kon keren reporto kana hatjaren diskriminacia.

Ande kava kotor, pasha e idea te keren prevencia e diskriminaciake, si te keren promocia pal o koncepto pala komunikacia thaj zhivipe e hakajenca ande kazura e diskriminacie. Ama sar parto ande Europako fremo te kerel pes buti e problemasi si te ulaven idei thaj relevantne hakaja perdal e nacionalno strategia. Ama si te keren buti ande praktika, thaj kasavi butji si te keren so sip ala e regionalne specifikacii e vulnerabilne grupenge.

Pasha o barjaripe thaj e adopcia e Bulgariake Nacionalne Strategiake, thaj ande palune bersha, o them nakhlas bare geopolitikane thaj andrutne pharipe, sar o maripe ande Ukraina, e instabiliteta ando Mashkarutno Easto, e themeske politikane krize, thaj o ekonomikano pharipe pe Europako nivelo. Akava krize, sar e COVID-19 pandemia, paruvdas o institucionaluno fokuso dur kotar o resipe e Romane pushipeske, vi te si inkluzime ande nacionalne hakaja. O phanglipe kadale eventurengo e paruvipesa karing jekh nevo EU programosko periodo maj dur shudas e solucie. E institucie ashile but phangle e EU-eske finansiripnasa, so sas inkonsistento pal kadala krize, thaj ko nacionalo finansiripe sas pharipe vash politikane instabiliteta thaj e budzhetoski na-sigurnipe.

Importantno si sa e interesime rigenge te astaren o dialogo mashkar e institucie thaj e reprezentantura kathar o Romano sektoro. Akava shaj keren, te ashel pe lungo vreme o NCCEII. E buti ande regiova thaj gava trubul te avel maj but xurdikani thaj kerdini pale e specifikane regionalo trubujimata e vulnerabilo populaciake. Vi kaj e nacionalno strategija trubul te astarel e verver regionalne strategije thaj vi e komunalne strategije, akava butivar kerel pes formalo, bizo klaro butji thaj inovacie ande relevantne procesura. Maj but katar e majbare propozalura vash o NRSF si deskriptirime thaj inkludirime ande leste. Jekh kotar e rekomendacii kerde ande regionalno niveli si o keripe e regionalne vaj municipalne konsilenge vash etnikane thaj integraciake pushipe, kaj naj vasno o nav, zhutinela e relevantne politikane grupura thaj prmocia keren e bari kvalitetake butjake mashkar institucii thaj vulnerabilne grupura. Baro kotor kathar o na-govermentalno sektori patjal kaj o maripe mamuj diskriminacia si pe mitingura, workshopura thaj vakeripe, kaj e problemi si klaro vakerde thaj potencialne solucie roden khetanes. Zhutipe e lokalne instituciengo thaj organurengo, sar angluno stopo thaj starto pala ciknjaripe e diskriminaciako thaj xolimasko vakeripe mamuj e Roma, si but importantno. Trubul te zumaven te lasharen e butji thaj relacii e lokalne reprezentanturenca, sar shertutne, municipalne konsilura, edukaciake thaj sastipaske autoritetura.

3.4.2. Sinergia kaver akcienca

E aktivitetura save si ande kado dikhipe na keren kontradikcia e avere kotorenca katar o NRSF thaj e avere dokumenturenca pala maripe mamuj diskriminacia save si aprovirime katar e Bulgaria. O NRSF shaj te avel buteder zoralo, inkluzivno te propozil jekh specialno anekso savo kerel buti e anticiganizmosa, segregaciassa thaj diskriminaciassa.

Ande raportuime perioda, na sas barjaripe ande majbari Bulgarikani legislacia mamuj diskriminacia. E Komisia pala Protekcia mamuj Diskriminacia (CPD) ashilas relativno pasivno sar o mandato nachilas. E nevi kompozicia e CPD-eski sas alosardi katar o Parlamento ko 8-to Maj 2025-to bersh.

3.4.3. Romengi participacia

Romane organizacii si rodime partnerura ande keripe thaj implementacia kadale strategijaki. Participacia katar o CSO sektoro si promovirime katar e nacionalne thaj lokalne autoritetura, sar vi katar o sektoro. Butivar, buti e NCCEII-asa si jekh importanto shaibe e lokalone liderenge te den дума pal penge pharipe thaj rekomendacie. Jekh katar e bare problemura pala adopcia kadale strategiaki katar e minoritetura si te specifiknes deskriptirinen thaj identifikacia keren pala 'self-determinacia'. Varesave andar kadala komunitetura save si akharde sar 'Roma' katar ververutne distriktura thaj regionalne autoritetura identificirinen pen sar 'Turkura', 'Rumunikane' thaj aver. Dikhlam jekh iklipen e na-govermentalne organizaciengo thaj e politikane liderurengo andar kadava proceso e interakciako, vi te si len

problemura sar e 'Roma'. Kadi divergencia mashkar lokalne autoriteta thaj korkorutni populacia si motivacia pal e na-keripe e resipenge thaj butjenge ande regionalne strategii. Kado fenomeno, phanglo e korkorutne determinaciasa e vulnerabilne grupengo shaj te kerel tenzia thaj kazura e diskriminaciake ande Romane organizacii. Anti-Romani thaj anti-minoritaturengi retorika, sar chib e xojako, si majbut utilizirime katar politikane liderura thaj grupura katar nacionalistikano thaj konservativo spektro, thaj si maj frekvento fenomeno ande relacia pala politikani situacia ando them.

Bizo e ramosarde pharipe, e Roma vaj pro-Romane organizacie len than ko generalno proceso, thaj von si casne partura, e sherutne reakcii thaj rekomodacii lender aven.

4. Labjaripe e EU fundaciake instrumentenge

4.1. Kondicii vash EU fundeski implementacia vash Romengo egalipe

O ESF+ si EU-fondo savo del suporto e Romane inkluziake ko maj baro nivelo ande Bulgaria. Kado ko-finansiril duj operativne programura, programura vash o Barjaripe e Manushikane Resursengo thaj Edukacia. Duj lendar si jekh Specifiko Objektivno „Promoviripe e socio-ekonomikane integraciako e marginalizirime komuniteteng, sar e Romane manusha“. E Edukaciako Programo propozil o maj zuralo suporto vash e Romani inkluzia, jekhipe thaj participacia, ande soste si jekh targeting thaj mainstreaming dikhipe. Kadala faktora si dikhline ande sa e trin programoske dikhipe: o nacionalo, Integritime Teritorialno Investicia (ITI), thaj Komunitetikano Sherutnipe Lokalno Barjaripe (CLLD). O Programo vash e Manushikane Resurse del kasavo suporto, vi te kerel buti jekh maj tikne budzhetesa. O ERDF ko-financirinel e mere vash o beshipe thaj o nevide e mahalengo save shaj te den suporto vash e implementacia e NRSF-esko, vi te si leski kontribucia maj cikni sar o ESF+.

Katar jekh analiza pal e ESF+ programura, shaj phenas ke e Edukaciako Programo vazdel pesko suporto vash e Romane inkluziake mere pe jekh komprehensivno drom. Lesko Prioriteto 1 si akhardo “Inkluzivno Edukacia thaj Edukaciaki Integracia”. Kathe si shov grupe aktivitetunge te pheren trin specifikane objektivura. Jekh lendar si ESO4.10. “Promoviripe e socio-ekonomikane integraciako e marginalizirime komuniteteng sar e Roma”, savo si ande duj grupe aktivitetung/operaciengo: “Keren kondicie vash akceso ke edukacia perdal o lasharipe e demografikane, socialne thaj kulturake bariere” thaj “Kherutne programura ke municipalitetako nivelo vash desegregacia e shkolaki, prevencia e sekundarno segregaciaki thaj mamuj diskriminacia”. E Roma-relaciake targetura thaj indikatora si vi ande aver Prioriteta thaj operacie, ande save si e literacia, akceso ke maj bari edukacia (HE) vash vulnerabilne grupe, chore grupe, thaj na-sikavne butjareng, mashkar aver. Dizajni e programesko shaj avel o majlasho drom te involvirinel pes thaj te del pes suporto e Romane komunitetake perdal e EU fondura.

O totalno finansiripe vash e Edukaciako Programo si 786,795 miliona EUR. Katar kodova, 287,264 milionura EUR si dino pala Prioriteto 1. Dikhindo kaj e mere save si phangle e Romenca/vulnerabilne grupenca si vi ande aver Prioriteta, shaj phenas kaj o Edukaciako Programo del suporto e hakajes pal e Romengi edukaciaki integracia pe lasho nivelo.

O Programo si ando phanglpe e Strategikane Ramosa vash o Buxjaripe e Edukaciako, Treningosko thaj Siklipesko ande Bulgaria zhi ko 2030-to bersh, savo si strategiako dokumento pala barjaripe e Bulgarikane edukaciako¹⁰¹. Akava si egzemplo e koherenciako mashkar e mainstream dukaciake dokumentura thaj o ESF ko-financirime programo.¹⁰²

O Programo vash e Manushikane Resursengo Barjaripe del importantne shaibe vash e ‘soft measures’ te implementisarel pes o NRSF, specialo ande Butji, Sastipe, Themesko Hakaj,

¹⁰¹ Strategic Framework for Development of Education, Training and Learning in Bulgaria. Shaj dikhen pe Bulgarikani chib: https://www.mon.bg/nfs/2021/03/strategicheska-ramka-obrobuuchene_110321.pdf

¹⁰² Amalipe, *The Strategic Framework for the Development of Education (2021-2030) will include the educational integration of children and students from ethnic minorities*. Shaj dikhen: <https://amalipe.bg/en/the-strategic-development-framework-2021-2030-will-include-the-educational-integration-of-children-and-students-from-ethnic-minorities/>

Antidiskrimina, thaj Zuraripe e Romnjengo. Ande kado si specifiko Cilo 2, “Te zurarel pes e socio-ekonomikani integracia e marginalizirime komuniteteng, sar e Roma”. Akava specifikuil trin tipura e aktiviteteng: aktivitetura te den suporto te lasharel pes o akceso ke buti, zhanglimata thaj kvalifikacie; aktivitetura katar socialo inkluzia thaj akceso ke sastipe; thaj aktivitetura mamuj diskriminacia thaj te xosen negativne stereotipura thaj atitudo ande komunitetura. Jekh kotor e intervenciako si planirime ando fremo Specifiko Cilo 2, 154: “ Mesura te lasharel pes o akceso e marginalizirime grupeng sar e Roma ande edukacia, buti thaj te promovirinel pes lengi socialno inkluzia”. Ando programo si vi indikatora save si aplikime pala e Roma thaj pala aver minoritetura. Finansikano fremo e Specifiko Cilesko 2 si 79 milionia EUR. Akava si signifikantno majtikno kotor vash Roma / vulnerabilno grupe targetirime operacie ko Edukaciako Programo. Bizo odova, o suporto vash e Roma thaj aver vulnerabilno grupe si ande but aver kotora e HRDP-esko.

O Programo vash o Regionalo Barjaripen (RDP) del shaibe te implementisarel pes varesave cilura thaj aktivitetura save si sikavde ande NRSF-eske Prioriteta vash e Zhivipeske Kondicii. Ando Programo si specifikne objektivura “Nevljaripe e mahalengo/specifike thana saven si bi-lashe socio-ekonomikane karakteristike, respektindo o principio e na-segregaciako” thaj e Mesura “Beshipeske akomodacia” sar vi jekh kotor e Aktiviteteng. Shaj te avel aplicirime ande 50 urbane municipalitetura, distriktoke centrura thaj aver bare forura. E Programosko teksto butivar ramosarel pal o NRSF. Specifikne indikatora pala kadava mesura si ando Programo, vi te naj diferencirime pala grupe thaj na vakeren specifikne pala Roma. O RDP kerel buti vash Roma thaj Romani inkluzia pe but modesto drom ande komparacia e ESF Programenca.

Kado si pala ERDF-esko suporto pala e Roma so phenel e ITI-esko dikhipe. ITIs si maj but suportirime katar o ERDF thaj maj anglal si len ‘phare mesura’ asociime e lasharipesa ke droma, pani, thaj kanalizacia, mashkar aver infrastrukturake projektura. Numaj cerra ITI-a si mere save si phangle e socialne inkluziasa thaj numa jekh municipaliteta inkludisardas ande jekh katar pesko ITI o socialnio beshipe.

Sa e Programura sas kerdine katar specialne Butjarne Grupe save si kerdine katar jekh Dekreto katar o Konsilo e Ministrengo 142/2019. Ande kado si reprezentantura kotar o Menedzhmentesko Autoriteta, Ministeriumi vash Edukacia, Ministeriumi vash Buti thaj Socialne Hakaja, Ministeriumi vash Regionalno Lasharipe, aver institucie, socialne partnera thaj pandzh grupe e CSO-eng. NRCP, CPD, CEICSEM, sar vi CSO-ura save keren buti vash edukaciaki integracia e marginalizirime komuniteteng, sas prezentirime ande Butjaki Grupa. DG EMPL thaj DG REGIO sas permanentno konsultime thaj dine peng, gindo thaj rekomendacie pal sako drafto.

Implementacia e trin programurengi zhi akana, maj feder save si phangle e Romane hakajenca, sikavel o tikno nivelo e interesosko mashkar e municipalitetura te keren participacia ande mere e socialo inkluzia thaj e Romengi integracia phangle e ITI-eske dikhipesa. Vi te si e municipaliteturen (thaj aver beneficiaren) o shaibe te shuven ande peng, ITI socialo inkluzia e Romengi integracia thaj socialne beshipeske mere, von na kerde kadava po angluno akharipen vaj numaj pe jekh limitirime nivelo. Ama akava shaj avel e situacia ko avutno akharipe. O Ministeriumo vash Regionalno Barjaripe / o Autoriteto vash o Regionalno Barjaripe kerdas numa jekh akharipe pal e ITI-esko drom zhi akana (Juli 2023). O dujto akharipe si akana planirimo thaj azhukeren te avel anunsirime ando angluno kotor e bershesko ko 2025.

Sar egzemplo, e Edukaciako Programo akceptisardas trin tipuria Aktiviteturango pala ITI: literacia, komprehensivne programura pe municipalno nivelo pala desegregacia e shkoleni, prevencia pala sekundarno segregacia thaj diskriminacia, thaj dujto edukacia. O Programo thovda 91.1 milionura EUR vash akava. Palal o angluno akharipe thaj e evaluacia sa e ITI koncepturengi save sas dine, dikhle kaj o maj baro kotor e projektengo sas numa 'phare mesura' thaj maj tikno katar o dopash inkorporisardas teritorialo investacia ande edukacia thaj socialo inkluzia: 81 katar 165 konceptura sas aktivitetura save sas eligibile pal e Edukaciako Programo. Feri 37 anda lende sas aprovisardo khatar le Regionalne Konsilura vash Lasharipe. O summa so si dino kadalenge si maj baro katar 14 milionura EUR vaj 16% katar o dedikuime love. Mashkar lende, o interesu e beneficenturengo sas pal e dujto edukacia¹⁰³ (20 ITI konceptura vash 6.445.090 EUR), municipalne programura vash desegregacia (12 ITI konceptura vash 3,8 milionura EUR) thaj edukacia e phurenge (shov ITI konceptura vash 1,9 milionura EUR).¹⁰⁴

Vi o interesu e municipalitetengo thaj aver posibilno beneficiarengo te keren aplikacia vash e aktivitetura save si phangle e Romenca suportirime kotar o HRDP andar o ITI sas but kovlo, 32 ITI.¹⁰⁵ E situacia sas jekh e 'Beshipeski Akomodacia' mesurasa ando RDP. Numaj jekh vaj duj ITI-a inkludisarde jekh mesura ande relacia e socialo kherenca ando angluno ITI-esko akharipe. E maj bute municipalitetura inkludisarde but 'phare mesura' (finansime katar o ERDF), lengo interesu pala 'beshipeski akomodacia' thaj specialo pala socialo khera sas but kovlo.¹⁰⁶ Shavel ka kado sas vash e modesto kampanja pal populariziripe e shaipenge, bi-atraktivne socialne khera, bi-manglipe e municipalitetengo te den prioriteti e Romenge beshipeske tmd. Akava si signali savo sikavel seriozno problemia pal EU kohezijake fonde save si kerdine te resen e desegregacia e kherengo.

O 'Romenqo specifiko objektivo', e implementacia e Edukaciake Programoski astardas pes e akharipesa pal e propozicia "Zhutipe e Interkulturalno Edukaciake" finansisardo kathar o ESO4.10: "Promocia e socio-ekonomikane integraciaki e marginalizirime komuniteturengi, sar e Rroma". Duj aver akharimata save si suportirime katar kadi mesura sas anunsirime ande linia e ITI-eske dikhpesa: Komprehensivne Municipalne Programura vash Desegregacia, thaj Adulto Literacia. Ando paluno sesia e Komitetosko vash Monitoring (28 Novembro 2024), duj nacionalne akharimata sas anunsirime e jekhe/similarne cilonca thaj anavenca.¹⁰⁷ Von reflektirinen importantneparuvipe save si phangle ke Romengi edukaciaki integracia thaj ko NRSF. O tikno nivelo e interesosko e potencialne beneficiarengo (municipalitetura, shkola/xurdelin thaj CSO) te keren aplikacia si seriozno pharipe. O Menadzhmento kerdas pozitivne butja te tiknjarel o administrativno pharipe ando gatisaripe thaj reportiripe e projekturengo, sigutnipe e potjinake, thaj te nakhel e trubujipe e themesko zutipe/ minimis,

¹⁰³ Sar phenel o 'dualno edukacia', e studentura ande profesionalne gimnazie sikljon ande shkola (2 vaj 3 divesa) thaj ande jekh fabrika vaj ande jekh firma, kaj von keren praktikane studie.

¹⁰⁴ Informacia prezentirime katar o Menadzhmento e Edukaciako Programosko ano khedipe e Komitetosko vash o Monitoripe ko 27. Novembro 2024.

¹⁰⁵ Intervju e Tzvetan Spasov-esa, sherutno e HRDP-esko.

¹⁰⁶ Interju e Assya Dobrudjalieva-sa, membro ko RDP Monitoring Komisia.

¹⁰⁷ Amalipe, *The Education Program Committee approved eight new operations and discussed a host of issues, including the change to the Preschool and School Education Act*. Shaj dikhen: <https://amalipe.bg/en/the-education-program-committee-approved-8-new-operations-and-discussed-a-host-of-issues-including-the-change-to-the-preschool-and-school-education-act/>

mashkar aver mere save sikaven e CSO sugestie. Ama trubun te keren aver akcie te vazden o intereso e potencialne beneficiarengo. O xosipe e de minimeske kathar e socialno inkluzia thaj edukaciake projektura, bare pre-potjin, bare ulavipe e indirektne lovenge, thaj te den 'cash flow' e CSO-enge aprovisarde projektenca, si sa vasne thaj zurale butja te keren maj bari CSO participacia. Te keren jekh maj lasho publikano thaj politikano environment e civilne butjake thaj te xosen e xojake vakeripe mamuj CSO-ura (vi Romane CSO-ura) si but vasne butja.

E Edukaciako Programo inkerdas duj bare mainstream operacie, e Edukaciake Ministeriosa sar o angluno beneficiari. Duj aver operacie si aprovirime kotar o Komiteti vash Monitoripe, ama zhi akana na sas putarde kotar o Ministeriumi vash Edukacia. E Rromane chavore len than ande duj operacie ('sistemikane projektura') – 'Suporto pala sukceso' thaj 'Zuralo starto' – vi te si o suporto limitirime maj but pe skurto kursura ande bulgarikani chib/literatura thaj matematika. Ande kadala skurto kursura naj interkulturalne elementura thaj interaktivne dikhipi, keren e metodura sar e shkolake regularne lekcije. Sar rezultato, lengo efekto si limitirimo, ama si pozitivno. Solduj projektura zhutinen e butji e edukaciake mediatorengo, ama numa shtar chchura ande jekh dives. E idea si kaj kadala projektura numa den kontribucia pala butjaripe e edukaciake mediatorengo save si finansirime katar o Dekreto pala Finansiripe (themesko budzheto): ande ruralne thana thaj ande shkole thaj xurdelina saven si cikne numerenge studentura, e themesko budzheto del love pala butjaripe 0,5 mediatorengo pala sako shkola/ xurdelin thaj e sistemsko projektura den kontribucia ke potjin e mediatorengo.

E Manushikane Resorsengo Lasharipesko Programo akana astardas te implementisarel o "Romano objektivo." Ano vakti e sesiako e Komitetosko vash o Monitoripe ko 26 Novembro 2024, sas aprovirimo jekh akharipe, "Suporto vash e vulnerabilno thaj Marginalizirime Komunitetura." Avela jekh kompetitivno akharipe pe nacionalno nivelo ando target 86 municipalitetonca kaj o numero e self-identifikaciake Romengo si 1000. CSO-ura avena e maj bare beneficiarura thaj sako projekto shaj lel maksimum 750 000 EUR.

E Operacia (propozime kathar o Menadzhmentosko Autoriteto thaj aprovirimo kotar o Monitoring Komiteto) involvirinel nesave kovlipe thaj shaj azhkeren limitirime intereso thaj impakto, ke:

- Kado labjarel e 'de minimis' regula vash e CSO-ura, thaj kadi si jekh but nasul specifikacia. Kekh CSO te kerel aplikacia thaj lel suporto, na avel eligibilno vash aver projekto le Europake Fondoske pe trin berša. Akava limitiripe si kerdo pe kompanie thaj aver ekonomikane entitetura te arakhel pes o marketi. Ama e Bulgarikane Menadzhmentoske Autoritetura labjaren ke CSO-ura, inkluzivno ande thana kaj naj marketo thaj naj ekonomikano karaktero. E limitacia naj labjardi pe municipalitetura, shkoli, thaj aver publikane institucie. E eksperienca katar o angluno planirimo periodo (vi andar o HRDOP thaj andar e Dzhantripe thaj Edukacia vash Godyaver Lasharipe OP) sikavel kaj kadi limitacia kerel te aven avri shudine but zurale organizacie thaj te avel slabo intereso vash kasave akharimata.
- E sherutno kriteria e pre-definisarde municipalitetenge ("municipalitetura ande save e self-identifikaciake Romengo numero si 1.000 manusha") den prioriteta e distriktoke centrurenge (kaj e rroma shaj te keren jekh tikno kotor amaj lengo gin nakhela 1.000), thaj e sudutni Bulgaria (maj but sar duj-trito kotor e Bulgariake populaciaki ande sudutne regionura zhuven, thaj maj but shaibe si kaj e municipaliteten si maj but sar 1000 rezidentura kon self-identifikaciake Roma si). Sar

rezultati, numa 38 kotar 86 municipaliteta si ande nordutni Bulgaria, bizo dikhipe e EU-sko angazhipe te prioriteta kerel vash investipe. Importantne ruralne municipaliteta ande Nordutni Bulgaria kaj si bari Romani populacia si bisterde ke cikne si.

- Kava kriteria del akcento pe self-definicia, savo na akceptisarel e 'Romen' sar jekh umbrelako termo so inkludisarel grupuren kon na keren self-identifikacia sar Roma.. Ande Bulgaria, but Rroma slef-identifikuin pen sar Turkura/Millet, Rudari, thaj aver grupe. Vi len si socialno thaj ekonomikane problemura sar odolen kon phenen pal pend eke Roma si, thaj vi von hatjaren anti-Roma diskriminacia. E operacia na zhanel te resel akala bare grupura. Edukaciako Programo (thaj o Ministeriumo vash Edukacia) arakhlas jekh lasho drom te nakhel kava problemo, ke labjarel objektivne kriteriumura save naj bazirime numa pe self-definicia, sar e edukaciako nivelo e dadengo thaj dejengo Jekh similarno solucia shaj te arakhen ando HRDP.

Amen azhukeras ke te na paravel pes o kriteriumo pal o anglal-alosaripe e municipalitetengo thaj te na xosen e themeske zhutipeske/ de minimis kondicii save na ekonomikane si (o maj baro set e aktiviteturengo ande operacia naj ekonomikane thaj naj len marketo), e sasti operacia avela implementisardi numa pe jekh limitirime nivelo, limitirime impaktosa. Anda kadi mangel e Romane organizaciengere reprezentantura paruvipe. Sas len butjako kidipe e HRDP Managing Autoritetasa ko agor e Januarako 2025-to bersh thaj dine propozalo kaj sa e municipaliteta kaj si Roma/vulnerabilne grupe trubun te aven shajutne finalne beneficiaria (te si cikne, shaj te keren e implementacia e projekteski e municipalitetenge grupasa) thaj municipalne autoritetenca sa possible beneficiarura, von te si ando konzorcium e CSO-esa. Aver rekomendacia sas kaj e operacia na kerel buti e regulasa de minimis.

Anglal kadi Operacia, o HRDP propozisarda finansiripe vash e Roma / vulnerabilne grupe Operacie ando ITI (Prioriteto 2 "Socialo Inkluzia thaj Egalne Shaibe", "Integracia e Marginalizirime Komuniteturengi sar e Roma"), ama lengo intereso sas but cikno, sar si eksplicirime maj opre.

Ando aver HRDP mainstream Operacie si Roma, sar phenel e Managing Autoriteta. Sar egzemplo, o akharipe "Suporto va'she chavore" azutisardas maj but desar 10.000 agorutne beneficiarura, maj but sar 35% andar lende sas Roma¹⁰⁸. Jekh Romano CSO membro andar Monitoringosko Komiteto phendas kaj kadi operacia sas mishto kerdini, thaj reslas signifikantno intereso katar e municipaliteta, thaj reslas but marginalizirime Romane familii.¹⁰⁹

E Roma si vi agorutne beneficiarura katar but aver mainstream Operacie. E informacie dine katar o HRDP Managing Autorita sikaven ke, 18,000 lungo-vramake bibutjarne manusha sas suportirime ande Prioriteto 1. Katar kadala, 7,000 sas minoritetonge reprezentantura. Karing 42.000 citizenura ande vulnerabilne situacie sas suportirime ande linia e Prioritetosko 2, thaj o numero e minoriteturengo reprezentanturengo sas 10.000.¹¹⁰ Vi te si kade, si phares

¹⁰⁸ Intervju e Tzvetan Spasov-esa, sherutno e HRDP-esko.

¹⁰⁹ Interju e Spaska Petrova-sa membro ko HRDP Monitoring Komisia.

¹¹⁰ Prezentacia "Programo vash o barjaripe e manushikane resursengo, fizikano progreso", prezentisardi ande sesia e Komitetosqi vash o Monitoringo ando 26-to Novembro 2024-to bersh.

shaj zhanas ke o kotor e Romengo kon andekadala operacie si, proporcionalo e Romenca kon si ande vulnerabilne situacii, soske naj kasave informacii. Amen gindinas kaj von aresen jekh relativno cikno numemro e Romengo kon si ande lungo vrama bibtjaripe thaj aver phare situacije. E Roma save si resle si relativno majbut motivime, ke na reprezentisaren e maj chore familii thaj marginalizirime komunitetura. Kava vakeripe si suportirimo kotar o bi-aktivno participacia kotar e butjarne mediatora (save si butjarne ke butjarimaske ofisura numa ko cikno numero, thaj na len kotor ko avrutne aktivitetura), sar vi kotar e intervjuja e Romenca kotar o grassroot nivelo.

Kazaki studia: Financiripe e Edukaciake Mediatorenge: kathar ESF Themesko Budzheto

E Edukaciake Mediatora keren buti sar specifikne ‘mosto’- mashkar e shkole, e xurdelina, thaj e dada thaj e deja vaj e lokalno komunitetura. Kotar o 2018 bersh, numa cerra edukaciake mediatora keren buti ande Bulgaria. Ando 2018-to bersh, Ministeriumo pala Edukacia zorardas e edukaciake institucie te keren buti e edukaciake mediatorenga thaj te labjarenspecificke love save si dine pala buti e vulnerabilne grupenca, save sas dine katar o budzheto e themesko perdal o Dekreto pala Financiripe. O numero e mediatorengo vazdilo, numa sas inke but tikno. Akava si soske o Ministeriumo vash Edukacia inkludisardas shaibe te alosaren edukaciake mediatoren ando “sistemikane projektura” (vaj projekturaimplementime kotar o MoES sar konkretno beneficiari e fondenca kotar e Dzhantripe thaj Edukacia vash Godyaver Baripe) sar o “Suporto vash Sukseso” thaj “Aktivuno inkluzipe ande pre-shkolaki edukacia”. Sar rezultato, o numero e edukaciake mediatorengo vazdas pes karing 1,000.

Sol duj sistemsko projektura agorisarde ko 2022 bersh, but shkole thaj o Amalipe kerde advokacia anglal o MoE vash o zhutipen e themeske budzheteske vash e potjin e edukaciake mediatorenge. O MoE introducisarda o Nacionalno Programo ‘Suporto e Edukaciake Mediatorengo thaj e Socialo Butjarnenge’ katar o Juli 2022 zhi ko Juni 2023. Ande kadi perioda, kerdilas klaro kaj o nevo Edukaciako Programo del suporto e edukaciake mediatorenge numa partikanes (e dopash diveseski buti) ke themesko zhutipe trubun te inkren kadi suksesoski praktika. O gavermento phendas ke na del specialne love vash e edukaciako mediatora thaj maj but dependisarel pe shkolake budzhetura. O Amalipe, o naformalno Nacionalno Navorko e Edukaciake Mediatorengo, thaj but shkole kerde jekh advokaciaki kampanja thaj jekh nacionalno peticia. Von xuterde suporto kathar e e sikavnenge trade unia, shkolake principalenge unia, o Ombudsman, ambasadorura thaj maj but katar 21,000 citizentura. Sig pal o alosaripe e neve Bulgariake Gervermentesko, pe problema rakhle lashi solucia. Kerde paruvimata ando Dekreto pal o Financiripe, save den specialne love te alosaren edukaciake mediatoren.¹¹¹

Sar rezultati e paruvipnasko ando Dekreti vash finansiripe, e themesko budzheto del sako bersh 5 miliona EUR, so si pe potjin e edukaciake mediatorengo, asistentengo e sikavnengo, thaj socialune butjarnengo. E shkole thaj e xurdelina saven si koncentracia e vulnerabilne studentongi len akala love, save finansirinen e love e 1.260 mediatorenge. Kado finanso si dino sako bersh.

^{111 111} Amalipe, The Council of Ministers approved the changes in the Financing Ordinance, which guarantee the long-awaited funding for educational mediators. Shaj dikhen: https://amalipe.bg/en/educational_mediators_success/

E edukaciake mediatora si ande deskripcia e shkolengi thaj xurdelinengi thaj kodola hakaja si len sar e aver butjaren (Decembro 2023). O shaibe vash o profesionalo treningo e edukaciake mediatoro sas aprovisardo ando Augusto 2024.¹¹²

E edukaciake mediatora si egzemplo sar o suporto vash jekh lashi, suksesoski praktika so shaj avel transferime katar o ESF+ ko themesko budzheto.

4.2. Roma civilno societeta ande EU fundeski implementacia

Roma thaj pro-romani civilno societeta len aktivno kotor ko gatisaribe ande majbare EU kofinancirime programura. O shaibe vash kadava sas dikhli ando Dekreto e Konsilosko e Ministrengo 142/2019,¹¹³ savo definisarda e preparacia e Partneripesko thaj e (operativne) programura vash o periodo 2021-2027. Artiklo 7, paragrafo 4, punkto 14 del shaibe panzh tipurengo CSO-enge te alosaren penge reprezentantura ande Butjake Grupe ande gatisaribe e programurengo. Jekh tipo e palutnengo sas “organizacie save kerena buti pal socialno inkluzia thaj integracia e marginalizirime grupengo”, thaj buteder kotar e Roma thaj pro-Romane CSO-ura aplicirinde pe kadi kategorija. O Dekreto phenel, le CSO-ura trrubunas te keren aplikacia kaj sikaven pengi eksperienca. Le aprovisarde organizacie katar sako tipo e CSO-urengo trubunas te alosaren perdal o konsenso (jekhutnes), jekh participantes thaj maj but trin vice-participanturen ande Butjaki Grupa. O intereso e Romane thaj pro-Romane CSO-enge sas but zuralo, thaj von alosarde penge reprezentantura ande Butjaki Grupa pala gatisaribe e Dzhantripe thaj Edukacia OP (Deyan Kolev, Centro Amalipe), Manushikane Resorsengo Lasharipe OP (Spaska Petrova, Asocijacija Neve Droma), Regionura ande Lasharipe OP (Gancho Iliev, Lumako Asocijacija bi Borderengo), thaj o Partnership Agreemento.

Kotar e programesko gatisaribe, e Romane CSO-ura resle politikano pharipe te inkorporinen o Specifikno Objektivno “Socio-ekonomikani integracia e marginalizirime komunitetengo, sar e Roma” ko ESF programura. Akava sine kotor taro nasul trendo te mukhen e aktivitetura so resen e Roma. Te keren buti pal akava, e Romane organizacii kombinirinde penge rekomendacii ke Butjake Grupura, bichalde oficialne lila ke majbare Manadzhmentoske Autoritetura, Europaki Komisia, thaj ko majbaro ambasado, thaj kerde kavera advokaciake aktivitetura. Von resle suporto katar o DG EMPL thaj e vasne ambasada. Sar rezultato, e ESF (operativno) programura inkludisarde e “Roma Specifikno Objektivno” sar vi e sherutne sugestie ande Operacie sugestime katar e Romane reprezentantura ande Butjake Grupura.¹¹⁴ E Edukaciako Programo inkorporisarda majbut sugestie katar e Romane CSO-a, ande save si e tipuria aktiviteturengo (Operacie), e kombinacia katar e targeting thaj mainstreaming dikhipe, e kombinacia katar e nacionalno thaj teritorialno dikhipe, indikatora, thaj shaibe e

¹¹² Amalipe, *A new profession, “Educational Mediation,” has been approved for inclusion in the List of Professions for Vocational Education and Training*. Shaj dikhen: <https://amalipe.bg/en/a-new-profession-educational-mediation-has-been-approved-for-inclusion-in-the-list-of-professions/>

¹¹³ Shaj dikhen: <https://www.eufunds.bg/sites/default/files/uploads/eip/docs/2020-11/%D0%9F%D0%9C%D0%A1%20%E2%84%96%20142%20%D0%BD%D0%B0%20%D0%9C%D0%A1%20%D0%BE%D1%82%202019%20%D0%B3.pdf>

¹¹⁴ E aprovirime verzie e Edukaciake Programoske thaj e Programoske vash o Barjaripe e Manushkane Resursengo si disponibile ko: <https://www.eufunds.bg/bg/opseiq/node/7361> Palal e analize pal e maj bare areslipen thaj e pharipe save si asociime e neve Edukaciake Programosa, dikh <https://amalipe.bg/en/what-would-the-new-education-programme-fund-in-pre-school-and-school-education/> thaj <https://amalipe.bg/en/challenges-for-the-new-education-programme/>

CSO-enge te keren aplikacia. E Manushikane Resursengo Lasharipesko Programo inkludisardas but sugestie propozime katar e Romane CSO reprezentantura, vi te si limitirime o “Romano Specifiko Objektiv” pe teritorio dikhipe.

Importantne sugestie katar e Roma/pro-Romane CSO-ura sas vi ande neve Regionura ando Barjaripe Programo: ande Specifikne Objektivura “Nevjaripe e mahalengo/specifikane thanaengo saven si bi-lashe socio-ekonomikane karakteristike, respektirindo o principio pala na-segregacia” thaj “beshipeski akomodacia”, sar vi Aktivitetura.¹¹⁵

Romane thaj pro-Romane CSO-ura len kotor aktivnes ande Monitoringoske Komitetura ande majbare EU-ske kofinancirime programura. O shaipe vash kadava si dino ando Dekreto e Konsilosko e Ministrengo 302/29.09.2022 po kerdipe e Komiteturengo vash o Monitoring Komiteto vash Partnership Agreemento ande Bulgaria thaj e programura save si kofinansime katar o ESAF vash o periodo e programosko 2021-2027.¹¹⁶ Artiklo 13, paragrafo 3, punkto 11 definisarel shtar tipura e CSO-enge save si eligibilno te alosaren penge reprezentantura ande Komitetura pala Monitoripe. Organizacie save keren buti ando umal socialo inkluzia thaj integracia e marginalizirime grupengo si jekh katar e shtar tipura e CSO-enge. Von inkludirinen reprezentantura katar e Lokalno Iniciative Grupura save si kerdine ande linia e CLLD-esko drom. Alosaripnaski procedura sas organizime katar o Menadzmentoske Autoritetura ando Oktobro thaj Novembro 2022. O Roma thaj pro-Romane CSO line aktivno kotor ande leste thaj alosarde penge reprezentantura ande Komitetura pala o Barjaripe Manushikane Resursengo (Spaska Petrova, Asocijacia pala Nevo Drom), Edukaciako Programo (Deyan Kolev, Centro Amalipe), Assya Dobrudjalieva (Habitat vash Manushipe), thaj Ruralne Areange Lasharipe Programo (Karmen Makaveev).

Le reprezentantura e Romane thaj pro-Romane CSO-enge si mashkar e maj aktivne participantura ande Monitoring Komisia. Von keren advokacia vash problemi, sar:

- Anuncirime e operaciengne Romane targerosa: kadava mangipen sas jekh kontinuacia pal e inkorporacia e “socio-ekonomikani integraciake e marginalizirime komuniteturengi, sar e Roma” ande vrama e gatisaripnaski e neve programurenge. Specifikne akharimata save den suportu e interkulturalno edukaciake, desegregaciake, e siklipeske perdal jekh trajo thaj kursura pala literacia e phurenge, thaj te del suportu pala vulnerabilne thaj marginalizirime komunitetura, save anuncirime zhi akana. Operacie te den suportu e univerzitetoske studiengo e vulnerabilno studentonge thaj aver initiative save inkludisaren baro kotor e Romengo si planirime ke avutne shona.
- Anunciripe e puterde akharipenge vash e CSO-ura: ande anglune programoske periodura, jekh pharo tendinca dominisardas e implementacia e EU-ske fondurengi ande Bulgaria, so si e “operacie konkreto beneficiarengne” save si e themeske institucie vaj socialo partnerura (trade unia thaj butjarnenge unia). Akava si sostar e CSO-ura

¹¹⁵ Interjuvo e Assya Dobrudzhalieva-sa participante ko , participante kotar e Butjarni Grupa vash Preparacia thaj ano Monitoring Komiteti e Regionengo ano Programi vash Barjaripe 2021-2027.

¹¹⁶ Shaj dikhen: https://www.eufunds.bg/sites/default/files/uploads/eip/docs/2024-10/POSTANOVLENIE_302_na_MS_ot_29092022_q_za_sazdavane_na_komiteti_za_nabludenie_na_Sporazumenieto.pdf

keren advokacia vash puterde akharimata e CSO-enge thaj aver tipurenge e beneficiarurenge (shkole, xurdelina tmd.). Jekh maj lasho balanso thaj ekuilibro mashkar e akharimata rigjarde karing e themeske institucie thaj karing e CSO-ura thaj aver beneficiarie si ande akanutni perioda. Bute kotar e Roma/vulnerabilno-grupe-targetime Operacie save si anunsirime vaj si planirime inkludisaren o shaibe e CSO-enge te keren aplikacia sar beneficiaria. Ama o labjaripen e kriteriumurengo 'themesko zhutipen/de minimis' zurales limitisarel kadala shaimata.

- Inkluzia e Romengi thaj aver vulnerabilne grupengi ande mainstream Operacie: sar kaj jekh baro gin e Operaciengo zhal maj dur te avel implementisardo katar e respektivne themeske institucie (maj but ande edukacia), si importante kaj e maj bare Operacie (akhardine "sistemikane projektura") te aven lache vi e Romane chavorenqe thaj lenge dadenge thaj e dejenge. Vi te si varesave indikatora save si phangle e Romenca ande neve programura thaj ande anketa kadale mainstream programurengo, lengo suporto pala Romani inkluzia si inke limitirime.
- Te nakhel pes e themeske zhutimata/de minimis regulacie vash e projektura save si phangle e vulnerabilne grupenca thaj implementisarde katar e CSO-ura: E Menadzmentoske Autoritetura ande Bulgaria aplikisaren o themeske zhutipen vash sa e projektura save si implementime katar e CSO-ura. Kava si seriozno problemo savo phagel e participacia e CSO-enge ande Bulgaria. Astarda pes ko angluno planirimo periodo, kana jekh vaj duj projektura nakhle o de minimis margino 200,000 EUR (o limito anglal o 2024). Sar rezultato, but akharimata andar o HRDOP thaj SESDOP na resle soske na sas aplikantura vaj cerra aplikantura sas (maj but katar e CSO-a pherde penge de minimis mangimata). Odoleske e Roma thaj aver CSO-a kerde advokacia te xasaren o de minimis regulo vash e CSO-a. Von kerde buteder droma te vazden akava mangipe anglal o OECD¹¹⁷, Europake Komisaria¹¹⁸, nacionalno Menadzmentoske Autoritetura, Centralno Koordinaciaki Unia thaj aver. Sar rezultato, e Operacie asociime e Edukaciake Programosa (astarindo katar 'Suporto e Interkulturalno Edukaciake...') keren buti e themeske zhutipeske regulenca pe jekh but tikno nivelo: von keren buti numa e butjarenca e organizaciake aplikanturengo. Akava nane perfektno solucia, thaj o zumavipe keren maj dur.

Pasha e egzemplura pala lashi participacia thaj sukcesura pala advokacia, e Komitetura pala Monitoripe thaj aver formalizirime strukture vash o menadzmento e EU fondurengo si asociirime bute egzemplurenca pala formalno thaj bisukcesutni participacia. Ande generalo, e reprezentantura katar e themeske institucie si maj but katar e participantura ande sa e Monitoring Komitetura, sar si dino ando Dekreto 302/2022, kana e CSO reprezentantura si limitirime pe shtar. Si but kazura kana na respektisaren mangimata katar e CSO-a. E shaimata e civilo societeteke reprezentanturengi te len kotor ando chachokeripe e deciziengo si phanglo bute faktorenca, sar o gatisaripe e respektivone Menadzmentoske te inkludil e Romane pushimata, suporto katar e EC reprezentantura, kooperacia e sociale partnerenca,

¹¹⁷ Amalipe, *The problem of the application of the State aid regime in the focus of the European institutions*, Shaj dikhen: <https://amalipe.bg/de-minimis/>

¹¹⁸ *Meeting of European Commissioners Dali and Yourova with non-governmental organizations from Bulgaria*. Shaj dikhen: <https://amalipe.bg/en/meeting-of-european-commissioners-dali-and-yourova/>

lengi aktiviteta ande sasto periodo (na numa ande kidimata e Monitoring Komitetoske), kooperacia e Menadzmentoske Autoritetosa tmd. Interjuvura e diferentne CSO-enca sikaven diferentno nivelo e gatisripeske mashkar e Autoritetura save keren buti e sugestienca katar e CSO-a, katar o baro nivelo e kooperaciako thaj kamipnasko (Edukaciako Programo) zhi ko limitirime (Regione ande Barjaripe). Ande varesave kazura, e Romane CSO participantura resen zuralo suporto, ama si kana lenge majbare sugestie naj akceptisarde.

Kazaki studia: E Romane CSO-enge rekomendacii pal o nevo Edukaciako Programo

Palo e procedura vash alosaripe e CSO participantengo ande Butjako Grupo vash gatisaripe e neve Dzhantripeske thaj Edukaciake OP, e grupa e 'organizaciengo save keren buti ando umal socialno inkluzipe thaj integracia e marginalizirime grupengo' alosardas e Deyan Koleves (Centro Amalipe) sar reprezentanto thaj e Milena Kadieva (Gender Alternativura), Gancho Iliev (Luma Bi Granicengo) thaj Spaska Petrova (Nevo Drom) sar vice reprezentanturen. Ko akava drom o Romano CSO reprezentanto aktivnes las kotor ande saako sesia e Butjake Grupake.

O Menadzmentosko Autoriteto na manglja te inkludisarel o Specifiko Objektivno "Socio-ekonomikani integracia e marginalizirime komunitetengo sar e Roma" ko angluno drafto e neve programesko. Akava dikhelas pes sar 'garavdi politikani decizia' katar o gavermento, sar sas e situacia e neve Manushikane Resorsenge Lasharipeske OP-esa.

Romane CSO reprezentantura sigo kerde reackia, propozininde kaj o Rroma-targetirime Specifiko Objektivno te avel andre ande duj Operativne Programura. Von informirinde vi e Bulgariake institucie thaj e Europaki Komisia, sar vi e Grupa e Ambasadorengi pal e Romane puchimata¹¹⁹, pal lengi pozicia¹²⁰. Sas len nesave advokaciake kidipe e Menadzmentoske Autoritetenca, e respektivno ministrenca vaj viceministrenca thaj DG EMPL-enca. Ko agor, o Kolev na manglja te suportirinel o angluno drafto pal Dzhantripe thaj Edukacia OP ke na inkludisardas Roma targetoske Specifikno Objektivno.

DG EMPL rekomendisarda kaj akava Specifiko Objektivno te avel kotor ando nevo OP. Kodo vi vakerdas pal e importancia te inkorporiril pes e Rroma-relaciake indikatora thaj cilura ande sa e Specifikna Objektivura thaj aktivitetura. Sar rezultato, o dujto drafto e SEOP-esko las kadala elementura.

Romane CSO-ura vazden aver sugestie vash o nevo operativno programo, mashkar lende si inkorporacia e tipurengo aktivitetengo thaj Operaciengo vash o suporto e interkulturalno edukaciako, desegregaciako, thaj aver. O maj baro kotor lendar sas thodine ando nevo Edukaciako Programo (o agorutno anav le neve programosko). Sar rezultato, o Edukaciako Programo del suporto e Romengi inkluzia, egaliteto, thaj participacia ande duj droma, targetirime thaj mainstream droma, significantno finansiripe thaj Operacie save si aksesibilno e CSO-enge.

¹¹⁹ GARI (Grupa ambasadorura pe romane pushimata) si jekh grupa 14 ambasadoronca anda EU, Schweiz, Bari Britania thaj USA ande Bulgaria.

¹²⁰ Kolev, Deyan. *Operational programs between real needs and indecisiveness: look at the new programming period*. Shaj dikhen: http://www.amalipe.com/files/publications/Operational%20programs_en.pdf

5. Maj but rakhipe

O angluno RCM raporto kerdas 13 rekomendacie e nacionalne autoritetonge. Aprovacia e NRSF-eski perdal jekh Decizia e Parlamentoski, reformacia e Nacionalone Konsiloski vash e Kooperacia pal-e Etnikane thaj Integraciake Pushimata, reformo e NRCP-eski, gatisaripe e aneksurenge ando NRSF (“Plano e merenca te marel pes kontra o anticiganizmo, e diskriminacia, e segregacia ande edukacia, e anti-Romane stereotipura thaj e prejudicii” thaj “Anekso ando suporto e operaciengo NRSF”), suporto vash o institucionalo barjaripe thaj o kapaciteto e civilne organizaciengo te keren kooperacia ke implementacia e NRSF-eski thaj e lokalno Akciake Planura¹²¹. Ama cerra katar kadala rekomendacie sas pherde, maj feder kaj labjarde e EU fondura.

Kana analizacia keras pal e NRSF implementacia, si te las sama:

1. Katar o 2021, e Bulgaria sas jekh permanento politikani kriza thaj instabiliteto, efta generalo alosarimatenca thaj 10 guvernura paruvde pen (o paluno, kana kerde kadava raporto, sas alosardo ko 16 Januari 2025). Maj but institucie na keren buti efektivo ande akava environmento.

2. O maripe ande Ukraina maj dur ciknardas e politikani atencia pala e Romengi inkluzia, egaliteto thaj participacia. Vi te si relativno cikno o numero e Ukrainake nashle manusha ande Bulgaria, e atencia pala e Roma-targetime politika sakana sas cikni, thaj maj dur ciknjarda pes.

3. O nivelo e anticiganizmoske thaj socijalno distancake mamuj e Roma si but zoralo. Kado kerel jekh negativno efekto pe sa e Romani integraciaki politika. O Bulgarikano NRSF na kerel buti pe akava problemi, sar si ramosardo maj xurdikanes ande kado dokumento.

4. O vazdipe e xojake vakeripesko mamuj o civilno societeto thaj e anti-CSO retorika si jekh pharo trendo ande palune shona. Ko Augusto 2024, o Bulgarikano Parlamento adoptisarda paruvimata ko Hakaj vash Publiko Edukacia savo xosel “LGBT propaganda” ke shkola thaj kerel publikano ambienti savo patjarel e buti e CSO-enge ke shkola. Jekh drafto e hakajesko “Registracia e avrutne agentengo” si propozime kotar e ultra-nacionalistikani thaj anti-EU grupo *Vazrazdane*, sar ande aver restriktivune draftura vash legislacia. E pro-Eu grupura si majoriteti ando parlamento thaj na akceptisarde kadal hakajesko drafto ko 5 Februari, ama si seriozne semnura kaj shaj te avel negativno paruvipe.¹²²

Dikhindo o fakto kaj e CSO-raa si jekh katar e sherutne zhutora e Romane hakajenge, akava anti-CSO environmento si negativno konsekvenco e NRSF-eske.

¹²¹ RCM, Civil society monitoring report on the quality of the national strategic framework for Roma equality, inclusion, and participation in Bulgaria, p. 40.

¹²² Kolev, D. *The New Measures Against Crisis and Corruption: Fight Against Civil Society*. Shaj dikhen: <https://amalipe.bg/en/cso-2025/>.

Konkluzii thaj rekomendacii

E implementacia e NRSF-eski kerdas limitirime praktikano progreso. E paruvimata ando NRCP sas kerdine, ama von na zurarde lesko limitirime mandato, responsibilitetura thaj manushikane kapacitetura. E regulaciaki zor e neve Strategiaki ashel but maj tikni sar trubulas, thaj vi maj tikni si sar e angluni. O akanutno NRSF sas aprovirimo katar jekh ministerikani decizia thaj na involviril jekh maj baro spektro e instituciengo. O nevo vastnipe e neve Akciako Planosko si tikno; maj anglal inkludisarel aktivitetura save si aba implementisarde thaj na den neve. Rromengi participacia ande sasto implementacia, monitoringo thaj evaluacia si but cikni. Jekh brigako trendo si o vazdipe ke xojake vakeripe mamuj o civilno societeto thaj restriktivno legislacia ande akava dikhipe.

Positivo barjaripen ando periodo savo si ando dikhipe si o keripe e profesiake vash edukaciake mediatora, o finansiripen katar o budzheto e themesko, sar vi o seriozno involvipen e Europake fondurenqo (maj but e programurenqo finansirime katar o ESF+). Odova si majbut kathar e advokacia e Romane organizaciengo thaj o suportu kathar e Europaki Komisia.

Seriozne pharipe si e diskriminacia thaj xojake vakeripe mamuj e Roma, segregacia ke edukacia, beshipe thaj baro e Romengo kas naj insurasno.

Rekomendacii e nacionalne autoritetenge

1. Te propozinen thaj aprovisaren o NRSF perdal jekh Decizia e Parlamentoski. E aprovirime verzia trubul te inkludisarel jekh maj baro kotor e aktiviteturenqo (vi kodola vash e institucie save si biphangle katar o Konsilo e Ministrurenqo) thaj te inkludisaren jekh mangipe vash bershutni diskusia ando Parlamento vash e implementacia e NRSF-eski.
2. Te gatisaren thaj te aprovisaren ande pashutni kooperacia e Romane thaj e pro-Romane civilne societetenca e aneksura ando NRSF: "Planiripe e masurenge te marel pes kontra o anticiganizmo, e diskriminacia, e segregacia ande edukaci, e anti-Romane stereotipura thaj e prejudicii" thaj "Anekso e planirime operaciencia te zhutinen e implementacia e NRSF-eski".
3. Te reformacia keren ko Nacionalno Konsilosko pala Kooperacia pala Etnikane thaj Integraciake Puchimata dikhindo e sugestie katar Romano thaj pro-Romano civilno societeto, thaj sigurindo realo participacij katar vucho niveleske politikane oficerura (ministrura).
4. Vi, te kerel pes reforma pe Nacionalno Romano Kontakto Punkto kerdindo jekh specialo jekhipe savo akharel pes 'Romengi egaliteta, inkluzia thaj participacia'. Te vazdel pes o kapaciteto e NRCP-esko thaj te alosaren e Rromen (mashkar lende vi e Romnjen) te keren butji ande leste.
5. Te keren reforma thaj zoralipe e Nacionalne Romane Platformesko te sigurinel participacia e majbaro setosko e Romane thaj pro-Romane CSO-enge, thaj majzurali kooperacia e kavere interesime rigate. Keren buti e saste setosa e Konsiloske Rekomodaciengo ande relacia pala e kooperacia mashkar o NRCP, NRP, Romano civilo societato thaj egalitetoske organura (inkluzivno o Ombudsmano) te kerel pes monitoringo thaj reportu pala diskriminacia.
6. Butji e targetime populaciasa te keren mapa pal e vulnerabilne Romane komunitetura thaj te keren e arakhadimata te informirinen thaj te den suportu pala maj dur kerdipe e politikako thaj implementacia e NRSF-esko.

7. Te lasharen o Sistema vash Monitoring, Evaluacia, thaj Kontrola e Roma Kontakt Punktosko te lasharel pes o kidipe e egalitetoske datengo (lashes garavde, desegreguime thaj anonimizirime), thaj te labjaren sistematikanes te zhutinen e inkluziake hakaja thaj e implementacia e NRSF-eski.

8. Te den ko Akciono Plano jekh specialo kotor savo si ande relacia pala suporto pala institucionalo barjaripe thaj kapaciteto e civilne amalipaske organizaciengo te keren kooperacia ande NRSF implementacia thaj lokalo Akciake Planurengo. Te den suporto vash fundosaripe taro umbrela e Romane thaj pro-Romane organizacienge, vi finansiako suporto thaj kapacitetosko vazdipe thaj zoralipe.

9. Delegisaren e CSO-enge e implementacia varesave aktiviteturengi thaj e love save si trubun: e delegirime aktivitetura trubun te aven finansirime vi katar e ESF+ programura thaj vi katar e themesko budzheto.

10. Te xosen sa e pharipe thaj te keren lashe kondicie pala efektivo participacia e civilo societatoske organizacienge ande implementacia e projekteurengi ande EU programura. Kodo trubul te inkludisarel te xosen e bi-justifikuime aplikacia katar e themeske azhutimata/de minimis regule, te den lashi angla-potjin, shaipe e CSO-enge te implementisaren bare projektura, tmd.

11. Maj bari participacia e ERDF-eski e lasharipesa ko beshipe thaj besjipeske kondicii e Romenge: targetime operacii te lasharen e o beshipe/beshipeske kondicii e vulnerabilne grupenge ande pre-definirime thana, te sikaven e kondicionaliteta e municipalitetenge save labjaren o ERDF, thaj kade kerena investo ande maj chore area tmd.

12.. Te sigurisarel pes o maj zuralo involviripe ko ITI thaj CLLD ando suporto e implementaciako e NRSF-esko.

13.. Te keren kondicie te keren jekh Romani umbrela koalicia. Kava trubul te avel andre ando konsultativno proceso pale Romane integraciake hakaja thaj ando sasto keripe anti-diskriminaciake thaj edukaciake masurengo, sar vi aver vasne kotora. O finansiripe savo trubul vash lungo vremako butji thaj kapacitetosko barjaripe trubul te avel dino katar e themsko budzheto vaj katar e EU love.

14. Keren jekh lasho legalo thaj publikano environmento vash o civilo societeto te kerel buti: zhutinen te na avel xoli mamuj le CSO-ura, te na avel restriktivo legislacia (sar egzemplo, o 'hakaj mamuj e avrutne agentura', mikso e lobiske thaj advokaciake ando hakaj pal lobivo tmd.) Promovirinen partneripe mashkar institucie thaj CSO-ura pal Romane pushipe.

Rekomendacii e Europikane institucienge

15. Te keren monitoring pal e implementacia e Bulgarikane NRSF-eski, te zorarel maj zurali politikani atencia, maj baro involviripe e civilno societatosko, thaj olabjaripe e lovengo katar o EU vash e hakaja save si phangle e Romenca.

16. Te keren monitoring pal e negative lasharipe ande legislacia thaj ando publiko environmento ando dikhipa e civilone participaciako thaj e CSO aktiviteturenge, te keren sigutno reacia pal kadala negative lasharipe thaj te den suporto e inicativenge e Bulgarikane CSO-enge.

17. Te den suporto e institucionalo barjaripeske thaj kapaciteto e Romane thaj pro-Romane civilne societatoske perdal o 'Citizenura, Egalipe, Hakaja thaj Valore Programo'

(CERV) katar o DG Justicia thaj aver kasave programura. Te vazdel pes o finansiripe e nacionalne CSO-enge perdal e RCM initiative pala o 2025.

18. Te zoraren o labjaripen e EU-eske lovengo perdal e nacionalne programura (maj feder ande Edukacia, Manushikane Resordengo Lasharipe, Regii ande Barjaripe thaj Ruralne Arenage Lasharipe Programo) perdal e propozalengo akharipe puterde e CSO-enge.

Rekomendacii e civilne societake

19. Te den klaro responso pe sa e daravipe katar e restriktivo legislacia vaj akcia katar e institucie thaj e politikane partura thaj pe sa e nasulipe katar o publikano environmento, kade te losaren pei Europaki thaj demokratikani orientacia ande Bulgariaki thaj ande Bulgariaki societeta.

20. Keren buxle koalicie thaj networkura, inkludisaren vi e Romane organizacien, save kamen te protektisaren o publikano imidzho e CSO-enge thaj te keren butji kontra antidemokratikane tendencieng e ando politikano zhivipen, institucionalo aktiviteti thaj publikano gindipe.

21. Maj dur te zurarel pes e palutne phanglipe e alosaripnaske thanenca (e grupe savenge keren buti e NGO-ura), so vazden o suporto e alosarimasko thanenge.

22. Te zurarel pes e kooperacia thaj e advokacia ando nacionalo thaj ando lokalo nivelo, vi ando keripe jekhe Romane/pro-Romane umbrela organizaciako/koaliciako.

23. Te promovirinen o vazdipe e kapacitetosko e CSO butjarengo ande relacia pala strategikano planiripe, monitoringo thaj evaluacia, sar vi ande relacia pala e individualne hakaja thaj sar te respektuin len.

24. Keren advokacia thaj len kotor ande reformacia, ando vazdipen, thaj ando zoraripen e Nacionalne Romane Platformesko.

Rekomendacii kaver intresime rigenge

25. Te implementirinen e Municipalne Romane inkluzijake planura thaj e Municipalne Projektura (inkludisarde perdal o ITI thaj CLLD) ande pashutni kooperacia e lokalno Romane komunitetonca.

26. Te vazden o budzheto thaj e manushikane resursura katar e komunalne thaj regionalne konsilura pal etnikane thaj integraciake pushimata, kadala strukture te keren buti maj efektivnes.

27. Te labjaren ITI thaj CLLD pala aktivitetura save targetisaren Romen thaj Rromane mahale.

28. Te den avri love pala projektura save si phangle e Romenca.

29. Te targetisaren thaj aktivnes involvirinen lokalne organizacien thaj tereneske butjarnen ande realizacia katar e municipalne Romane integraciake planura, delegirime aktivitetura thaj budzhetura.

Referencii

Listha e interjuvengi

Totalne 30 eksperturenca kerde interjuvura:

- 3 katar NRCP,
- 3 katar the anti-discriminaciake organizacii,
- 3 katar Manadzhmenteske Autoriteti e Europake fundengo programo,
- 8 katar municipalne institucii ande 5 municipalitutura (3 forura thaj duj ruralne, 3 ande nordikani Bulgaria thaj 2 ande sudikani Bulgaria),
- 1 katar Bulgariaki Akademia e Dzhantripeski,
- thaj 9 katar Romane thaj pro-Romane CSO-ura.

Fokus grupura:

Duj fokus grupura sas implementisarde e participaciasa e lokalne thaj nacionalne-nivelenge CSO-enca.

Vasne hakajenge dokumentura thaj reportura

Administrative Monitoring Report on the Implementation in 2023 of The National Strategy of the Republic of Bulgaria for Equality, Inclusion and Participation of Roma People (2021 – 2030). <https://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=1676>

Amalipe (2020), Operational programs between real needs and indecisiveness: look at the new programming period. Shaj dikhen: https://amalipe.bg/wp-content/uploads/2022/08/Operational-programs_en.pdf

Amalipe (2022), Challenges for the new Education Programme. Shaj dikhen: <https://amalipe.bg/en/challenges-for-the-new-education-programme/>

Amalipe (2022), The Strategy of Missed Opportunities was adopted. Shaj dikhen: <https://amalipe.bg/en/the-missed-opportunities/>

BHC (2024), Human rights in Bulgaria in 2023. Shaj dikhen pe Bulgarikani shib: <https://bghelsinki.org/bg/reports/human-rights-in-bulgaria-in-2023>

Council of Ministers, Sistema za monitoring i kontrol na NSRBIR (System for Monitoring and Control of the National Strategy of the Republic of Bulgaria for Roma Integration). Shaj dikhen: <https://nrcpsystem.government.bg/SitePages/%D0%9D%D0%B0%D1%87%D0%B0%D0%B%D0%BD%D0%B0%20%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%86%D0%B0.aspx>

EC, Assessment report of the Member States' national Roma strategic frameworks {COM(2023) 7 final}. Shaj dikhen: https://commission.europa.eu/publications/assessment-report-member-states-national-roma-strategic-frameworks-full-package_en

EAA Grants, Local Development, Poverty Reduction, and Enhanced Inclusion of Vulnerable Groups. Shaj dikhen: <https://www.eeagrants.bg/en/programs/local-development/news/obshha-informacziya-za-programa-mestno-razvitie>

ERRC (2024), Forgotten futures. Shaj dikhen: <https://www.errc.org/reports--submissions/forgotten-futures-romani-children-in-state-care-in-bulgaria>

Initiatives for Equal Opportunities (2024). Forgotten futures. Romani children in state care in Bulgaria. Shaj dikhen: https://www.errc.org/uploads/upload_en/file/5631_file1_forgotten-futures-romani-children-in-state-care-in-bulgaria.pdf

Interim resolution of the Committee of Ministers of the Council of Europe on the implementation of the judgment in the case of Yordanova and Others v. Bulgaria, 2020.: [https://hudoc.exec.coe.int/eng#{%22execidentifier%22:\[%22001-206991%22\]}](https://hudoc.exec.coe.int/eng#{%22execidentifier%22:[%22001-206991%22]})

National Strategy of the Republic of Bulgaria for Equality, Inclusion and Participation of the Roma (2021-2030). Shaj dikhen: https://commission.europa.eu/system/files/2021-12/national_strategy-_english_google.docx.pdf

Natsionalen Plan za Deistvie za perioda 2022-2023 godina (National Action Plan for the period 2022-2023). Shaj dikhen: <https://nrcpsystem.government.bg/legal/forms/allitems.aspx>

Natsionalen Plan za Deistvie za perioda 2024-2025 godina (National Action Plan for the period 2024-2025). Shaj dikhen: <https://nrcpsystem.government.bg/legal/forms/allitems.aspx>

Programa Obrazovanie (Program Education). Shaj dikhen: <https://sf.mon.bg/?go=page&pagelid=364>

Programa Razvitie na choveskite resursi (Human Resources Development Program). Shaj dikhen: https://esf.bg/wps/portal/program-hrd/documents.ophrd/phrd/HRDP_SFC_v.1.8_BG%20final%20approved

Programa Razvitie na regionite 2021-2027 (Regional Development Program 2021-2027). Shaj dikhen <https://www.eufunds.bg/bg/oprd/node/11555>

RCM, Civil society monitoring report on the quality of the national strategic framework for Roma equality, inclusion, and participation in Bulgaria. Shaj dikhen: <https://amalipe.bg/wp-content/uploads/2023/07/RCM2-2022-C1-Bulgaria-FINAL-PUBLISHED-CATALOGUE.pdf>

ROMACT, 2022, Analysis of the challenges concerning registration at a permanent address and possession of identity documents of persons living in homes without a valid lawful basis. Shaj dikhen: https://www.coe-romact.org/sites/default/files/romact_resources_files/Final_Report_Address%20registration_IDs_ENG_0_0.pdf

ROMACT (2023), They are treated as cases, not people (analysis of the application of the social services act with regard of preventive community work in Roma communities and in neighborhoods with a concentration of poverty in Bulgaria, in the context of development of the national map of social services).

Stoychev, V. (2023). Regionalna ocenka na specificnitate predizvikatelstva, koito srestat uiazvimi grupi i obstnosti, vuv vruzka s diskriminaciata, netolerantnostta, ezika na omrazata i prestapleniqta ot omraza (Regional assessment of the specific challenges faced by vulnerable groups and communities in relation to discrimination, intolerance, hate speech and hate crime). Shaj dikhen: <https://nohate.bghelsinki.org/cms/wp-content/uploads/2023/05/report-largo-23-final3.pdf>

Strategicheska ramka za razvitie na obrazovaniето, obuchenieto i ucheneto v Republika Bulgaria (Strategic Framework for Development of Education, Training and Learning in Bulgaria (2021-2030).Shaj dikhen: https://www.mon.bg/nfs/2021/03/strategicheska-ramka_obrobuuchene_110321.pdf

Zahariev B. and I. Jordanov (2023). Civic participation and civic values among children and young people from vulnerable school communities.Shaj dikhen: https://amalipe.bg/wp-content/uploads/2023/12/Youth_engagement_en.pdf

Zahariev, B. and I. Jordanov (2024). Obstestveni naglasi kum politikite za romska integracia prez 2023 (Public attitudes towards Roma integration policies in 2023).Shaj dikhen: <https://osis.bg/wp-content/uploads/2024/09/Roma-policies-BG-ed-24.08.24.pdf>

Lishta e problemengi thaj kondiciengi

Maripe mamuj anticiganizmo thaj diskriminacia

Problemura thaj kondicii	Signifikancia	Identifikacia perdal e strategia	Rodipe te keren	Definisarde targetura	Xurdipe pal e NRSF implementacia relevantno ke problema
Maripe mamuj anticiganizmo thaj diskriminacia	kritikalno problema	hatjardo limitenca	lasho ama si te lasharen	lasho ama si te lasharen	<p>Adoptirime mesura Te zuraren e Anti-Diskriminaciake Organuren Te zoraren o Legalo Fremo: Te keren buti pe workshopura thaj publikane konzultacii</p> <p>Efektivipe e mesurengo Lasho ama si te lasharen vash e politikani situacia thaj o COVID-19.</p> <p>Resipe e mesurengo E majbare interesime riga thaj e reprezentantura si kontaktirime. Trubul te ciknjarel pes o reslipe e ekspertonge save keren buti ko than.</p> <p>Datengo kidipe Limitirime vash e phare politikane situacia thaj frekventno paruvipe e instituciengo thaj responsabilno manushengo</p>

Edukacia

Problemura thaj kondicii	Signifikancia	Identifikacia perdal e strategia	Rodipe te keren	Definisarde targetura	Xurdipe pal e NRSF implementacia relevantno ke problema
Edukaciaki Segregacia	Kritikalno problema	ramosardo ama naj mishto analizime	prezento ama naj dosta	cerra targetura ama naj relevantne	Adoptime mesura
Baro numero ke Shkolako Mukhipe	Kritikalno problema	lashi identifikacia thaj analizacia	lasho ama si te lasharen	lasho ama si te lasharen	O NRSF thaj lesko Akciako Plano anglunes inkludisaren e aktivitetura save si implementirime katar diferentne institucii anglal lengo implementiripe. Naj andre neve aktivitetura. Naj neve aktivitetura save si implementirime mashkar 2022 thaj 2024 naj ando Akciako Plano.
Siklarengi Prejudicia thaj Bi kapaciteta	Kritikalno problema	ramosardo ama naj mishto analizime	prezento ama naj dosta	cerra targetura ama naj relevantne	Edukaciako Programo del suporto pala importantne aktivitetura pala e Rromengi edukaciaki integracia, sar si sikavnengo treningo, introdukcia maskarkulturaki edukaciaki, desegregacia, etc. NRSF si jekh angluni kondicia pala ESF programura.
Ekonomikalno Pharipe thaj Socialno Izolacia	Kritikalno problema	hatjardo limitenca	naj	naj	Efektivipe e mesurengo Limitirime; na sas adoptime signifikantno legislativno vaj sistemsko paruvipe. Te anel pes lungo vremako finansiripe katar o themsko budzheto pala edukaciake mediatora si jekh katar e eksepcie. Signifikantne love katar e themsko budzeto sas dino.
Na lasho Monitoring thaj Datengo Kidipe	Kritikalno problema	ramosardo ama naj mishto analizime	prezento ama naj dosta	naj	O efektivipe katar e mere pala Edukaciako Programo si diferentno thaj mol pe kapacitetura e beneficiarengo.
Cerra reprezentacia e Romane kulturake thaj Chibake	Signifikantno problema	ramosardo ama naj mishto analizime	prezento ama naj dosta	cerra targetura ama naj relevantne	Resipe e mesurengo Fokusirime maj anglal pe initiative pe lokalno nivelo bi baro nacionalno implementiripe. Edukaciake mediatora si jekh eksepcia savi reslas po nacionalno nivelo. E sikavnengo treningo savo si suportirime andar o Edukaciako Programo reslas baro numero e sikavnengo thaj shkolengo.
Limitime Skopo e NRSF Intervencieng	Signifikantno problema	ramosardo ama naj mishto analizime	prezento ama naj	lasho ama si te lasharen	Datengo kidipe Naj etnikane disagreguime date, so kerel pharp te dikhen o chachutno progres.
		hatjardo limitenca	prezento ama naj		

Eksternale Faktora phararen e situacia	Signifikantno problema	lashi identifikacia thaj analizacia	dosta naj	naj	
Na dosta Romani reprezentacia	Signifikantno problema		lasho ama si te lasharen	lasho ama si te lasharen	

Butji

Problemura thaj kondicii	Signifikancia	Identifikacia perdal e strategia	Rodipe te keren	Definisarde targetura	Xurdipe pal e NRSF implementacia relevantno ke problema
Lokalno thaj trans granicengi eksplotacia	signifikantno problema	ramosardo ama naj mishto analizime	naj	naj	naj
Butjaki integracia e ciklikane trans granicenge mingrantenge ande lokalno nivelo (ande originako them)	kritikalno problema	ramosardo ama naj mishto analizime	naj	naj	naj
Terne kon naj ande butji, edukacia vaj	signifikantno problema	lashi identifikacia thaj analizacia	lasho	lasho ama si te lasharen	Adoptime mesura Promocia e butjake perdal motivacia, vokaciake zhutipe thaj treningo e bibutjareng.

treningo (NEET)					Efektivipe e mesurengo Klaro thaj logikane referenciake indikatora Resipe e mesurengo Nacionalno resipe Datengo kidipe Self-identifikacia, ethniciteta-bazirime, voluntarno datengo kidipe
Diskriminacia ande butjako marketo kathar e manusha kon butji den	Signifikantno problema	ramosardo ama naj mishto analizime	naj lasho	naj	E mesura na dichol patjivali: 'Te kerel pes rodipe pala diskriminacia mamuj e Romani populacia ande butjarimaske thana' na phenel khanchi pala referencia, sampling, coverage, indikatora, tmd.
Risko e Romnjenge thaj Romane chajenge kathar chore area ke subjekto avena ande manushikano trafiko thaj zorake seksualne servizura	kritikalno problema	ramosardo ama naj mishto analizime	prezento ama naj dosta	cerra targetura ama naj relevantne	Adoptirime mesura Sa e mere si fokusirime numa pe treningo e policiake oficerengo, so trubul te avel numa o angluno paso (sar egzamplo, formalo identifikacia). Naj mere save si phangle e komunitetoske prevenciasa, informalo identifikaciasa vaj pre-identifikaciasa e manushengi save si ando riziko; naj mere save si phangle e proaktivno investigaciasa thaj krisaripnasa, naj mere save si ande relacia e finansikane kompenzaciasa e viktimenge; naj mesura fokusirime pe protekcia katar THB andar e familiako networko
Ciklikano ramosaripen ando thaj avrial e subsidiaro butjako	Signifikantno problema	naj identifikacia			Subvencionirime buti miksime e promoviripe e antreprenoriako. E mesura save si ande relacia e subvencionirime butjasa si karakterizirime katar miksarde fundura, jekh definime cilo 6,000 vash o periodo 2021-2027, bi klaro justifikacia vaj jekh procena e trubuimatengi thaj bi klaro sub-perioda. Sar si definirimo, shaj te raportirinel pes sako beneficiari: terne, zhuvlja, 55+ bershenge, sar Roma thaj na Roma.

Sastipe

Problemura thaj kondicii	Signifikancia	Identifikacia perdal e strategia	Rodipe te keren	Definisarde targetura	Xurdipe pal e NRSF implementacia relevantno ke problema
Ekskluzia kathar publikano sastipesko insuranso (inkludisarime kas naj them, trito themeske manusha vaj EU mobilne)	kritikalno problema	ramosardo ama naj mishto analizime	prezento ama naj dosta	naj	Si targetime mesura te zhutinen e khamne zhuvljen thaj sigutno obestrikanu grizhipe kodolenge kas naj sastipesko insuranso. Ama naj preventivne mere save si phangle e anglune mukhipe kathar o sastipasko sistemo vaj pala proaktivno inkluzia.
Limitime akceso ke sastipeske servizura ke naj kasave servizura ando gav vaj municipaliteta e ruralne vaj durutne regienge	kritikalno problema	Naj ando NRIS	Si mesurmentura ande akciako plano	OGkonzultacii Mammografia Chavorengi vakcinacia thaj kontrola	Si 2,000 OG kontrolura mobilne OG ofisurenca planirime vash sasti perioda 2022-2023, thaj sar kado numero mamografikane kontrolura. Si 265 municipaliteta ande Bulgaria thaj opral 100.000 Romane zhuvlja (so phenel o censo ko 2021-to bersh), e efektive kadale mesurengii si relativno tikno. Planirime si mobilne vakcinacia e chavorengi ama naj jekh procedura vash e evaluacia e trubuimatenqi vaj jekh referencia. E identifikacia si dino ko Lolo Trushul thaj o NHIF. Anda kodo, e chavore save ashile bi registraciako, ke lenge daden thaj dejen naj resitracia, sia ando riziko, ke shaj ashen bi vakcinengo. Naj aver mobilno medicinake servisura planirime vash o periodi.
Limitime akceso ke emergencia	Kritikalno problema ande varisave municipalitetur; signifikantno problema e themeske	naj	naj	naj	

Limitime akceso ke bazikano grizhipe	Kritikalno problema	naj	naj	naj	
Limitime akceso ke prenatal thaj postnatal (angla thaj pala biandipe)grizhipe	Signifikantno problema	lashi identifikacia thaj analizacia	lasho	relevantne targetura si indentifikirime	Amandmano e Ordinancako, 26 Avgusto 2022 thaj ando Juni 2024. O skopo e medikalne servizengo pal obestrikane grizhipe e zhuvjenge kas naj insuranso inkludisarel e hospitalno grizhipe perdal klinikano drom. No. 005 "Biandipe" thaj klinikano drom No. 001 "Grizhipe ande hospitala e khamne zhuvjenge kas baro riziko si"save si buxjarde.
Nasul akceso ke seksualno/reprodukciak o sastipe thaj familiake planiripeske servizura	Signifikantno problema	naj	naj	naj	
Specifikne pharipe ke maj lasho sastipe e vulnerabilne grupenge sar phure Roma, Roma disabilitetonca, LGBTI thaj kavera	Signifikantno problema	hatjardo limitenca	lasho ama si te lasharen	lasho ama si te lasharen	Te den servisura 21 mobilne unitetonca thaj te identifikisaren but vulnerabilne komuniteturen stigmasa: HIV/AIDS, adiktirime manusha thaj chavore. Bi-sensibiliteto karing le Romane phure vaj le Roma LGBTIQ+
Diskriminacia/anticigani zmo ande sastipe (sar segregaciake servizura, zorake sterilizacia)	Signifikantno problema	naj	naj	naj	
O bilasho labjaripe e mediatorengo ande varesave municipalitetura ande kaver rola sar sastipe	Cikni problema	hatjardo limitenca	lasho ama si te lasharen	lasho ama si te lasharen	Piloto jekh neve dromeske palmei sastipeski mediacia ande efta municipalitetura: e sastipeske mediatora si butjarne direkto ande hospitala thaj kadja si bi-phangle katar e politikane paruvimata ando nivelo e municipalitetako
Jekh signifikantno	Cikni problema	ramosardo ama	lasho ama si te	lasho ama si te	Si but resle mere te vazden e rola thaj o prestizho e sastipaskere mediatorengo:

paruvipe e sastipaskere mediatorengo		naj mishto analizime	lasharen	lasharen	treningo, certifikacia, nacionalo registro, lashardo deskripcia e butjaki
--------------------------------------	--	----------------------	----------	----------	---

Beshipe, esencialne servizura thaj environmentalno justicia

Problemura thaj kondicii	Signifikancia	Identifikacia perdal e strategia	Rodipe te keren	Definisarde targetura	Xurdipe pal e NRSF implementacia relevantno ke problema
E Romen avri shaj shuven zorasa kathar e informalne thana	kritikalno problema	Naj ramosardo	naj	naj	E Bulgariake autoritetura na keren rekognicia pal e diskrimincacia.
Naj evaluacia pal e mesurmentura pal zorake evikcii	Signifikantno problema	Naj ramosardo	naj	naj	Vi te naj prezento ando NRIS vaj Akciako Plano, vash e Yordanova thaj aver mamuj Bulgaria, o Ministeriumo vash Justicia kerda butjarni grupa thaj kerdas buti avrial legalno thaj socialno rodipaske konsultaciake servizura te dikhel o puchiye thaj trubujipe. Ama zhi akana na sas kerde nisave paruvimata andei legislacia
Illegalno residencia thaj informalne khera ke naj len personalne dokumentura	Signifikantno problema	Naj ramosardo	naj	naj	Vi te naj prezento ando NRIS vaj ando Akciako Plano, vash nevi solucia e personalune dokumentendar, azhukerel pes jekh efekto pe akava pushipe ko avutnipe.
Naj socialne khera	kritikalno problema	hatjardo limitenca	prezento ama naj dosta	cerra targetura ama naj relevantne	O numero e municipalne kherengo ando them si 32.225, kote si 0,8% kotar o Nacionalno Fundo vash Beshipe. 82,240 manusha, vaj 1.2% kathar e populacia, si khera. Numa 899 socialune khera si, save si ando teritori e 25 municipalitetengo thaj realizime ando OPRD 2007-2013 vaj 2014-2020 zhi ko

					2023 bersh. E targetura thaj referencii si thodine katar o Ministeriumo pala Regionalno Barjaripe naj dosta thaj naj justifikime katar e procena e trubumaski.
Nasul fizikalno sekuriteta e kherenge (but chore nasula khera)	signifikantno problema	ramosardo ama naj mishto analizime	naj	naj	Naj politikano mangipe ando MRDRB direktorato responsibilo pale Romengi integracia, so kerel rezultato ande indirektno institucionalo diskriminacia. Naj aplikabilo thaj lashe mesura save si kerdine pala e trubujimata. Anda kodi naj mesura ke e khera illegalne si.
Naj akceso ko uzho paji	signifikantno problema	ramosardo ama naj mishto analizime	naj	naj	
Naj akceso ke sanitacia	signifikantno problema	ramosardo ama naj mishto analizime	naj	naj	
Naj akceso ke elektriciteta	signifikantno problema	ramosardo ama naj mishto analizime	naj	naj	
Limitime vaj naj publikane gunujesko kidipe	signifikantno problema	Naj ramosardo	naj	naj	
Cikne tatjaripeske kondicii (familii na zhanen te tatjaren sa e	signifikantno problema	Naj ramosardo	naj	naj	

sobi/sakana kana trubulas)					
But zhene ande cikni area/than (uzho than/soba sako familiake)	signifikantno problema	Naj ramosardo	naj	naj	
Beshipe ande segregaciake thana/mahala	signifikantno problema	Naj ramosardo	naj	naj	
Ekspozicia karing e phare, nasula faktora	signifikantno problema	Naj ramosardo	naj	naj	
beshipe pe area kaj si naturalne pharipe vaj environmentalnes nasula area	signifikantno problema	Naj ramosardo	naj	naj	
Limitime akceso vaj naj akceso ke publikano transporto	signifikantno problema	Naj ramosardo	naj	naj	
Limitime akceso vaj naj akceso ke zelene thana	signifikantno problema	Naj ramosardo	naj	naj	

Socialno protekcia

Problemura thaj kondicii	Signifikancia	Identifikacia perdal e strategia	Rodipe te keren	Definisarde targetura	Xurdipe pal e NRSF implementacia relevantno ke problema
Baro riziko e choripeske thaj materialne thaj socialne deprivaciake	kritikalno problema	naj	naj	naj	
E programura pala suportu e lovengo na garantuin jekh akceptuime nivelo e minimalno lovengo sako famiiake	signifikantno problema	naj	naj	naj	
Limitime akceso ke potjinako zhutiipe (kovlo zhanipe, pharipe ande administracia, stigma)	signifikantno problema	naj	naj	naj	
Na efektive eligibilitetake hakaja (mishto-dizajno si-kana o testing zhutinel kodolen kas trubul; butjake rodipeske kondicii zhutinen e motivacia te zhan pale ande butji)	signifikantno problema	naj	naj	naj	
Kovli fleksibiliteta ande	signifikantno	naj	naj	naj	

potjinake zhutipeske programura save paruvipas e paruvipeske kondicii e familiake	problema				
---	----------	--	--	--	--

Socialne servizura

Problemura thaj kondicii	Signifikancia	Identifikacia perdal e strategia	Rodipe te keren	Definisarde targetura	Xurdipe pal e NRSF implementacia relevantno ke problema
Naj aksesiblo e nacionalno mapa pal socialne servizura e Romenge (naj mobilne preventivne komunitetaki butji thaj in-situ komunitetaki butji ando hakaj)	kritikalno problema	naj	naj	naj	
Familii kon ande informalne khera beshen si 'invizible' e socialne servizenge ke naj len rezidenciaki registracia	kritikalno problema	ramosardo ama naj mishto analizime	naj	naj	Vi te si avrial andar o spektro e NRIS-esko, sas kerdo jekh amandmano ko hakaj vash e civilno registracia thaj koncepto vash 'jekh servisoski adresa' sas introducime. Te na zhanen e manusha kon beshen ande informalne khera te keren registracia pe jekh kaver adreso, von shaj keren registracia oe jekh kaver adreso kathar e municipaliteta.
Naj kovlo aksesu ke socialne servizura ande ruralne area thaj durutne regii	signifikantno problema	ramosardo ama naj mishto analizime	naj	naj	

E hakaja ko SSA naj koherentne kavera nacionalne hakajenca thaj numa le korkorutne phure thaj manusha disabilitetenca si dikhle sar 'vulnerabilne'	cikni problema	naj	naj	naj	
--	----------------	-----	-----	-----	--

Chavorengi protekcia

Problemura thaj kondicii	Signifikancia	Identifikacia perdal e strategia	Rodipe te keren	Definisarde targetura	Xurdipe pal e NRSF implementacia relevantno ke problema
E Romane chavoren maj bare shaipesa ingren kathar lengi familia thaj bicharen ande alternativno grizhipe	signifikantno problema	naj	naj	naj	
Romane chavoren maj cerra adoptisaren e foster familii, anda kadi maj but chavore ande themeske institucii si	signifikantno problema	naj	naj	naj	
Chavorengo bijav	kritikalno problema	ramosardo ama naj mishto analizime	naj	naj	

Naj lekcii pal seksualno sastipe thaj familiako planiripe ande shkola	cikni problema	naj	naj	naj	Perdal jekh amandmano ko Hakaj vash e shkolaki thaj xurdelinaki edukacia, ko Augusto 2024, o shaibe e sikavnenge te vorbinen pal e puchimata sar gender thaj sekso sas definitivno limitirime.
Naj justicia e chavorenge ande racialno profiling	kritikalno problema	naj	naj	naj	
Illegalne chavorikane butja	cikni problema	naj	naj	naj	
Romane chavore sar viktimura e manushikane trafikeske so lenge familake membrura kerde	signifikantno problema	ramosardo ama naj mishto analizime	prezento ama naj dosta	cerra targetura ama naj relevantne	

Promocia (pal zhanipe) e Romane arteski, kulturaki thaj historiaki

Problemura thaj kondicii	Signifikancia	Identifikacia perdal e strategia	Rodipe te keren	Definisarde targetura	Xurdipe pal e NRSF implementacia relevantno ke problema
Cerra vaj naj zhanipe pal e generalno populaciake pal e kontribucia ande Romano arto thaj kultura ke Europako barvalipe	signifikantno problema	naj	naj	naj	

Ekskluzia e Romane komunitetenge katar nacionalne kulturalne narativura	signifikantno problema	naj	naj	naj	
E Romani historia thaj kultura naj inkludisarde ande shkolake kurikula thaj ginadya e Roma thaj na-Romane studentenge	signifikantno problema	naj	naj	naj	
Naj inkluzia e Romani chibaki ande shkoli thaj naj dosta edukaciake materialura thaj resorsura oe Romane chibake prezervacia thaj siklipe	kritikalno problema	naj	naj	naj	
Naj memorializacia e Romani historiake perdal monumentura, komemorativne aktivitetura thaj naj e datengi institucionalizacia pal e Romani historia	signifikantno problema	naj	naj	naj	

Koalicija katar o organizacies,save realiziringe o Romano sivilno minitorigo 2021 – 2025 ki Bulgarija

Centro bash ko meshkaretrnikano dialogo thaj tolerancija
“Amalipe”

Asociacia Intergro

Fondacia Indi Roma

Kuklen Fondacija “DA/VAPlovdiv

Sdruzhenie “Zandipe - Lovech

Ternikani organizacija „APETE“ - Bulgarija

Fondacija bash ko buhlijaripe thaj kolaboracija

Hair

Nacionalnuni mreza bas ke sastipaskere
mediatorija Sdruzhenie Sviat bez granices

Fondacija „Roma – Lom“

Bulgarikanuni platforma ko Evropikano zhuvlijano lobi

Koordinatoro ki kooalicija

